

הישיבה המאתיים-וארבעים-ותשע של הכנסת הרביעית

יום שני, כ"ה אדר תשכ"א (13 מארס 1961)
ירושלים, בנין הכנסת, שעה 16.03

א. מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת

היו"ר ק. לוז: אני פותח את ישיבת הכנסת. מזכיר הכנסת יודיע לנו תחילה על המסמכים שהונחו על שולחן הכנסת.

מזכיר הכנסת מ. רוזטי: ברשות יושב־ראש הכנסת הנני מתכבד להודיע, כי היום הונח על שולחן הכנסת, לדיון מוקדם, חוק רשות השידור לישראל, תשכ"א—1961 — הצעת חברי הכנסת אברמוב.

ב. שאילתות ותשובות

היו"ר ק. לוז: עתה נשמע שאילתות ותשובות.

1. עידוד הסרט הישראלי
חבר הכנסת ע. איכילוב שאל את שר המסחר והתע"ש
שיה ביום ד' באדר תשכ"א (20 בפברואר 1961):

בעתון "מעריב" מיום 16 בינואר 1961 התפרסם ראיון עם מר פיטר פריי, במאי הסרט הישראלי המצליח "איי לייק מייק". בכתבה נשמעו דברים חריפים מאד על חוסר העידוד של הממשלה ליצרני הסרט הישראלי ועל אי־הרנטביליות שבהפקת סרטים ישראליים.

מר פיטר פריי מתאונן על המסים הגבוהים ומציין שב־פרס, לשם הוא נוסע עתה לכיים סרט, קיבל פטור גמור מכל מסים.

אי לכך אבקש מאת כבוד השר להשיבני:
1) הנוכחות הטענות שהעלה מר פיטר פריי בראיון הנ"ל?

2) מהי הסיבה שהממשלה והרשויות המקומיות לא מצאו אפשרות מתאימה לפיה יינתן פטור מלא ממסים לסרט הישראלי — מתוך אותה סלקציה שגוף ציבורי בלתי תלוי יאשר אותה?

3) לאור הדברים הנ"ל, מה הם הצעדים והאמצעים שכבודו מוכן לנקוט בהם על מנת להביא לידי עידוד הסרט הישראלי, ייצורו והפצתו.

שר המסחר והתעשייה פ. ספיר: לא.

2) הממשלה והרשויות המקומיות מחזירות לסרט "איי לייק מייק" 50% מהיטל העינוגים. סכום זה יגיע בקרוב ל־180 אלף ל"י. אם נוסף לסכום זה ההכנסות מבתי הקולנוע, אשר רק בערים הגדולות הגיעו כבר ל־80 אלף ל"י בקירוב — הרי יחד עם אומדן ההכנסות מערי השדה מסתכמות כבר בשלב זה הכנסות הסרט בסכום המהווה רוח של יותר מ־50% על ההשקעה. ועדיין לא כלולות בסכומים אלה ההכנסות מהמשך ההצגה בארץ וממכירת הסרט בחוץ־לארץ.

נוסף לזאת נתנה הממשלה הלוואה לסרט בשיעור של 250,000 ל"י, ועוד כ־10,000 ל"י מקדמה על חשבון הסרימה

1) אי לכך אבקש מאת כבוד השר להשיבני:
1) הנכונה הידיעה?
2) אם כן — האם היתה המלצת המשרד על תכנית הייצור של חוטים תנאי לקבלת הלוואות להקמת המפעל הנגוע בדבר?
3) מהו ההסבר לטעות הנ"ל, שהביאה לפי הדו"ח לבזבוז גדול של הון השקעה, מרץ וכוח אדם?
4) מה חושב המשרד לעשות כדי לשקם מפעלים אלה ולהעבירם לשיטת ייצור חוטים הנדרשים ומתאימים לשיווק בתנאים רנטביליים?

ישיבה רמ"ט. כ"ה אדר תשכ"א (13 מארס 1961)
— שאלות ותשובות (פ. ספיר, גולן, צימרמן, לוז, נ. לוי) —

שר-המסחר והתעשייה פ. ספיר :

1. בעוד שבעבר לא אושר בכלל יבוא שעוניידי, הרי בשנה האחרונה ניתנו רישיונות יבוא ליבואני דברי צורפות אשר ביצעו יצוא מעל ל-50,000 דולר. ליצואנים האלה ניתנו רישיונות יבוא לשעוניידי ביחס של $\frac{1}{3}$ מסכום היצוא לפי השער הרשמי בתוספת של מסים בסכום של 2.20 לירות לכל דולר. השינוי הוא בהקלות שביחס בין היצוא והיבוא. שהיה בעבר 2.5 דולר יצוא נגד דולר יבוא.

2-3. "החברה הישראלית ליצוא ולנאמנות" — 140 אלף דולר. חברת "עדי" — 100 אלף דולר, וחברת ישראל הירשפונג — 50 אלף דולר. חברות אלה מילאו את התנאים לקבלת רישיונות היבוא. נוסף לזה הובאו שעונים עלידי חברות המוכרות שעונים לתיירים תמורת דולרים. החברות הן: "רמחם", "אשכר", "לימא".

4. היבוא בפועל לצרכי השוק המקומי הסתכם ב-60 אלף דולר בערך. נתונים על מספר השעונים נוכל לדעת לאחר בדיקה מיוחדת לפי נתוני המכס.

היור, ק. לוז :
שאלה נוספת לחבר-הכנסת צימרמן.

צבי צימרמן (הציונים הכלליים) :
מאחר שיש להניח, מבלי לדעת מה הוא שיעור המכס, שהשעון הזול ביותר בשווייץ עולה יותר מאשר דולר אחד, והתצרוכת בארץ היא בערך 60 אלף שעונים לשנה, — אני שואל את כבוד שר המסחר והתעשייה: מניין לוקחים 60 אלף תושבי המדינה שעוניידי שאינם מיוצרים בארץ ?

שר-המסחר והתעשייה פ. ספיר :
אני יכול לדבר רק על מה שעובר את משרדי המכס ; על דברים שאינם עוברים את המכס קשה לי לדבר, כי אין לי על כך כל ביקורת.

צבי צימרמן (הציונים הכלליים) :
כך מעורדים הברחה.

5. תכנון פיתוח המטוויות
חבר-הכנסת נ. לוי שאל את שר המסחר והתעשייה ביום י"א באדר תשכ"א (27 בפברואר 1961) :

בקשר לפרטומים בעתונות על גילוי ליקויים בתכנון פיתוח המטוויות, בעקבות הבדיקה שנערכה על ידי ועדה מיוחדת בראשותו של מר לובובסקי, ברצוני לשאול את כבוד השר :

1. האם הידיעה על ליקויים שנתגלו היא נכונה, וכמה הם מתבטאים ?

2. האם מוסמכת הידיעה, שנתפרסמה בעתונות מטעם משרדו, כי ניתן להתאים מטוויה, שתוכננה לייצור חוטים דקים, לטוויות חוטים עבים, על ידי השקעה נוספת של 5%, ואם כן — מיהו המומחה שעל חוות דעתו מבוססת ההודעה, והאם הביא המומחה בחשבון מעבר לייצור רצינולי של חוטים עבים ?

3. האם תכנית פיתוח מטוויות הכותנה נבדקה על ידי מומחים בינלאומיים? — ואם כן, מה היתה חוות דעתם?

4. מהו סכום ההשקעות הקשור בהרחבת ענף מטוויות הכותנה, כולל הקמת מפעלי תשלובת לטכסטיל, בהן מהוות המטוויות חלק אינטגרלי של המפעלים ?

5. האם נקבע כעת עיבוד התכניות לפיתוח ענף מטוויות הכותנה מהו המחיר המכסימלי של דולר ערך מוסף ביצוא חוטים המצדיק את ההשקעות ?

6. אם כן — מהו המחיר המכסימלי שנקבע ?

אני מצטער שאני עונה על השאלתה בהסתמכי על תשובה לשאלתה יותר מאוחרת, אבל אין זה משנה את העובדות.

1) ראה להלן תשובתי לסעיף א' בשאלתה של חבר-הכנסת נחום לוי.

2) בעת הדיונים עם בעלי המפעלים יעץ המשרד לתכנן את המפעלים שיכולו לייצר באופן גמיש.

3-4) ראה להלן תשובתי לסעיף ג' בשאלתה של חבר-הכנסת לוי.

3. יבוא בשר קפוא

חבר-הכנסת י. גולן שאל את שר המסחר והתעשייה ביום ו' באדר תשכ"א (22 בפברואר 1961) :

לאחרונה נתפרסמו ידיעות בעתונות על תכניות ליבוא בשר קפוא.

לפיכך אודה לכבודו אם יואיל להשיב לי :

1) האם נכונה ידיעה זו? — אם כן, אילו מניעים גרמו לנקיטת צעד זה ?

2) האם אין השר סבור, שיבוא בשר קפוא עתה ליש" ראל, וביחוד נוכח המשבר החמור הפוקד את הלול, הינו צעד העלול לפגוע קשות באינטרסים התינוניים של התקלים המתלבטים בקשיי קיום ?

3) האם אישור תכנית היבוא אינו עומד בסתירה להור דעת השר לפני חודשים מספר, שבה הוכטח לי בתשובה לשאלתה שהגשתי בזמני, שמשך המסחר והתעשייה לא יסכים ליבוא בשר, כדי לא לפגוע בחקלאות הישראלית ?

שר-המסחר והתעשייה פ. ספיר :

לפי תחיות הייצור המקומי ולפי התפתחות הביקוש מצד שני, משוכנע אני כי לשנים אחדות יהיה בארץ מחסור יחסי בבשר בקר. על כל פנים נכונים דברים אלה מבחינת בשר כמצרך עממי, במחיר שווה לכל נפש. ייתכן שבמחיר של 10—10 ל"ל לק"ג תספקנה הכמויות.

בשר העוף אינו יכול למלא את החסר במלואו, לא מבחינת הטעם ולא מבחינת השימוש, אינו זאת ברורות כשכונות האחרונים, כאשר מחיר העוף ירד מתחת למינימום ומחיר הבשר נשאר גבוה מאוד.

ענין יבוא בשר אינו אקטואלי בתקופה הקרובה.

4. יבוא שעוניידי

חבר-הכנסת צ. צימרמן שאל את שר המסחר והתעשייה ביום ו' באדר תשכ"א (22 בפברואר 1961) :

הברחת שעוניידי למדינה בקנה מידה נרחב ובאופן קבוע נמשכת, וישנו רינון בציבור כי קיימת מעין התעלמות סלחנית מהמצב בנידון היוע לכל, לרבות השלטונות.

לפיכך אבקש מאת כבוד השר להשיבני :

1. מה טיבו של השינוי במדיניות משרדו לגבי יבוא שעונים בהשוואה למצב שקדם לשינוי ?

2. מי האורחים או החברות שקיבלו בשנה האחרונה רישיונות יבוא שעונים ?

3. מה הוא היקף הרישיונות לכל בעל רשיון ?

4. מה מספר שעוניידי שהובאו ארצה בשנה האחרונה ?

שר-המסחר-התעשייה פ. ספיר :

א. הידיעה שפורסמה כעתונות אינה מדויקת ונובעת מעירוב פרשיות והשוואת שני ענינים שונים.

נכון הוא שפעלה ועדה אשר עליה היה לבדוק אפשרויות של חלוקת ייצור רצינולי במטויות על ידי ספציאליזציה.

ב. כל המטויות בנויות בצורה כזאת המאפשרת להן גמישות בייצור והן יכולות לעבוד מייצור של חוטים עבים לדקים יותר, לפי דרישות השוק. לשם כך אין צורך בכל שינוי בציוד העיקרי, פרט לזמן שבמידה שמייצרים חוטים עבים, יש צורך ביותר ציוד הכנה של הכתנה, כי כמות הכתנה הנצרכת רבה יותר בייצור חוטים עבים, אבל הוספת ציוד זה, במקרה שיהיה צורך בכך, הוא באמת דבר קל ערך לעומת הציוד העיקרי.

מבחינה פרקטית הוויכוח הזה הוא בכלל תיאורטי. המט

ג. חוק התקציב לשנת 1961/62, תשכ"א — 1961 *

(קריאה שנייה)

היור"ק, לוז :

אנו עוברים לסעיף ב' בסדר-היום : חוק התקציב לשנת 1961/62 — משרד הפיתוח והסעיפים הצמודים אליו. רשות הדיבור לשר הפיתוח.

שר-הפיתוח מ. בנטוב :

אדוני היושבי-ראש, כנסת נכבדה. אמסור תחילה סקירה כוללת על חברות הפיתוח. בשנת הכספים המסתיימת בשבר עות אלה נמשכה מגמת העליה וההתפתחות בחברות המג שלחיות הנתונות למרות משרד הפיתוח. התפתחות זאת התבטאה בגידול התפוקה הפינית והמחזור הכספי של החברות, בהגברת היעול, כלומר התפוקה לפי עובד, ואחרון אחרון חביב וגם חשוב — בעליית הרווחיות שלהן. אחר-כך אדון בנפרד בכל אחת מן החברות. ועתה אסתפק בכמה נתונים סטטיסטיים לציין המגמות המשותפות לכל החברות.

הנכסים של 11 חברות ייצור ושירותים הסתכמו ביום 31 באוגוסט 1960, לפי מאזניהן המאושרים, בסכום של כ-506 מיליון ל"י, או תוספת נטו של 56 מיליון ל"י במשך שנת הכספים 1959/60, המהווה גידול של 12.5%. למעשה היה הגידול רב יותר, הואיל ובמשך אותה שנה נוכה מן הרכוש הקבוע של החברות — כפחת שנתית והפחתות — סכום של 19 מיליון ל"י. לפיכך היתה התוספת ברוטו בשנת 1959/60 כ-75 מיליון ל"י.

תוספת נטו של 75 מיליון ל"י, או עליה בשיעור של 15%, צפיה גם השנה, 1960/61, והמאזן המקובץ של כל החברות יסתכם כנראה ביום 31 במארס 1961 ביותר מ-580 מיליון ל"י (מוזח חלקה של חברת החשמל הוא כ-390 מיליון ל"י). חלוקת הנכסים, לפי אופיים, תהיה כדלקמן : כ-475 מיליון רכוש קבוע, 82 מיליון רכוש שוטף והיתרה, כ-23 מיליון ל"י — הוצאות למחקרים, הרצה, פיתוח וכו'. המספרים המקבילים בתום שנת הכספים 1959/60 (31 במארס 1960) היו : 427 מיליון ל"י רכוש קבוע, כ-50 מיליון ל"י רכוש שוטף וכ-28 מיליון ל"י רכוש אחר.

גידול זה בנכסים, בסך 75 מיליון ל"י בקירוב, נובע כחלקו הגדול ממקורות עצמיים של החברות — הצבר פנימי מהתפתחות. גידול בקרנות, הקטנת הרכוש השוטף והשתתפות

ויות קיימות כפי שהן ותכולנה לייצר כל סוג של חוטים, כפי שיכתוב השוק. אנו נייצר אותם הסוגים שיש לנו בהם יתרון בתחרות עם יצרנים אחרים בעולם.

ג. התכנית לא נבדקה על ידי מומחים בינלאומיים. אולם מובן שהגורמים היוזמים להקמת מפעלים אלה הם בעלי מקצוע מומחים שהשקיעו לאחר בחינת התנאים והאם שריוות של הצלחת המפעלים.

ד. הריני מפנה את השאלה לחבורת שהנחנו על שולחן הכנסת במסגרת נאום התקציב ולוויכוח שהתנהל לאחריו.

ה-1. מחיר דולר ערך מוסף המצדיק השקעות הוא 3.5 — ל"י. אולם יש להבין כי זה רק בשלבים התחלתיים, אך אנו מקוים שבמרוצת הזמן, עם ביסוס הענף ורצינולי-זציה שלו, ירד המחיר.

הצרכנים (בחברת החשמל). ההון הזר גדול אף הוא, בחלקו הניכר עקב אמיסיה של איגרות-חוב בחברת החשמל ובחברת דשנים וחמרים כימיים, ובחלקו מהלוואות תקציביות הפיתוח של המדינה, שנסתכמו בשנה התקציבית החולפת ב-43 מיליון ל"י.

הגידול בתפוקת מוצרים ושירותים לא פסח על שום חברה מן החברות וניתן למדוד הן באופן פיזי והן בערך כספי. השוואת הכמויות הפיזיות של התפוקה בשנה השני-טפת עם אלה של השנה הקודמת מורות, למשל, על גידול בייצור האשלג בשיעור של 23% (מ-114 אלף טונות עד ל-135 אלף טונות ואולי למעלה מזה) ; בתפוקת הנחושת בתמנע — בשיעור של 13% (מ-5,300 טונות ל-6,000 טונות), ובייצור החשמל — בשיעור של 19% (2,330 מיליון קוואט"ש השנה לעומת 1,962 מיליון אשתקד).

תרגום הייצור למונחים כספיים מאפשר לנו להתגבר על הקושי של סיכום נתונים המורכבים מיחידות שונות (טונות, קוואט"ש, ק"מ) ולהגיע לסיכום כולל הבנוי על קנה מידה אחיד. המחזור הכספי של כל החברות הגיע בשנת 1959/60 ל-127 מיליון ל"י (מוזח 71 מיליון ל"י בחברת החשמל). בשנת 1960/61 יסתכם ב-142 מיליון ל"י (מוזח חלקה של חברת החשמל הוא כ-78 מיליון ל"י), כלומר ערך הפריזן יגדל בשיעור של 12%.

העליה בתפוקת החברות ובמחזור הכספי לא היתה כרוכה כמעט בתוספת עובדים. לעומת 7,390 עובדים בכל החברות (כולל 4,620 עובדים קבועים בחברת החשמל) במשך שנת 1959/60, הגיע מספרם בשנה השוטפת ל-7,520 עובדים (מוזח בחברת החשמל בנפרד), או תוספת של פחות מ-2%. התוצאה מעובדה זו הינה עליה בתפוקה המ' מוצעת לעובד, שנעה בשנה השוטפת מ-9% בחברת חרסית ועד ל-26% בחברת ברום ים-המלח. במספרים מוחלטים גדלה התפוקה השנתית הממוצעת לעובד בחברת חרסית מ-952 טונות עד ל-1,036 טונות, בחברת מפעלי ים-המלח — מ-249 טונות אשלג עד ל-261 טונות לעובד, בחברת החשמל — מ-437 אלפי קוואט"ש לשנה עד ל-502 אלפי קוואט"ש, בחברת הפוספאטים היתה התפוקה הממוצעת אשתקד 1,183 טונות

בשיעור 33%—50% מן הסכום הכולל של ההשקעות הקבועות, כמקובל בחברות דומות בעולם. הדבר ישפר במידה ניכרת את שיעור הרווחיות של החברות, וגם הממשלה לא תצא מפסידה בכך, כי עם ביצוע ההסכם תקבל הממשלה בחזרה כבר בשנת 1961/62, לפי הערכתנו, למעלה מ-23 מיליון ל"י מתברות הפיתוח (לעומת 20 מיליון בשנת 1960/61) בתשלומים על חשבון החזרת הקרן, ריבית וחלוקת דיבידנדות.

למותר לציין, כי בעוד שתקציבי הפיתוח שהועמדו לרשותו תנו במשך שנתיים 1960/61—1961/62, מסתכמים ב-60 מיליון ל"י בקירוב — כולל חברת החשמל — הרי סך כל הכספים שנחוויר לממשלה באותו פרק זמן מגיע 43 מיליון ל"י, כלומר אנו מחזירים לאוצר למעלה משני שלישים מן הסכום הכולל של תקציבי הפיתוח במשך שנתיים.

לאלה שישאלו בכל זאת: „מה אומרת השורה התחתונה?“ כלומר, מה שיעור הרווח הנקי? — אמסור רק נתונים אחדים: הרווח הנקי בכל החברות הגיע בשנת 1959/60 8.8 מיליון ל"י, מהם קרוב ל-7 מיליון ל"י בחברת החשמל, ואילו בשנת 1960/61 אנו אומרים את הרווח בעוד 2 מיליון ל"י, או ב-11 מיליון ל"י בקירוב, מזה 8 מיליון ל"י מתברת החשמל. הישוב זה מבוסס על הרכב ההון הקיים. השנה יכללו בתוך מעגל הרגיסטיליות כל חברות הפיתוח, הואיל ועוד שלוש מהן יגיעו השנה לראשונה לכיסוי כל ההוצאות הישירות, הפחת המלא והריבית על ההון המושקע, ואלו הן — חברת האשלג, חברת הפראם ומפעל הנחושת בתמצע.

שיעורי הרווח הגולמי שהווכרו לעיל הושגו על אף העליה בהוצאות הייצור — בעיקר בסעיפי שכר העבודה ומחירי חומרי הגלם. השנתון הסטטיסטי לישראל תשכ"א קובע, למשל, כי במשך שנת 1959 חלה עליה של כ-9% בשכר עובדי מכרות ומחצבת, אנו מניחים, כי שיעור דומה של התייקרות חל גם במחירי חומרי הגלם והחלפים.

גורם אחד המשפיע על רווחיות בחברות הוא ירידה מסוימת שחלה בשנת 1960/61 במחירי הפוספטים והדשנים ליצוא. מאידך — עם חיבור מפעלי ים'המלח בסדרום ומפעל הפוספטים באורון לרשת החשמל הארצית, הוולו הוצאות החשמל במפעלים אלה.

אם יש מי שעדיין סבור, כי הממשלה אינה מסוגלת לנהל באורח עצמי ויעיל מפעלים ממלכתיים — הרי המספרים שהבאתי לעיל אומרים בצורה חד-משמעית, כי אפשר וגם אפשר להביא את המפעלים הממלכתיים לידי רווחיות מתקבלת על הדעת; וזאת למרות שהם, למעשה, מקופחים על ידי אותה ממשלה שלה הם שייכים. קיפוח זה מתבטא בשניים: הרכב לקוי של הון המניות העצמי והקפאום מחירי המוצרים, למרות העליה המתמדת בהוצאות הייצור.

לא הזכרתי עד כה את היצוא. אף כאן יכול אני לספר על התקדמות שחלה במשך שנת התקציב הנוכחית: הסכום הכולל של היצוא בשנת 1959/60 הגיע ל-9 מיליון דולר (במחירי פ.ו.ב.), ואילו אומדן היצוא בשנת 1960/61 מגיע ל-11 מיליון דולר. הערך המוסף במשך חוץ לגבי מרבית מוצרי היצוא הוא גבוה יחסית (בממוצע למעלה מ-60%), ואילו מחירו של כל דולר מוסף איננו עולה על 2—3 ל"י.

אנסה עתה לכחון את מעמדן של חברות הפיתוח בתוך המסגרת הכוללת של התעשייה בארץ. קצב ההתקדמות של החברות הרביק ועבר את הקצב של החרושת והתעשייה במשק המדינה. להלן כמה נתונים, הלקוחים מן השנתון הסטטיסטי,

והשתא — 1,377 טונות, ובחברת ברום ים'המלח חלה עליה מ-35 טונות לעובד עד ל-44 טונות.

בטרם אסקור את התוצאות הסופיות מההתקדמות שחלה בחברות, היינו את מידת הרווחיות שלהן, עלי לנמק את הסיבה לשימוש במושג רווח גולמי, וזאת לנוכח הביקורת שמשמיעים הפוסלים מושג זה כקנה מידה לרווחיות וכדאיות. הרווח הגולמי של מפעל כלשהו הינו עודף הכנסותיו על הוצאותיו, לפני ניכוי הפחת וההפרשות לריבית על ההשקעות. בדרך זאת של בדיקת הרווח הגולמי אנו יכולים להגיע למדידה של חברות שונות על בסיס שווה, מבלי לקשור ענין זה בהרכבי ההון השונים של החברות, שיעורי הריבית השונים וכיו. הכל יודעים, כי ככל שרוב משקלו של ההון שאינו הון מניות — אם בצורת איגרות-חוב או כמילוח לזמן ארוך — הן כן גדל עומס הריבית שעל החברה לשלם, וזאת משום שהון מניות איננו מחייב הקצאת דיבידנדות בכל שנה, במידה שהפעילות של החברה או מדיניותה אינן מצדיקות הקצאה כזאת.

לאחרונה קיבלנו אישור לדעתנו זאת — כלומר שהרווח הגולמי הוא קנה המידה הבסיסי לרווחיותה של חברה — עם פרסום הדו"ח החיובי על מפעלי ים'המלח של חברת הייעוץ הפרטית ארתור דה-ליטל מארצות-הברית, שבדקה את האפשרויות הכדאיות של הרחבת תפוקת האשלג, הברום והמגנזיום. למותר לציין, כי אף חברה נודעת זו מבססת את תחשיבי הכדאיות על רווח גולמי.

העובדה שהמשיאומתן עם האוצר ביחס לשינוי הרכב ההון ברוב חברות הפיתוח טרם נסתיים ולא נקבע כבהירות גדול ההלוואות, תנאי הריבית ומשך תשלומי הקרן — מהווה נימוק נוסף להעדפת השימוש במונח רווח גולמי, שאינו מושפע, כאמור, מהרכב ההון של החברות והחלוקה בין הון עצמי והון אחר.

הרווח הגולמי של חברות הפיתוח הגיע בשנת 1959/60 ל-38.7 מיליון ל"י. האומדן לגבי שנת 1960/61 מורה על תוספת של לפחות 6 מיליון ל"י, עד לסכום של 45 מיליון ל"י, או עליה בשיעור של למעלה מ-15%.

אם נשווה את הרווח הגולמי ביחס להשקעות הקבועות המופעלות — כלומר אותן השקעות הנושאות כבר פרי ומבשילות רווחים — נעמוד על השיפור שחל בשטח זה. בשנת 1958/59 הגיעו ההשקעות המופעלות ל-272 מיליון ל"י, הרווח הגולמי היווה 10.7% מסכום זה. בשנת 1959/60 עלו ההשקעות המופעלות עד ל-335 מיליון ל"י, ושיעור הרווח הגולמי הגיע ל-11.5%; ואילו בשנת התקציב המסתיימת בימים אלה יסתכמו ההשקעות הקבועות המופעלות ב-400 מיליון ל"י בקירוב, והרווח הגולמי יגיע ל-45 מיליון ל"י, או לשיעור של 12.5%.

כבר בנאומו הקודם בכנסת, בחודש מארס אשתקד, התרעתי על מבנה ההון הבלתי-נירמלי של החברות, וזאת בגלל חלקו הקטן של ההון העצמי. מסרתי אז על עיקרי ההסדר המוצע בין משרד הפיתוח למשרד האוצר בדבר שינוי הרכב ההון על-ידי המרת חלק מהלוואות הממשלה במניות. צר לי לציין, כי היסודת הוועד למעשה רק מתבררת דשנים וחומרים כימיים וטרם בוצע סופית לגבי יתר החברות, במידה שההסכם יופעל במשך שנת 1961/62, ישתפר מיבנה ההון של החברות ותוסדר אף בעיית החזרת התשלומים על חשבון הקרן והריבית.

יהיה זה הצעד הראשון לקראת ייצוב והסדר הרכב ההון בחברות, כשמטרתנו הסופית היא להגיע לכל חברה להון עצמי

קווי"ט. תחנת חיפה ב', עם כושר מותקן של 150 אלף קווי"ט, תופעל במלאו כושרה בסוף השנה. כן יש לקות להקמת טורבינה שלישית של 75 אלף קווי"ט בדרום הארץ ב-1963 — וטורבינה רביעית באותו הגודל ב-1964. כך שבסיכום יגיע בסוף 1964 הכושר המותקן של תחנות החשמל בארץ ל-710 אלף קווי"ט, דהיינו פי שניים יותר מזה שהיה בתחילת 1959.

עם הרחבת כושר הייצור עומדת לפנינו שאלת כדאיות התפעול של יחידות הכוח הראשונות שהותקנו, שהן בהספק של 6,000—12,000 קווי"ט. חסרונן של יחידות אלה לעומת היחידות הגדולות הוא בלחץ קיטור וטמפרטורה נמוכים יותר, וכן בצריכת דלק של 360 גרם ולמעלה מזה לכל קווי"ט מיוצר לעומת 270 גרם לקווי"ט ביחידות הגדולות של 75 אלף קווי"ט. ייתכן איפוא כי תותקן טורבינה נוספת בעוצמה של 75 אלף קווי"ט, שתאפשר להוציא מהמחזור מספר יחידות קטנות ומיושנות.

במשך השנה שעברה, 1959/60, גדלה יכולת הטרנספורמציה של מערכת החשמל: הוקמו שתי תחנות טרנספורמציה חדשות ונוספו טרנספורמטורים בשתי תחנות קיימות. בקיץ 1960 הושלמה העברת קווי התמסורת הארציים מ-66 קווי"ט ל-110 קווי"ט. על ידי כך הוגדלה במידה ניכרת יכולת העברת האנרגיה והוקטנו ההפסדים בהובלת הזרם.

תפוקת החשמל ב-1959/60 הגיעה ל-1,962 מיליון קווי"ט,ש, כלומר עליה של 13.9% לעומת 1958/59. במחצית הראשונה של שנת 1960/61 עלתה תפוקת הזרם ל-1,199 מיליון קווי"ט,ש, לעומת 1,015 מיליון קווי"ט,ש בתקופה המקבילה אשתקד, — עליה ב-18%. השימוש הממוצע בדלק לקווי"ט,ש ירד מ-315 גרם ב-1959/60 ל-311 גרם לקווי"ט,ש בשנת 1959/60 ול-291 גרם במחצית הראשונה של 1960/61.

למרות ההתפתחות הגדולה שחלה במשק החשמל בארץ מאז קום המדינה, עלינו לקדם את פני הבאות ולבחון את מגמות הצריכה הצפויות. אנו עדים להרחבת תעשיות קיימות וייסוד תעשיות חדשות הזקוקות לכמויות ניכרות של אנרגיה. לפי אומדן שנעשה על ידי חברת החשמל, תהיה כמות החשמל שתתעשייה תהיה זקוקה לה בשנת 1964/65, פי 2.5 יותר מאשר כיום (1959/60) — 568 מיליון קווי"ט,ש; ב-1964/65 — 1,480 מיליון קווי"ט,ש, שהם 46.7% מכלל הצריכה, לעומת 34.6% ב-1959/60.

התצרוכת הממוצעת בחשמל לנפש מגיעה כיום בארץ ל-880 קווי"ט,ש לשנה. והיא קטנה בהרבה מכמות הצריכה באירופה (למשל באנגליה — 1865 קווי"ט,ש לנפש). יש לצפות לעליה ברמת צריכת החשמל בארץ. נוסף לעליה עקב גידול האוכלוסיה.

להלן מספר נתונים על השימוש הביתי והמסחרי בחשמל, שהם סוגי הצרכנות המכניסים ביותר: ב-1959/60 — 582 מיליון קווי"ט,ש; ב-1964/65 (תחזית) — 905 מיליון קווי"ט,ש, שהם 28.5% מכלל הצריכה, לעומת 35.4% ב-1959/60.

ניצול מקורות המים הגיע לרמה גבוהה בארץ, ופיתוח נוסף צפוי עם ביצוע תכנית מוביל המים הארצי. ב-1959/60 הגיעה תצרוכת החשמל להספקת מים ולהשקאה ל-496 מיליון קווי"ט,ש. חברת החשמל אומדת את הצריכה למטרות אלה בשנת 1964/65 ב-640 מיליון קווי"ט,ש, שהם 20.2% מכלל צריכת החשמל בארץ, לעומת 30.1% ב-1959/60.

בסך הכל גדלה צריכת הזרם המסווגים במשך שנת 1959/60 ב-13% לעומת 1958/59, והגיעה ל-1,647 מיליון קווי"ט,ש. במחצית הראשונה של 1960/61 חל גידול נוסף של

המאשרים זאת: א) הפדיון (במחירים שוטפים) בכל ענפי התע"ש והחירושת עלה בשנים 1958 ו-1959 בממוצע ב-15.8%, ושיעור העליה במכרות ובמחצבות באותו פרק זמן הגיע ל-24.6%, שהוא שיעור הגבוה ביותר לאהר יהלומים וציוד חשמלי. ב) בעוד שיצוא חברות הפיתוח היווה בשנת 1958 3.3% מסך כל היצוא של המשק, הרי בשנת 1959 גדל שיעורו עד ל-4.5% ובשנת 1960 — ל-5%. זאת ועוד: חלקו של יצוא חברות הפיתוח בתוך הסכום הכולל של היצוא התעשייתי (לא כולל יהלומים) היה כדלקמן: 9.5% בשנת 1958 ו-18.0% בשנת 1959.

לפני שנה סקרתי את ההתפתחות הכוללת שחלה במשך ארבע שנים, מן המצב הקשה שמפעלי הפיתוח היו נתונים בו בסוף 1955 ועד לראשית התבססות של ממש בשנה האחרונה. אולם ההתקדמות של חברות הפיתוח תחבלט ביתר בהירות אם נווה את השינויים שחלו לטובה מאז סוף שנת הכספים 1958/59 ועד לסוף שנת הכספים 1960/61, כלומר בשנתיים האחרונות.

סך כל הנכסים נטו, לפי המאזן המקובץ של כל חברות הפיתוח, עלה ב-28% בקירוב — מ-450 מיליון לירות ל-580 מיליון לירות; באותן השנים גדל המחזור הכספי ב-37% בקירוב — מ-104 מיליון לירות ל-142 מיליון לירות, בעוד שמספר העובדים גדל בפתח 9% — מ-6,900 ל-7,500 עובדים, משמע ערך התפוקה לעובד עלה ב-25 אחוזים, או מ-15,000 ל-19,000 ל"י לעובד. הרווח הגולמי מראה על קפיצה גדולה עוד יותר — הוא עלה בשיעור של 55%, מ-29 מיליון לירות. הרווח הגולמי היווה בסוף 1958/59 10.7% מסך כל ההשקעות המופעלות, ובסוף 1960/61 הגיע שיעורו ל-12.5%.

חברות הפיתוח עשו באותן שתי שנים קפיצה נחשנית ביצוא, שערכו עלה למעלה מכפליים — מ-4.7 מיליון דולר ל-11 מיליון דולר.

אין לי עדות טובה מן העדות החתומה על ידי המספרים הנ"ל. עמדי בכוונה על השינוי שהחל בשנתיים האחרונות, ולא דווקא בתחילת השנים האחרונות, והואיל ואפשר לטעון, כי נקודת המוצא לפני חמש שנים היא ירודה מדי, ואילו לפני שנתיים כבר נמצאו החברות במצב נורמלי יותר. קיצורו של דבר, שיעור ההתקדמות במשך שנתיים נותן בידינו קנה מידה נכון יותר ביחס לקפיצת הדרך שעשינו.

אין ספק בלבי, שגם השנה נהיה עדים לעליה נוספת. לפי התחזית לסוף 1961/62 יגיע המחזור הכספי ל-155 מיליון ל"י — עליה ב-10%; הרווח הגולמי יסתכם ב-51 מיליון ל"י — עליה ב-13% והיצוא יכנס 13 מיליון דולר — עליה ב-18%.

ואחרון אחרון, כאמור, תביב וגם חשוב: לפני שנתיים הגיעו רק ארבע חברות לידי כדאיות כלכלית, כלומר היה ביכולתן לכסות את כל ההוצאות הישירות ואף הפרישות. סכומים מתאימים לכיסוי הפחת והריבית על ההשקעות. כעבור שנתיים, כלומר בסוף מארס 1961, יגיעו לכדאיות כלכלית תשע חברות — למעשה כל החברות העיקריות — חברות יצרניות וחברות שירותים שהן בתחום סמכותנו, אם כי לא כולן מסוגלות כבר לשלם גם דיבידנדה.

יש לי תקווה מבוססת, גם בסוף שנת התקציב החדשה יוכלו כמעט כל החברות לשלם גם דיבידנדה.

חברת החשמל — לאחר שבשנת 1959/60 הגיעה החברה לכושר ייצור של 410 אלף קווי"ט, תופעל כבר בשבועות הקרובים בתחנת חיפה ב' היחידה הראשונה בת 75 אלף

ישיבה רמ"ט, כ"ה אדר תשכ"א (13 מארס 1961)
— חוק התקציב לשנת 1961/62 (בנוסב) —

עליה בשימוש לתעשייה, ומכאן החשיבות הגדולה מבחינת ההכנסות שהחברה מייחסת לעידוד השימוש בחשמל לצרכי בית.

ב־1959/60 הושקעו במשק החשמל בארץ כ־43 מיליון לירות. הסעיפים העיקרים היו: בתחנת הכוח חיפה ב' — 13.5 מיליון לירות; בקווי תמסורת ורשתות חלוקה — 10 מיליון לירות. מקורות המימון התחלקו בין: מקורות עצמיים (על ידי קרנות והפרשות) — 37%, הגדלת התחייבויות לזמן ארוך (על ידי מילווה ופקיונות הצרכנים) — 58%, וכן על ידי מימוש נכסים — 5%. תקציב המדינה לחשמל היה באותה שנה 35 מיליון ל"י בלבד.

תכנית ההשקעות בחברת החשמל לשנת 1960/61 מסתכמת ב־41.6 מיליון ל"י, המיועדות בעיקרן להשלמת תחנת חיפה ב' ותחנות הכוח האחרות ולהרחבה נוספת של רשתות החלוקה. מרבית ההשקעות מסומנות על ידי מקורות עצמיים (קרנות פחת, יתרת רווחים, השתתפות הצרכנים). כן קיבלה החברה מילווה מחברות ביטוח (5 מיליון ל"י) והוציאה מאגרות־חוב בסכום של כ־4.5 מיליון ל"י. בתקציב הפיתוח של הממשלה לשנת 1960/61 נכלל סכום של 35 מיליון ל"י עבור חברת החשמל, וב־1961/62 — 10 מיליון ל"י.

ב־1959/60 הסתכם הרווח הנקי ב־7.4 מיליון לירות. לאחר שהעודף הגולמי הגיע ל־25 מיליון לירות. לאור היתרות הללו החליטה הנהלת החברה על הפרשה של מיליון לירות לעתודה כללית ומהיתרה הוצעו דיבידנדות בשיעור 7% על המניית הרגילות, לעומת 5% ב־1958/59.

אומדן הפדיון של החברה בשנת 1960/61 מגיע ל־78 מיליון ל"י, בעוד שההוצאות (פרט לפחת וריבית) מסתכמות ב־50 מיליון ל"י. עם ניכוי תשלומי הריבית יגיע הרווח הנקי של החברה ל־11 מיליון לירות בערך וחלקו יופנה לשלום מס הכנסה על רווחי חברות. מתוך היתרה תצפה החברה משלום של דיבידנדה בשיעור 7% על המניית וסכום של כ־2.4 מיליון לירות יועבר לחשבון יתרת הרווח וההפסד במאזן החברה.

מפעלי ים־המלח. — בשנת הכספים המסתיימת ב־31 במארס חל שיפור ניכר במצב השוקים הבינ־לאומיים לאשלג וכל תפוקת החברה נמכרה במחירים טובים. ההשקעות בבריכות הנוספות ושיפורים אחרים בתהליכי הייצור התחילו לתת את פריים. כן הצטבר מלא של קרנליט — חומר הגלם לייצור האשלג — שיאפשר עליה נוספת בתפוקה. למרות תקלות שונות — כגון נסיגה מהירה של רמת פני המים בים המלח — ניתן להגיד כבר עתה, שייצור האשלג יסתכם השנה ב־135 אלף טונות ולמעלה מזה, כלומר ב־20 אלף טונות יותר מאשר בשנת 1959/60. קצב הייצור במחצית השנה האחרונה עובר על 150 אלף טונות לשנה. יש לצפות כי בשנה התקציבית החדשה תעלה התפוקה על 160 אלף טונות.

חלק גדול והולך מהעלייה הצפויה בהיקף הייצור המתוכנן יהיה מיועד בעתיד לשוקי המזרח הרחוק. כדי להקל על הרצאות התובלה הוחל כבר, כידוע, בסלילת כביש סודס־אילת. אולם העדר מיתקן להטעת תפוזרת בנמל אילת יקשה בוודאי על הרחבת היצוא. אני מקווה שכתוצאה מהדיונים שיתקיימו בקרוב, יימצא פתרון שיניח את דעתם של שני יצואני התפוז וורת העיקריים דרך אילת — חברת ים־המלח וחברת הפוס־פאטים, וכן יותאמו מחירי הסעיפה בנמל אילת (ואגב גם פאטיפה) להוצאות המציאותיות.

צעד נוסף בכיוון להעמקת הייצור במפעלי ים המלח הוא — הפעלתו הקרובה של מיתקן למלח שולחני משופר.

19% לעומת התקופה המקבילה אשתקד. הגידול העיקרי חל בעיקר בתעשייה והשיעור שם הגיע עד 25%. ההכנסות ממכירת חשמל גדלו ב־1959/60 ב־12% לעומת 1958/59 ובמחצית הראשונה של 1960/61 ב־13% לעומת התקופה המקבילה ב־1959/60.

גידול ההכנסות מסגר אחרי גידול המכירות, מכיון שעדיין קר העליה בצריכת הזרם חלה בסוגי הצריכה המכניסים פחות, כגון תעשייה וחקלאות. בעוד שחלקה של התעשייה בצריכת החשמל היה ב־1959/60 34.5%, הגיע חלקה בהכנסות ל־23.6% בלבד. לעומת זאת השימוש בזרם לצרכי בית ומסחר הגיע ל־35.4% מן הצריכה הכוללת, ואילו חלקו בהכנסות היה 57.5%; החשמל לשאיבת מים והספקתם היווה 30.1% מסך כל הצריכה, ואילו ההכנסות מסוג זה של צריכה הגיעו ל־18.4% בלבד מהפדיון הכללי.

להלן השוואת השינויים שחלו — באחוזים — ביחס לסוגי הצריכה וההכנסות מהם, לאחר ההוולות בתעריפי החשמל:

סוג הצריכה	מחצית ראשונה 1959		מחצית ראשונה 1960 (לאחר הוולות)	
	הכנסות ב־%	צריכה ב־%	הכנסות ב־%	צריכה ב־%
ביתי	34.4	22.1	33.3	21.2
מסחרי	19.8	10.0	19.3	9.6
תעשייה	22.7	31.9	23.8	33.6
מים	22.6	36.0	23.1	35.6
שימוש במונים	0.5	—	0.5	—

העליה הגדולה בצריכה הביתית והתעשייתית ב־1960/61 מוסברת בעליית מספר הצרכנים החדשים ובתעריפים המוּד־לים לצרכנים גדולים בתעשייה. היא הושפעה כנראה גם מהגדלת הצריכה לחימום כליל, הנהנית אף היא מתעריף מוּד־ל. מספר הצרכנים של החברה עלה והגיע כ־1 באוקטובר 1960 ל־561 אלף, לעומת 515 אלף ב־1 באוקטובר 1959, או עליה ב־9%.

לעומת זאת חלה ירידה במחיר הממוצע ליחידת חש"מל שקיבלה החברה מן הצרכנים — מ־4.54 אגורות לקוּו־ט"ש ב־1958/59 ל־4.26 אגורות לקוּו־ט"ש במשך 1959/60. במחצית הראשונה של 1960/61 חלה ירידה נוספת בהכנסה לקוּו־ט"ש — בממוצע בשיעור של כ־5% — כתוצאה מההוולות, והפדיון הממוצע לקוּו־ט"ש נצרך הגיע ל־4.09 אגורות.

מדיניות התעריפים של חברת החשמל בנויה על שני עקרונות המכוונים לעידוד הפיתוח הכלכלי של משק הארץ: (א) תעריפים נמוכים יחסית לאספקת חשמל למטרות תעשייתיות ושאיבת מים לעומת התעריפים לשימוש הביתי והמסחרי. (ב) אחידות בתעריפים לגבי כל סוג של שימוש בכל רחבי הארץ. בהתאם לכך היה במחצית הראשונה של שנת 1960/61 המחיר הממוצע של חשמל לתעשייה כ־35% מהמחיר הממוצע לשימוש מסחרי וכ־45% מהתעריף הממוצע לשימוש ביתי. בתעשיות גדולות, שבהן מהווה החשמל גורם חשוב בהוצאות הייצור, הגיע מחיר החשמל רק לכדי 30% מהתעריף הביתי, ואילו המחיר הממוצע להשקאה מהווה כ־38% מהתעריף הביתי. בתחזית ההכנסות של חברת החשמל לתש"מ השנים הבאות מסתמנת ירידה יחסית בשימוש הביתי לעומת

דוח-תחומות הורחן עד ל-29%. המיתקן החדש שהוקם במפעל לשם ייצור שנתי של 30 אלף טונות פוספאט מיעשר (31% דוח-תחומות הורחן) על ידי שיטפה, נמצא עדיין בהרצה. החב"ה בודקת אפשרות הזנתו בחומר פסולת הנפלט ממחלקי ההעשרה המיכאנית. ניצול חומר זה יגביר את רווחיות החב"ה, שכן יעלה אחוז הניצולת של החומר הכרוי.

הפניית כמויות גדולות והולכות של פוספאטים ליצוא, מקשה על מצבה הכספי של החברה, מכיון שעליה להתחרות במחירי השוק הבינלאומי, בעוד שהוצאות השיוק שלה, הכרויות הובלה ימית, הכולה יבשתית, והעיקר — תעריפי טעינה בנמלי, עולות בארץ הרבה יותר מאשר בארצות אחרות המשווקות מוצרים דומים. הואיל והפוספאט נמכר כחומר גלם וערכו נמוך יחסית, מהות הוצאות ההובלה וההטענה של פוספאט ליצוא למעלה ממחצית ההכנסות.

כדי להתגבר על בעיה זאת יש לדאוג להולדת שירותי היצוא, אם על ידי ביצוע הנחת קו הרכבת לאורון ואם באמצעות תעריפי נמל קרובים לסטנדרטים בינלאומיים. בעוד הייצור חייב לעמוד במחירים בינלאומיים, לא ייתכן שחובה זו לא תחול גם על מחירי השירותים, העובדים על פי שיטת ה"קוסט'פלוס". במקביל לכך יש לשאוף להעמקת הייצור ולשיוק הפוספאט, לא כחומר גלם, אלא כאחד המרכיבים של מוצרים מוגמרים בעלי ערך כספי רב. ואכן, חברת הפוספאטים נתנה דעתה על כך. כשלב ראשון יוקם מיתקן חצי-חרושתי לקליית הפוספאטים והעשרתם עד לאיכות של 38%. הצידוד למיתקן זה כבר החל להגיע ארצה.

הנסיון שיצטבר בהפעלת המיתקן הקטן, יקל על תכנון מיתקן גדול לקליה, בתפוקה שנתי של 200 אלף טונות חומר מעולה. כמקור אנרגיה לתנור הקליה מתכננת החברה להשתמש בגזא משדה-זוהרה.

ראוי לציין, כי במסגרת המושב האחרון של המועצה הטכנולוגית המייעצת שליד משרד הפיתוח (בחודש אוקטובר אשתקד), פעלה ועדת משנה לריון בשיטת ההעשרה המאיימה עבור הפוספאטים באורון. ועדה זאת, בראשות מומחה מארצות-הברית ובהשתתפות אנשי מקצוע זרים ומקומיים, קבעה פה אחד את עדיפותה של ההעשרה בדרך הקליה על כל שיטה אחרת. ואכן, במסגרת תקציב הפיתוח לשנת 1961/62 נכללו סכומים ראשונים לסיום התכנון המפורט של מיתקן הקליה הגדול ולהזמנת הצידוד עבורו.

חברת דשנים ומחירים כימיים. — בשנת 1960/61 הגדילה החברה את הון המניות שלה והמירה הלוואות בסך 7 מיליון לירות למניות. בסעיף החשיבותיות האחרות הוקטנו החובות קצרי-המועד, ואילו בחובות לזמן ארוך לא חלה עליה למרות העלייה הניכרת בהשקעות.

יחס המכירות בין דשנים לכימיקלים השתנה באופן בולט בשנה האחרונה. בעוד שב-1956 היוו הדשנים 90% מכלל המכירות, הרי הם מהווים כיום כ-60% בלבד. 40% הנותרים הם כימיקלים תעשייתיים, מוצרי-כימיה ומוצרי-זריכה. למרות שמחירי הדשנים ירדו על כמעט במשך חמש השנים האחרונות, גדלה רווחיות עסקי החברה, וזאת על אף העובדה שמחירי השירותים וחמרי הגלם מתייקרים בקביעות. העלייה ברמת הרווחיות היא תוצאה מניצול מוגבר של המיתקנים ושיפור מתמיד בתהליכי הייצור.

בשנת 1960/61 יגיע ייקף המכירות של החברה ל-28 מיליון לירות. לעומת 26 מיליון לירות בשנה הקודמת, יוסתמר על ידי 7.7%. הפדיון המיציא יעלה אף הוא ב-13% ויסתכם

תוצרתו תכסה את כל תצרוכת הארץ. כשלושה רבעים מתפוקתו מיועדים ליצוא. כושר המיתקן מגיע ל-20 אלף טונות בשנה, אך הוא מתוכנן גם לאפשרות של הרחבה בעתיד. יש לצפות, שהכנסות מפעלי ים-המלח לסוף שנת 1960/61 יספיקו, זו הפעם הראשונה, לכיסוי כל ההוצאות, כולל פחת וריבית על ההשקעות.

חברת ברום ים-המלח. — צריכת הברום בעולם היא בסימן עליה תלולה והביקוש למוצר זה גדל במידה ניכרת כמשך השנים האחרונות. לפי התחזית יש לצפות בשנים הקרובות להמשך העליה בשימוש הברום. במיוחד יש לציין את התרחבות השימוש בברומידים בחקלאות. כן יש להביא בחשבון את השימושים הנוספים המתגלים כפעם בפעם. מפאת הביקוש המוגבר אין חברת ברום ים-המלח יכולה, למרות הרחבה המתמדת של כושר ייצורה, להיענות לפניות כל לקוחותיה. מספיק לציין, שכל תפוקתה השנתית נמכרה מראש. הגידול בביקוש השפיע, כמובן, גם על המחירים, שעלו לאחורונה באופן ניכר. אך את הפרי המלא מעליה זו נקצור בשנה הבאה.

הואיל ותנאי ים-המלח מאפשרים הרחבת ייצור הברום באופן מהיר וזול יותר בהשוואה ליצרני ברום אחרים, הוחלט בראשית 1960 להרחיב את המפעל באורח מזורז עד לכושר ייצור של 4,500 טונות ברום לשנה. מטרה זו כבר הושגה ועתה עוסקת החברה בהכפלת כושר ייצור זה עד 9,000 טונות לשנה, שנגיע אליו עד סוף 1961 ואולי קודם לכן. למותר לציין, כי אנו עומדים להשיג השנה את המטרה שסבורים היינו כי נגיע אליה בסוף 1964.

התפתחות נוספת בשימוש בברום תחול השנה עם התיחת הקמת מפעל חדש לייצור ברומידים, בעיקר לשימוש חקלאי ורפואי. הבניה תתחיל בחודש אפריל והמפעל יהיה משותף, שווה בשווה, לחברת הברום ולשתי חברות גדולות (האחת מארצות-הברית והשנייה — מבריטניה), בעלות ידע רב בתחום זה. במפעל יושקעו 1.5 מיליון ל"י. מעריכים כי ייצור הברומידים יתחיל ב-1962. מרביתו מיועדת ליצוא.

לפי מאזנה האחרון — ליום 31 במארס 1960 — הצליחה החברה לכסות את כל ההוצאות השוטפות, אולם טרם הגיעה לאפשרות של כיסוי מלא הפחת והריבית על ההשקעות. לפי האומדן, עם הגברת הייצור והשיפור במחירים, הפדיון ב-1961/62 יכסה לראשונה את כל ההוצאות, כולל הפחת והריבית על ההשקעות, כלומר החברה תגיע לרונטבילות מלאה.

חברת הפוספאטים בנגב. — הייצור המשווער של פוספאט טים במפעל באורון יסתכם בשנת 1960/61 ב-230 אלף טונות בערך, לעומת תפוקה של כ-220 טונות בשנה הקודמת. כמות זו רחוקה מן האומדן של כ-270 אלף טונות, שהזכרתי בנאום התקציב הקודם שלי. ושתי סיבות לדבר: (א) החברה נתקלת בקשיים בשחרור סכומי התקציב שנועדו להשלמת המיתקנים הקיימים. חידוש הצידוד והרחקת "צווארי הבקבוק" בתהליך הייצור. כתוצאה מקשיי מימון אלה לא בוצעו רבירים חיוניים. כגון החלפת חלק מכלי הרכב המובילים את הפוספאטים מהמכרה אל המיתקנים — שאחדים מהם נמצאים בשימוש מאז 1952. (ב) מספר ימי העבודה וזמנם, לאחר שהוחלט מהפסיק את העבודה במפעל בשבתות ובחגים. עם זאת חלה עלייה ניכרת בפדיון העבודה, המסבירה גם את העלייה בתפוקה.

תנור יבוש גדול, שהופעל השנה, מבטיח עתה למוצר המיוגמר אחוז לחות נמוך יותר ואף מוסף לעליה בתכולת

החומר הכרוי, וכן עובדים על התכניות המפורטות להכפלת התפוקה. קבוצה של כורים, בעיקר מאנשי אילת, מהאמנים עתה, בהרכבת כורים בעלי נסיון, בעבודה במכרה, והם ישמשו כגרעין לצוות של 200 כורים, שיהיו דרושים להם עלת המכרה התת־קרקעי. אני שמח לציין, כי מרכז "אורט" העולמי קיבל על עצמו לשאת בהוצאות הנסיעה של שלושים כורים, שיקבלו את הכשרתם במכרות בחוף־לארץ.

ייצור הנחושת בשנת התקציב החדשה נאמד ב־7,000 טונות בערך. בשל התנדוד במחירי הנחושת קשה לקבוע עתה תחזית ההכנסות. מלבד מקומם, על פי הסכם עם חברה גדולה במזרח הרחוק, כבר נמכרו מראש כ־60% מהתפוקה של 1961/62, עם אופציה לשנתיים נוספות למכור לאותה חברה אותו שיעור מהתפוקה המתוכננת — הכל במחיר השוק בעת הקניה.

כורים נוספים ניתן להעסיק בכריית עפרות הברזל בהר־רמים. המכרה שם, שהמנהרה הניסויית בו כבר הגיעה לאורך של כמה מאות מטרים, עשוי לספק חלק גדול מחומר הגלם לקריית הפלדה בעכו ולמנוע הוצאת מטבע זר על עפרות ברזל מיובאות. כל זאת ניתן להיעשות — לפי תחשיבי חברת מחצבי ישראל ואף גורמים בלתי־תלויים אחרים — במחירים מקבילים על הדעת בהשוואה למחירי חוף־לארץ (ובמחירי דולר נחשק לא גבוה), שיבטיחו מקור הספקה תמחירי לקריית הפלדה. עם זאת יופעלו המכרה ומיתקני ההעשרה ברווחיות מלאה ויספקו תעסוקה לתושבי קריית־שמונה בגליל. צר לי, כי שיקולים, שאינני מקבל אותם, הכריעו את הכף נגד בגלל חוסר תקציב, היה עלינו להפסיק אף את כריית המנהרה הניסויית שהוחל בה עליידי חברת מחצבי ישראל.

לאחרונה נתקבלה חוות דעתם של מומחים מקומיים וביני לאומיים, המאשרת מחדש את החאמתן של עפרות הר־רמים לפעולות הפקת ברזל במיתקני קריית־הפלדה. דוגמות של עפרה נשלחו לחוות דעתם גם של ספקי הכשנים. להוכחה סופית מכינים עתה כ־70 טונות עפרת ברזל מועשרת (מה־מכרה בהר־רמים) למשלוח לנורבגיה לשם ניסויי ייצור.

עם קבלת תוצאות הניסויים, הננו מקווים שהגורמים הנוגעים בדבר ישקו אותן מחדש בריצנות ובכבוד ראש ויאפשרו לחדש את העבודה במכרה ולפתח אותו במלוא הקצב.

מעבודות מחצבי ישראל רשמו לזכותן הישגים נכבדים — הן במחקרים שבוצעו עבור חברות הפיתוח בארץ והן בידי שנמכר לחוף־לארץ. החברה מכרה לחברה יפאנית תהליך שפותח במעבדותיה לייצור זול יותר של חומצה זרחתית מחומצת מלח והיא עומדת במשאומתן דומה גם עם חברות זרות אחרות.

בשיתוף עם חברה אנגלית הוקם בחודשים האחרונים מיתקן חצי־תעשייתי לייצור טטרה־כרום־אטן, נוזל כבד ששייך מושו העיקרי הוא בהעשרת עפרות. עקב התפתחות השימור שים והדרישה לחומר זה בחוף־לארץ טובם עם החברה האנגלית להתחיל בתכנון של מפעל תעשייתי בעל כושר תפוקה שנתי של 5—10 אלף טונות טטרה־כרום־אטן.

קיימת בעולם התעניינות ערה בתהליכים חדשים אחרים שפיתוחם הולך ומסתיים במעבדות מחצבי ישראל. בין תהליכי כים אלה כדאי להזכיר את התהליך של "העברת מיס", המכר־סס על שימוש במלח ביכול במקום ללקלל המעולות ריכוז של המיסות בתעשיות הכימיות. המזון הנייר וכז.

בשני מיליון לירות. העליה ביצוא חלה בעיקר בסופרפוספאט מועשר, מלחים זרחתיים, חומצה חנקנית, אמוניה נתרת תלת־זרחת.

מיתקן האמוניה המורחב הופעל בתפוקתו המלאה לאחר שהושג הסכם על יצוא (ליוון) של אמוניה מימית ואל־מימית. לעומת זאת פגעה הבצורת במכירת הדשנים הזרחתיים.

מספר כימיקלים תעשייתיים הוכנסו השנה לשוק, הן בארץ והן בחוף־לארץ. מכירות הטרנזגטים עלו בהרבה וחלקם בשוק המקומי גדל. המתקן לייצור דשנים גלעינים ומורכבים הולך ומוקם, ולפי התוכנית יופעל בסוף 1961. עם הפעלת מתקן זה אפשר יהיה לספק את הדשנים לשוק המקומי ובחוף־לארץ בכל תרכובת שתידרש.

במחקר הושם הדגש בפיתוח מוצרים חדשים, וכן בתכנון לטווח ארוך. נוסדו שתי חברות הקשורות ל"דשנים", האחת לתכנון ואספקה של ציוד לתעשייה כימית והשניה לתכנון והקמת מגדלי קירור. כמו כן נרכשה הבעלות המלאה על חברת היצוא "קישון כימיקלס בע"מ, אשר תנהל גם בעתיד את עסקי היצוא של החברה.

השנה הושלמה מכירתן של שתי הוצאות איגרות־חוב 6.5%, צמודות דולר וניתנות להמרה, בשווי כולל של 10 מיליון לירות, שהפצתן התחילה עוד אשתקד. איגרות־החוב של החברה נרשמו בבורסה לניירות ערך בלתי־אביב. בתחילת 1960/61 הוגדל הון המניות הרשום של החברה ל־35 מיליון לירות עליידי יצירת מניות חדשות (1 ל"י כל אחת) בשווי נקוב של 10 מיליון לירות. הגדלה זו היתה נחוצה בעיקר כדי לאפשר את ההקצאה החדשה של מניות לממשלה.

הרווח הנקי של החברה לשנת 1959/60 היה 1.1 מיליון לירות, מזה הוצע לשלם 7% דיבידנדה על המניות הרגילות ו־5% דיבידנדה על מניות בכורה מכל הסוגים.

מחצבי ישראל. — שנת 1959/60 היתה השנה הראשונה שבה עבד מפעל הנחושת בתמנע באורת תקין — אם גם לא במלוא כושרו — והייצור באותה שנה הסתכם ב־5,300 טונות נחושת מתכתית. כל התפוקה וחלק מהמלאי שהצטבר בעת ההרצה נמכרו לחוף־לארץ במחירים גבוהים יחסית, והפדיון של המפעל עלה על 8 מיליון ל"י. ההכנסות כיסו את כל ההוצאות השוטפות, פחות בשיעור מלא (כ־1 מיליון ל"י), והותירו יתרה של כחצי מיליון ל"י לתשלום ריבית על ההלוואות מתקציבי המדינה. כבר בשנת הייצור הראשונה הגיעה החברה למחיר דולר מוסף של 2.65 ל"י, כשהערכה המוסף במטבע חוץ מהווה כ־67%.

אומדן הייצור של תמנע לשנת 1960/61 מגיע ל־6,000 טונות (על בסיס של 100%), אומדן המחזור הכספי — 8.5 מיליון ל"י, והעודף הצפוי, לאחר כיסוי כל יציאות הייצור — 1.7 מיליון ל"י. התפוקה תשווק בחוף־לארץ וההכנסה במטבע חוץ תגיע ל־3.5 מיליון דולר.

במשך שנת התקציב החדשה יושקעו במפעל כ־2 מיליון ל"י בפיתוח המכרה התת־קרקעי, ציוד להרחבת המפעל, ועוד. החברה מתכננת העמקת הייצור של עפרת הנחושת על ידי התכת צמנט הנחושת וזיקוקו בארץ, שתמנע בעתיד מכירת חומר גלם בלתי־מעובד לחוף־לארץ. בד בבד עם ביצוע שלב ההתכה, תבוצע גם הכפלת הייצור עד לתפוקה של 14,000 טונות נחושת מתכתית. הרחבת המיתקנים תהיה כרוכה בפיתוח מהיר של המכרה התת־קרקעי, שיחליף בהדרגה את המכרה הפתוח. בימים אלה נרכש סרט נע להוצאת

הרווח הגולמי של החברה בשנת 1960/61 נאמד ב־1.3 מיליון לירות, לעומת 1.1 מיליון לירות בשנה הקודמת, כלומר צפויה עליה בשיעור 18%.

החברה לבנין ופיתוח אילת. — פעולות הבניה המבוצעות על־ידי החברה באילת התרכזו בהקמת המרכז המסחרי של העיר. העברת משרדי „ארקיע“, שבוצעה בימים אלה, תתרום ודאי להגברת התנועה במרכז המסחרי החדש, הכולל כמרוכז מועדון לפועלי הנמל, משרדי החברה הממשלתית לחיירות, וחנייות מסוגים שונים.

במסגרת פעולותיה באותו מרכז סיימה החברה את הקמת בנייני הבנק הלאומי, המשביר המרכזי ומשרדי העיריה. בשלב הקמה נמצאים בנייני הרואר ומרכז הניהוליים.

החברה השקיעה עד כה בבניה באילת למעלה ממיליון לירות, שמומנו בעיקר על ידי ההון העצמי של החברה ועל ידי מומיני הבניינים. בבניה המבוצעת עתה מושקעים עוד כמיליון לירות.

החברה התחילה בבנין קולנוע גדול וכן בבנין בית־משרדים של שבע קומות. על פי הסדר מיוחד עם משרד העבודה ו„סולל בונה“ — ישלימו אלה את הבניינים.

החברה לבנין ופיתוח אילת משותפת, שווה בשווה, לממ"שלת ישראל וקבוצת משקיעים יהודים מדרום־אפריקה. הון המניות של החברה הוגדל לאחרונה והועמד על 500 אלף ל"י — 250 אלף ל"י לכל צד.

בשנת המאזן שהסתיימה ב־31 במארס 1960 היה לחברה רווח נקי, שכיסה את ההפסדים מהשנה הקודמת (שהיתה שנת הפעילות הראשונה) ואף נשארה יתרה בלתי־מחולקת. החברה מקווה לסיים גם את שנת 1960/61 במאזן חיובי.

המכון הגיאולוגי. — כבשנים הקודמות התרכזו גם השנה פעולות המכון הגיאולוגי סביב ארבעה נושאים ראשיים, והם: השלמת ידיעותינו על המבנה הגיאולוגי של הארץ על־ידי מיפוי ומחקרים גיאולוגיים בסיסיים, פיתוח המחצבים, פיתוח אצורות הנפט והגאז ופיתוח מקורות המים.

התקדמות ניכרת חלה השנה בעבודות הקשורות בפיתוח המחצבים: איתרו שטחים לניצול חול זכוכית בסביבות אילת ודימונה; נמצאו חמרים הדרושים להקמת תעשיית מלט באילת ובדימונה ואותרו חמרי גלם לתעשייה מלט לבן באזור הכרמל; הובטחו כמויות הדולומיט, הדרוש להקמת תעשייה לתרכובות המגנזיום בים המלח; הושלם הסקר להצבת שיש ליצוא בגליל; נחקרו מקורות ההספקה לחמרי הגלם הדרושים לבנין נמל אשדוד; בים־המלח — בוצעו המחקרים הדרושים להקמת הסכר בים ואותרו המקומות המתאימים ביותר לשאי"ב מי המלח מחוף הים, וכן בוצעו חקירות בקשר עם תנאי הצטברות היחפים בחוף. לשם ניצולו היעיל ביותר, מחקר מעבדתי מקיף הוקדש לשימוש בסוגי החרסית השונים, המצויים בארץ, בתעשיות שונות הקיימות והעומדות לקום.

בשטח מחקר מקורות המים ראה המכון השנה את עיקר תפקידו בחיפוש אחר אפשרויות ניצול מקורות שלא היו ידועים, או לא היו מנוצלים עד כה. מקורות חדשים נתגלו כתוצאה מכך בסביבת יטבתה, באזור ים־המלח ובגליל המערבי. בני המכון משתתף באופן פעיל בדיקת האפשרויות לניצול מים מלוחים ממקורות שונים טרם המלחחם, ובשטח זה רוכזה העבודה בשנה החולפת באזור כנרת.

הושלמה הכנת המודל הגיאולוגי של שפלת החוף הדרוש לניצול הרציונלי של המים באזור זה; בוצעו עבודות ההכנה

חברת חרסית וחול וך בנגב. — חברה זו מספקת כיום את כל חומרי הגלם הדרושים לתעשייה הקראמית והרפרק־טורית, וכן לתעשיית הזכוכית, פרט לחומרים מיוחדים המיוב"א אים מהוץ־לארץ בכמויות קטנות.

שנת הכספים 1960/61 הייתה שנת התקדמות רבה לחברה. מחזור הכספי גדל ויגיע ל־1.3 מיליון לירות, עליה ב־30% לעומת אשתקד. בעיקר גדלו מכירות החרסיות בארץ ובחוץ־לארץ ושיעור היצוא עלה בכ־20%. הרווח הגולמי נאמד השנה ב־100 אלף לירות לפחות. במשך השנה החולפת חזרה החברה והפעילה את המיתקן לשטיפת חול בדימונה, המספק חומר מתאים לייצור זכוכית מעולה ליצוא.

סיכויים גדולים להתפתחות החברה ופעולותיה טמונים בניצול רחב של חרסית־דמויית־הצור, המשמשת כחומר גלם בתעשיית מוצרים רפרקטוריים ותעשיית לבני־שטום. עד עתה הפיקה החברה חומר שנמצא ב„כיסים“ קרובים לפני השטח אך בלתי־רצופים. חומר זה נשלח ללקוחות בארץ ובחוץ־לארץ ללא העשרה, אולם הכמות שנותרה ב„כיסים“ אלה מצטמצמת והולכת.

כמויות גדולות מסוגים שונים של חרסית־דמויית־צור נמצאות בשכבה רצופה בחוף מכתש רמון, בערבי הנע בין 5 ל־10 מטר, אולם רק סוג אחד ניתן לניצול ללא כל טיפול נוסף. יתר הסוגים מכילים תחמוצות ברזל, המקשה על ניצולה התעשייתי. נסיונות שבוצעו במעבדות מחצבי ישראל הוכיחו, כי ניתן להפריד באורח כלכלי בין החרסית לתחמוצות הברזל. נסיונות אלה הביאו לשינוי יסודי בתכנית ההפקה, מאחר ששיטת ההפרדה תאפשר לרתום שכבה רצופה בעובי של 3 מטר ויותר. כמצב זה יכרה כדאי לסלק את הכיסוי התפל מעל החרסית ולכרותה בכריה פתוחה. התכנית כולה נמצאת עתה בשלב של תכנון מפורט ובדיקה, ובתקציב הפי"תוח לשנה הבאה, 1961/62, הוקצו סכומים להקמת מיתקן סקן להפרדה מגנטית, בתפוקה של 5,000 טונות לשנה, שישרה תלב אחר־כך במיתקן הגדול. בד בבד עם תכנון ההפרדה המגנטית ניוונה תוכנית לקליית החרסית הכרויה — דבר שישפר את איכותה ויגדיל את אפשרויות השיווק בחוץ־לארץ ואת רווחיות החברה.

חברת מפעלי תובלה. — סך־כל הקילומטרים שגאמו משאיות חברת „תובלה“ ב־1960/61 הגיע ל־5,250,000 קילומטר, ואילו מחזור הכספי בשנת הכספים החולפת נאמד ב־4,750,000 לירות. מבחינת הטונאז' היו מוצרי חברות הפיתוח 70%, הובלת חשורות אחויות דרך נמל אילת — 15%, ואת היתרה היו הובלות שונות.

מספר המשאיות שבשימוש לא גדל אלא ב־5 מכוניות והגיע בסוף 1960 ל־110. מספר העובדים אף הוא כמעט שלא גדל והסתכם ב־1960 ב־245 עובדים, לעומת 235 עובדי דים בשנה הקודמת. כ־90% מעובדי החברה הינם תושבי הנגב, ו־60 אחוז מעובדיה עלו ארצה בחמש השנים האחרונות. בשנת הכספים החולפת נשמרה רמת המחירים הקיימת, וזאת למרות העליה הניכרת בהוצאות התפעול. האמצעי העיקרי להגדלת הרווחיות שימש הייעול והשיפור בניהול החברה ואחזקת המכונות. ההכנסה לק"מ/רץ הייתה ב־1959/60 817 פרו"ק/מ, ואילו בתשעה החודשים הראשונים של 1960 הגיעה ההכנסה לק"מ/רץ ל־838 פרו"ק/מ, או עליה ב־2.5%.

בשנת הכספים הנוכחית עומרת החברה לרכוש 20 משאיות כבדות חשורות ו־10 טריילרים לקראת הגידול הצפוי בהובלת מוצרי חברות הפיתוח, וכן ביצוא וביבוא דרך נמל אילת.

ישיבה רמ"ט, כ"ה אדר תשכ"א (13 מארס 1961)
— חוק התקציב לשנת 1961/62 (בנטוב) —

כ"ו בספטמבר 1960 נתגלה נפט על-ידי חברת "לפידות" בקידוח נגבה 3, במרחק 4 ק"מ מצפון לשדה חלץ-ברור. מאז השלמת קידוח זה נקדחו שתי בארות נוספות, שלרוע המול נמצאו יבשות. חשיבות מיוחדת נודעת לעובדה שבנגבה 3 נמצא הנפט בשכבת הקרטיקון התחתון השונה משכבות הנפט המפיקות בשדה חלץ-ברור. בהתחלת ההפקה בנגבה 3 הייתה התפוקה 60—70 חביות נפט ליממה. לאחרונה נסגרה הבאר בגלל עליה באחוזי המים. המחקר באזור נגבה נמשך.

גבולות שדה חלץ-ברור הורחבו עם השלמתם המוצלחת של קידוחי חלץ 25 ו-26. עד עתה נקדחו כשדה 33 בארות, מהן 27 בארות מפיקות. סך-כל התפוקה מאז התחלת ההפקה בשדה חלץ ועד סוף 1960 הגיע ל-430 אלף טונות, מהן למעלה מ-125 אלף טונות ב-1960 בלבד. לפי אומדן ארעי מגיעות הרוברות של שדה חלץ-ברור לשני מיליון טונות הניתנות לניצול. התפוקה הנוכחית מסתכמת ב-2800 חביות ליממה, או כ-390 טונות ליממה.

החיפושים אחרי גאז בשפלת החוף נמשכו גם ב-1960. למרות שלא נתגלה גאז בארבע הבארות שנקדחו, נחשב הקידוח בפארק הלאומי ברמת-גן למעוד מבחינת הממצאים הגיאולוגיים והוא מורה, לדעת הגיאולוגים, על סיכויים למציאתם של מאגרי-גאז חדשים הניתנים לניצול.

העבודה בתחום המחקרי הסייסמיים, המבוצעת על-ידי המכון הגיאופיזי שליד משרד, התרכזה ב-1960 בדרום שפלת החוף וכן באזורי נגבה, נירים, גילת וגן-יבנה. בעזרת ציוד חדיש נתקבלו תגובות מאוזרים שנחשבו כעבר לדלים או לחסרי-הנגבה. בתחילת 1960 הושלם סקר גרביטרי בשטח של 650 ק"מ מורחית לאבר-שבע. מספר מיבנים תת-קרקעיים הובחנו על-ידי בדיקות אלה בסביבות דימונה, והם עשויים להיות מבטיחים מפאת הגילויים בוורה וכידור.

בינואר 1961 פעלו בארץ שש חברות נפט, שביניהן היו 31 רשיונות לחיפושי נפט על שטח של כעשרת אלפים ק"מ מרובעים. אופייני לשנה זו היה שיתוף הפעולה המהודק יותר בין חברות הנפט בשטחי הזכויות שלהם ובקידוחים משותפים (קידוחי באר-שבע 1, דיה 1).

קווי הפעילות העיקריים בחיפושי הנפט ב-1961 נמצאו קרוב לוודאי את ביטויים במבצעים הבאים: 1. המסך קידוחי-הפיתוח בשדה זוהר-כידור ובשדה נגבה, לשם קביעת גבולותיהם. 2. ביצוע מספר קידוחים במבנים קטנים כנגב הצפוני (שריף, בוקר), בעיקר לחיפושי גאז. 3. חיפוש אחר מלכודות גאז ונפט בשפלת החוף.

מרבית הכספים, המוצאים על-ידי חברות הנפט למטרת חיפושי נפט בארץ, הם כספי ציבור. ביהוד נכון הדבר לגבי החברות הישראליות, שכן הפעילות ביהוד ויוזמות את מרבית קידוחי הנפט. לפיכך רואה הנהלת המשרד צורך חיוני ודחוף בהשגת מכסימום של שיתוף פעולה בין החברות, כדי להגיע ליתר יעילות וחסכון בחיפושים הממשיים. להעמקת הידע ולריכוז הנתונים — דבר שהיה לתועלת הן לכל החברות והן למשק הישראלי.

משרד הפיתוח עושה איפוא צעדים להביא — בעזרת מומחים מחוץ-לארץ — לעיבוד תכנית-אב מוסכמת בין חברות הנפט לביצוע קידוחים ומסירת אינפורמציה הדדית. במקרה כזה יהיה המשרד מוכן לגלות יחס יותר ליבראלי בהפעלת תקנות חוק הנפט לגבי אזורי רשיונות לחיפושי נפט, במידה שהדבר יהיה דרוש לביצוע תכנית-האב. לשם כך מטפל עתה משרד הפיתוח בהכאת מומחה בינ"לאומי בעל ידע ונסיון רב, שיעץ לחברות בשאלות המסובכות

למספר גדול של קידוחי-מים שנקדחו על-ידי תה"ל, "מקורות" והסוכנות היהודית; החל סקר גיאוכימי מקיף של מקורות המים בארץ לשם עקבה אחר מרבצי מים חשבים הנסחרים בעומק.

בשטח הנפט מרכז המכון את כל החומר והידעיות המתקבלים מפעולות החיפוש המבוצעות על-ידי החברות השונות. ידיעות אלה מעובדות לסיכום כלל-ארצי, המיועד לאפשר לממשלה לעמוד בצורה מעודכנת על המצב בתחום חיפושי הנפט ולהעריך את הסיכויים לעתיד. באמצעות מחלקת הנפט של המכון ניתן לחברות שירות מעברתי בשטח בדיקות גיל השכבות, תכנון גלעיני הקידוח ואנליזות כימיות.

פרט לשטחים אלה, שיש להם קשר ישיר לבעיות פיתוח אקטואליות, רואה המכון את עבודות המיפוי הגיאולוגי כפעולת הבסיסית. השנה הופיעה מפת סדרם בקנה מידה 1:100,000, ומפת הכרמל בקנה מידה 1:50,000. כן הוכנו לדפוס שלוש מפות של הנגב הדרומי בקנה מידה 1:100,000. מפה נוספת (ניצנה) נמסרה לפוסט. החל מיפוי הנגב הצפוני בקנה מידה 1:20,000, אשר ישמש בראש וראשונה את חברות הנפט הפועלות באזור זה. הושלמה מפת ירושלים בקנה מידה 1:10,000, המהווה את הראשונה מסדרת מפות אשר המכון מתכוונן להוציא לאור על סביבת הערים החשובות, שבהן דורשות עבודות הפיתוח מפה גיאולוגית מפורטת למדי.

חיפושי נפט וגאז. — במשך שנת 1960 נקדחו בארץ כ-37,000 מ' קידוחי נפט מכל הסוגים, הווה אומר מספר מטרים העולה ב-55% על זה שהושג בשנת 1959. מגמת העליה בפעילות הנפט ניכרת בכל סוגי הקידוחים — בקידוחים לפיתוח שדות נפט וגאז, בקידוחי מחקר, ועוד.

ההישגים העיקריים בשנה החולפת היו: (א) הרחבת גבולותיה של שדה הגאז בראש-זוהר, בעיקר לכיוון צפון. (ב) גילוי הנפט בנגבה 3 (4 ק"מ מצפון לשדה חלץ-ברור).

עד עתה נקדחו כשדה 8 בארות, מהן 2 בשנת 1960. גבולות השטח, שמציאות הגאז הוכחה בו, הורחבו צפונה ב-5 ק"מ (עם ההשלמה המוצלחת של קידוח כידור 1) ולכיוון דרום ב-2 ק"מ (עם גמר קידוח זוהר 5). עם זה, גבולותיה הסופיים של השדה עדיין אינם ידועים. ארבעת הקידוחים שהושלמו השנה עדיין נבדקים וכושר תפוקתם טרם נקבע באורח סופי. עם השלמת הקידוחים בוורה 6 וכידור 1 הוברר, כי מלבד שלוש השכבות הנושאות גאז, שהיו ידיעות עד עתה, קיימות שכבות גאז נוספות בעומק רב יותר. עתה נערכים מבחני-תפוקה משכבות חדשות אלה. ידוע גם, כי מחת לשכבות הגאז נמצאת שכבת חול דרווית נפט שנתגלתה בוורה 1 ו-6, אולם הנסיונות להפיק נפט זה לא הצליחו.

הניצול המסחרי של גאז משדה זוהר טרם התחיל. קו צינורות בקוטר 6" נמתח עתה למפעלי ים-המלח, מרחק של 25 ק"מ מהשדה. ניתן לקוות (על סמך מבחני-תפוקה ואומדן של כמות הגאז שנמצא בשכבות ואשר ניתן לניצול), כי כושר התפוקה יגיע ל-9—10 מיליון רגל מעוקב ליממה במשך תקופה של 10—15 שנים. זוהי כמות גאז השווה מבחינה טרמית לתפוקה של כ-240 טונות נפט ליממה. נמצא איפוא, כי הרובות המוכחות של שדה-זוהר מגיעות — לפי הנתונים המצויים בידנו כיום — לכדי מחצית הרובות של שדה חלץ, ואולי למעלה מזה. לקראת השנה הבאה אותרו קידוחים נוספים כדי לקבוע את גבולותיה הצפוניים והמזרחיים של השדה.

1961/62 מגיע ל-1.5 מיליון ל"י, זאת אומרת כ-30% מן הסכום שנדרש על-ידי מציעי המחקרים.

לצערנו הרב, הננו נאלצים לדחות לזמן מה שורת הצעות חשובות ומעניינות של מחקרים. הנני מקווה, שעובדי המחקר שלנו ימשיכו לעשות גדולות גם באמצעים המצומצמים יותר שהועמדו לרשותם. עם זאת צריך להיות ברור שהננו חוטאים כלפי המחר שלנו, שדמותו תיקבע לא במעט על-ידי מאמצי המחקר שביכולתנו לבצע כיום. לפיכך המרצנו את חברות הפיתוח להגדיל את התקציבים ממקורות עצמיים המיועדים למחקרים שיעשו על-ידי החברות עצמן או למחקרים שיוזמו אצל אחרים, וכן הוחלט על כמה צעדים במטרה לאחד ולרכז את המחקר השימושי, בעיקר זה שנועד לטווח ארוך.

בעיית כוח-אדם: מאז מלחמת השחרור הוקמו בישראל תעשיות כימיות בסיסיות, שמרביתן מושתתות על ניצול אוצרות הטבע של הארץ. תעשיות אלה זקוקות עתה, ותהיינה זקוקות עוד יותר בעתיד, לכוח-אדם מאומן ומקצועי מדרגים שונים. במיוחד מחריפה הבעיה עם הגידול המהיר של מפעלי הכרייה: הנחושת בתמנע, החרסית דמויית-צור במכתש רמון, שדות הפוספאטים, ובעתיד — הברזל במנהר. הבעיה תחריף כבר בזמן הקרוב, כשעיקר העבודה תועתק למכרות התת-קרקעיים. המחסור במהנדסי מכרות, מנהלי צוותות ופועלי כרייה מאויינים עלול אף לסכן את הוצאתן לפועל של כמה תכניות פיתוח.

מתוך ראייה זו הטו המשרד וחברות הפיתוח שכם להקמת הפקולטה להנדסת מחצבים בטכניון, ואף העמידו לרשותו סטפנדיות לשני-שלישים מן התלמידים.

אשר לאימון פועלי הכרייה מראה הנסיון, כי רק אחד מתוך עשרה מועמדים נקלט בעבודה סדירה. אנו מנסים לפתור את השאלה, בחלקה בידוד עם משרד העבודה, על-ידי ייסוד קורסים לכורים. כגון זה שהוקם באילת, והשגת סטי-פנדיות בחוקי-מאש. מתבררת עתה תכנית להכשרה, בשיתוף עם גורמים ממשלתיים וציבוריים, מחזוריים גדולים של יוצאי צבא לקראת העסקתם במכרות בארץ. בשנתיים הקרובות יהיה צורך ב-200 כורים מאומנים, לפחות.

אין זה אלא חלק מן הבעיה. לשם הגשמת תכנית החומש של מפעלי הפיתוח המפיקים ומעבדים מחצבים, וכן תכנית החשמול — והרי חלק ניכר מתכניות אלה נכנס לשלב של ביצוע — יידרשו כ-300 עד 400 מהנדסים חדשים, לפחות אותו מספר של טכנאים ומנהלי עבודה, ועוד כ-3000 פועלים מקצועיים או מאומנים.

זו היא בעיה כבדה ומכובדת. רק הקמת מסגרת ארגונית בעלת אפשרויות גדולות תוכל, במאמץ מרוכז ומתואם, לפתור בעוד מועד את בעיית הכשרת כוח-אדם מקצועי מספיק, שיהיה עשוי להבטיח את הניצול הכלכלי והמלא של אוצרותינו הטבעיים.

וכעת אסקור את הפעולות בנגב ובערבה.

מים: הננו משוכנעים כי התנאים המוקדמים לפיתוח הנגב הדרומי בכלל, ואילת בפרט, קשורים בהבטחת דרכי תובלה, וכן מקורות מים וכוה, נוחים וזולים יחסית. מתוך הכרה זו הושקעו בשנתיים האחרונות (1959/60—1960/61) על-ידי משרד הפיתוח בחיפושי מים, קווי מים ומחקרים הידרולוגיים בנגב הדרומי כ-1.8 מיליון לירות; השנה יושקעו לאותה מטרה עוד $\frac{1}{4}$ מיליון ל"י.

על מה הוצאו ויוצאו כספים אלה? (1) על 5 קידוחי מים בערבה, בעיקר באילת וסביבתה, הוצאו כ-650 אלף

של המכנים הגיאולוגיים באזור ים המלח, במגמה לקבוע תכנית-אב גם לאזור מעניין זה.

הערה נוספת בענין קו הגאולוגיה לסדום וקווי גאז אחרים, במידה שיימצאו מאגרי גאז נוספים. לרעתנו, אין להוסיף למחיר הגאז המשוק ולחבכיו על הוצאות הייצור של צר-כנים גדולים, כגון מפעלי הפיתוח, על-ידי הכנסת גורמים מתווכים בשיווק הגאז, גורמים שאין להם ולא כלום עם הפקת הגאז או צריכתו. השיווק צריך להיעשות על-ידי שות-פות בין היצרן-המפיק והצרכנים שלהם משמש הגאז כמקור כוח.

ברצוני לעמוד כאן על חשיבות, המחצבים לפיתוח הארץ וכלכלתה.

קצרה יריעה זו מכדי למנות את מכלול אוצרות הטבע של הארץ. באורח כולל ניתן למינם לשלושה סוגים: א. אוצרות בניצול — אשלי, ברז, פוספאט, נחושת, חרסיות למי-ניהן, חול וזכוכית, גריט, שיש ונפט. ב. אוצרות בשלב של חיפוש מתקדם או גמור, כגון מאגנזיום, עפרות ברזל, חרסית דמויית-צור, פוספאט בשדות חדשים, גאז טבעי וכו'. ג. אוצרות שטרם נחקרו או שרק הוחל במחקרם, כגון נחושת ראי-שונית, פלדספר, חרסיות שונות, מרבצי שיש חדשים, ועוד.

על קיומם של רבים מן המחצבים, המכניסים כיום מטבע חוץ למדינה, נודע לנו לפני תקופה קצרה יחסית. אמנם, אין לצפות לתגליות מרעישות בתחום חשיפת מחצבים חדשים. ברם, כשם שאנו רחוקים עדיין ממיצוי הרחובות של המחצבים, שהם כיום בניצול, כן רחוקים אנו ממיצוי מכלול המחצבים אשר ניתן להשפם ולנצלם כלכלית. למשל, טרם נחקרו יסודות חמרי הגלם המצויים במכתש רמון. גם מרבצי הפוספאטים בשדות החדשים טעונים מחקרי שדה והשבחה. הוא הדין ביחס לנחושת הראשונית (הפרימרי) בתמנע, ועוד. קיצורו של דבר — יש להניח, כי הערך הכלכלי של פוטנציאל המחצבים עולה בהרבה על ערכו הממשי כיום. ניצול הפוטנציאל החזוי דורש מחקר מתמיד וראיה תעשייתית מרחיקת לכת.

ההתחרות הקשה עם מוצרי תעשיות מפותחות ומבוססות היטב בעולם הרחב; השינויים וההמצאות הטכנולוגיים המביאים לידי ערעור שווקים קיימים וגילוי שווקים חדשים; ההכרח לנצל את היש המחצבי של המדינה — כל הגורמים הנ"ל מחייבים ביתר שאת תכנון לטווח ארוך. הקשור אורגאנית בתכנון ופיתוח מחקר שימושי נרחב.

מתוך הכרת חשיבות תפקיד היסוד של המחקר בקידום וניצול אוצרות הטבע שלנו, דאגנו לשיפור הכלים הקיימים ולגיוס נוסף של כוח-אדם מדעי מעולה. כוונתי למעבדות המחקר שלנו בחברות הפיתוח, ובראש וראשונה בחברת מחצבי ישראל, וכן למכוני הגיאולוגי והגיאופיזי, וכמובן, למועצה הטכנולוגית המייעצת של משרדי.

גובה תקציבי המחקר והפיתוח נקבע בעולם (א) לפי היקף המחזור הכספי; (ב) לפי היקף תכניות הפיתוח. על מדרים אלה התבססו גם המלצות המועצה הטכנולוגית המייעצת.

עקב הרחבת פעולות חברות הפיתוח והעמקת תהליכי הייצור, הוגשו אשתקד למושב החמישי של המועצה הטכנולוגית הצעות מחקר מפורטות ומנומקות, בהיקף של 5 מיליון לירות. בהתחשב באפשרויות המוגבלות של תקציבי המדינה, צמצמנו בעצמנו את הצעת תקציב המחקר ל-2.5 מיליון ל"י, ואילו תקציב המחקר שאושר לשנה התקציבית

על חשבון אילת. כדי לקדם את פני הבאות הוצע עליידי משרדנו — בהסתמך על סקר שנערך בסביבה, שבו נתגלו מקורות מים שאינם ראויים לשתיה, אבל יתאימו לצרכי המגע — לבצע שני קידוחים חדשים.

ההשקעה הנדרשת במפעל הערבה הדרומית מגיעה ל-900 אלף לירות, מתוך זה 750 אלף ל"י לצורכי אילת בלבד. הש"קעה זו מיועדת לסיפוק צרכים הכרחיים ומידיים ואין בה עדיין כדי לקדם את פיתוח מקורות המים באזור לטווח ארוך.

אספקת שירותים ופיתוח אתרי תיירות בנגב הדרומי: האגף לנגב ולערבה השקיע בשנתיים האחרונות בשירותי יסוד לישובים בנגב הדרומי כ-950 אלף ל"י (אספקת חשמל, התקנת יובל, הקמת שירותי תיירות, תכנון וכו'). מסיבת קוצר הזמן והמקום לא אפשר מה עשינו בתחום זה. אתרכו בעיקר בהצעות לפיתוח הישובים בערבה בשנת 1961/62.

(א) אילת: הנוגו מציעים להמשיך במפעל הביוב המקומי, שיכלול אף ראשיתם של מיתקני טיהור. כן הצענו להרחיב את רשת החשמל ודרכי הגישה הפנימיים.

(ב) מצפה רמון: השתתפות בהקמת מלון ואכסניית נוער וביתן למלאכה ותעשייה זעירה, שחסרונם במקום מורגש. כמו כן ררושה הרחבת רשת החשמל והכבישים הפנימיים.

(ג) עבדת: בשיתוף עם חברת התיירות, התכרה לשיפור נוף הארץ ואיגוד אכסניות הנוער מוצע להקים כאן אכסניה, בנין שירותים וסלילת דרכים פנימיים.

(ד) ציחור: המקום מהווה צומת דרכים טבעי בין כביש אילת הקיים לבין הכביש החדש הנסלל מסדום לאילת, ומשמש מעין מרכז ומעבר לעובדי הערבה הזקוקים לאכסניה וחשמל במקום.

(ה) כפר ירוחם: מתנהל משאומתן עם אנשים מקומיים לבניית מלון בן 25 חדר. כן מוצע להשתתף בהקמת ביתנים למפעלי תעשייה זעירה נוספים במקום והמשך הרחבת רשת החשמל, הביוב והכבישים.

(ו) מצדה: לקליטה נאותה של המטיילים הרבים הצענו, בשיתוף עם המועצה האזורית תמר וגורמים אחרים, הקמת שני בתי הארחה והרחבת השירותים במקום.

(ז) הצעה נוספת קשורה בהקמת מרכז תיירות בעין גדי. נוסף לכך הגשנו, בשיתוף עם חברת התיירות הממשלית, הצעות לפיתוח החוף הצפוני באילת, בהתאם לתכנית האב של המומחה האיטלקי פרופסור פיצינאטו, והכשרת דרכי גישה לאתרי תיירות בסביבות אילת, דבר העשוי להשפיע על הארכת שהותם של המבקרים במקום.

עין יבוקק: לסגולותיהם הרפואיות והאקלימיות של מעיינות המרפא ליד עין יבוקק כבר יצאו מוניטין, למרות שבית ההחלמה קיים במקום זה זמן קצר בלבד. אולם שלב זה משמש רק התחלה צנועה לתכניות נרחבות לפיתוח המי וזהר, כגון בניית בתי מלון מודרניים. פיתוח חוף הרחצה, וכן הקמת מפעלי תעשייה, שינצלו את תכונות המרפא של מי המעינות. בכלל התקציב המוצעם בוצע בשנה החולפת רק עבודות שיפורים במקום. לפי התכנון הסופי הוחלט להב"פיל את מספר המיטות במקום ולהעמידו על 60, באופן שבית ההחלמה יהיה לחי הנושא את עצמו בידי קופת חולים, וכן יש לשפר ולהרחיב את המרחצאות.

אין לי ספק, כי הפיתוח הממשלתי ימשוך אחריו את ההון הציבורי והפרטי להשקעות עסקיות, שיתרמו לאכלוס האזור ופיתוחו למקום מרפא ונופש בעל שם בינלאומי. תח" צאה מהצלת בית ההחלמה בעין יבוקק והודות למאמציו

לירות. עוד כ-700 אלף לירות הושקעו בהתקנת בריכה לאגירת מים ותחנת שאיבה באילת, הכשרת קטע מקו הנפט להס"פקת מים וציוד לקידוחים. 2) להשלמת מחקר וסקר הידרולוגי בנגב הדרומי הוצאו כ-300 אלף לירות נוספים.

בערבה הדרומית נסקרו אזורי יעלון-ירופת, באר-אורה (כולל קידוחי שאיבה), הנחלים עמרם ורודת, מקום שם נערכו אף קידוחי מחקר. בעברונה נערכו מדידות ושני קידוחי תצפית. כן נקדחו קידוחי תצפית ביטבתה וביעלון. במלאת יוטבתה נמשך המחקר למדידת התנדפות המים. בנחל פארן נמשכו הסקרים לסכירת הנחל ותכנון פיתוח אזור "צואר הבקבוק". בערבה הצפונית נסקרו ונמדדו נביעות שונות. כן נסקרו נחל מרובה, מכתש רמון והמכתש הקטן. בנחל צין הושלמו בדיקות גיאופיזיות ובזווה נערך קידוח סקר.

בעבודות אחרות, שהיו מכוונות בעיקר להספקת מים פנימית לישובי הנגב הדרומי, הושקעו 150 אלף לירות. בנאות הכיכר ליד סדום אותרו המעינות, בכפר-ירוחם, מצדה, אכסניית סדום, עבדת, ציחור ופארן הנוחו קווי מים פנימיים והיתקנו משאבות וציוד לאררות.

כמות המים הניתנת לניצול כיום מהבארות הקיימות במפעל הערבה הדרומית, כלומר באזור אילת, היא 19 אלף מטרים מעוקבים ליממה. ההפקה היומית היא בממוצע 16 אלף מטרים מעוקבים, ואילו 3,000 מטרים מעוקבים הם כמות מלבד בעיית כמות המים הניתנת להפקה — כמות שאפשר להגדילה עליידי קידוחים נוספים — קיימת גם בעיית כושר העברת המים, התלוי במערכת הבריכות ותחנות השאיבה.

בשנת התקציב החדשה אפשר שנעמוד לפני בעיה של אספקת כמות מים נוספת לישובים הקיימים בנגב הדרומי. תצרוכתם הגדולה והולכת עלולה עבור על כמות המים הניתנים למעבר בכלים הקיימים. באילת מגיע עתה כושר ההעברה ל-6,000 מטרים מעוקבים ליום. בהתאם לתחזית תצרוך אילת בקיץ 1962 כ-8,000 מטרים מעוקבים ליום, כלומר יש להעלות באופן דחוף את כושר העברת המים לאילת ובאילת. הצענו בתקציב 1961/62 סך 350 אלף לירות להקמת בריכת אגירה ותחנת שאיבה נוספות, דבר שיגדיל את כושר אספקת באלף מטרים מעוקבים ליום. כאלף מטרים מעוקבים ליום נוספים יספיקו לאילת באמצעות המיתקן החרושי הרא"שון להמתקת מים על-פי שיטת רחין, כפי שכבר הודענו, תונח אבן הפינה באילת ב-29 במארס והמיתקן יופעל בראשית 1962. לפי האומדן יעלה המיתקן יחד עם המבנה כ-1/2 מיליון ל"י. הגענו למה שהגענו הודות לשיחתי פעולה מצויין בכל השטחים — הטכני, הפיננסי והמינהלי — בין חברת "פירברנסק" וויטני" מניו-יורק ובין משרד הפיתוח. אני יכול למסור לבית, כי תוצאות הניסויים של המיתקן החרושי המיועד לאילת, הנערכים עתה בארצות-הברית, הן מעודדות למדי.

לשם הבטחת רזרבה של מים באילת — בשים לב לגידול בתצרוכת מכאן ולאפשרות של תקלות באספקת המים מכאן — סבורים היינו, כי יש לבצע בשנת התקציב 1961/62 באזור אילת קידוחים נוספים העשויים להבטיח, לפי הערכת המומ"חים, רזרבה של 2,000 מטרים מעוקבים ליום.

באילת עצמה קיימת מעל לקו גובה מסויים הגבלה באספקת מים בשל לחץ מים בלתי-מספיק. כדי לאפשר התרחבות העיר לעבר הגבעות הסמוכות, יש לבנות בריכה גבוהה במקום.

כיום צורכת תחנת כמות של 7,500 מטרים מעוקבים כממוצע ליום. כל גידול נוסף של צריכת מים במפעל יהיה

אליהם נופלים לא במעט מן ההישגים שניתן היה להגיע אליהם, אילו משרד הפיתוח היה זוכה לתנאי עבודה המאפשרים לו לגלות את מכסימום יכולתו בניצול האפשרויות האובייקטיביות הקיימות.

סבורים היינו, כי במידה שנוכה להצלחות, נזכה גם ליתר הערכה, אמן וסיוע ויוסור רבים מן המכשולים. שנ ערמו על דרכנו ללא הצדקה אובייקטיבית. אך לצערנו קרה ההיפך מזה. האמת היא, כי משרד הפיתוח לא הועמד מעולם בתנאים שיאפשרו לו לפתח את מלוא היכולת העצורה בו, כדוגמת כמה משרדים אחרים. לא זכינו לתקציבים שיהיו ביחס מתאים למשימות המוטלות עלינו. נהפוך הדבר, כל פרוטה המוקצבת לנו נבדקת ונשקלת בחומרה יתירה „שבעים ושבע“ פעמים. לא צויינדו במכשורי הפעולה הדרושים, אם כי תבענו זאת לא פעם. לא ניתן לנו תוספת יוזמה וחופש שיקול, במידה שהם קיימים במשרדים כלכליים מקבילים. לפעמים מתקבל רושם, כי רבו הגורמים התובעים לעצמם אפטרופוסות מלאה או חלקית על פעולותינו השונות, במידה שאין הדבר קיים לגבי משרדי ממשלה אחרים. אלא שההי שגים אינם מטרה לעצמה, ואנו רואים בהם רק סיכום המבחן לעצמנו, ליכולתנו, ובעיקר מבחן חיובי ביחס לאפשרויות העצומות הגלומות בתחום הפעולות שהופקדו בידינו. אכן, השנים שעברו, על הכלים שהקצמו ועל אוצר הנסיון שנצבר — אינם אלא קרש קפיצה לקראת המשימות הגדולות של השנים הבאות, שמן הדין להיערך לקראתן במלוא הרצינות.

בראש משימות אלו עומד, כמובן, אכלוס הנגב. כי אין מטרה שלגביה שוררת אחדות דעות רחבה יותר. יש לצפות לכך שבחדשים הקרובים תהיה זאת ודאי סיסמה שתתנוסס בראש חוצות ויושמע על-ידי כל המפלגות כמעט. עם זאת אין לך, דומני, סיסמה שלגביה קיים, לפחות עד עכשיו, פער גדול יותר בין הדיבור לבין המעשה.

אם למרות ההתפתחות שחלה בנגב הדרומי, ביחוד בשנים האחרונות, עדיין לא מצוי בו אפילו אחוז אחד מכלל האוכלוסיה של המדינה, הרי סיבת הדבר נעוצה בכך שכל הגורמים שברשותם תקציבים גדולים לא פעלו בנגב הדרומי באותו היקף והתנופה שהמשימה דרשה מהם, ולא ראו צורך להשתלב במאמץ בין-משרדי לתכנון הפעולות, תיאומן ושיריון התקציבים הדרושים למטרות אלה.

תכנית אכלוס הנגב, שעובדנו אותה לפני כשנתיים ואשר מצביעה על הדרכים כיצד להגיע במשך חמש שנים לאוכלוסיה של מאה אלף נפש, תכנית זו בעיניה עומדת, אך אין תקווה שהיא, או כל תכנית אחרת, תתגשם, ואין תקווה שהפער בין הדיבורים לבין המעשים ייסתם, כל עוד הגורמים הנוגעים במצב יפעלו איש איש על דעת עצמו ואיש איש לעצמו. מדבר עגום זה יימשך כל עוד לא יופקד הריכוז ותוטל האחריות למשימה הגדולה הוואת בידי משרד אחד, שלימינו יעמדו כל יתר המשרדים — משרד משרד בתחום פעולתו — בביצוע תכנית מרוכבת וכוללת אחת. ואני מאחל לממשלה הבאה, שתדע להתעלות מעל לקטנוניות היומיומיות ותשכיל לחשל את הכלים החינוניים להגשמת התכנית הגדולה לאכלוס הנגב הדרומי.

הנני רואה קשר בל ינותק בין פיתוח ואכלוס הנגב הדרומי לבין הגשמת תכנית לניצול אוצרות הטבע שלנו, המרוכזים בעיקרם בנגב הדרומי, והקמת תעשיות המבוססות עליהם. חברות הפיתוח מהוות את המנוף העיקרי לפיתוח הנגב ואכלוסו, נוסף להיותם מנוף לביסוס ואיזון משקנו

בשיתוף פעולה עם חברת התיירות הממשלתית, הצלחנו להביא קבוצת משקיעים פרטיים לידי החלטה לבנות, בתמיכת הלוואה ממשלתית, מלון גדול, סוג א', בן מאתיים חדר, בהיקף השקעה של 4 מיליון לירות; כן אושרה הקמת מלון שני בעין-בוקק, בן 60 חדר, בהשקעה של 1.5 מיליון ל"י. העניין נמצא בשלב של תכנון ומתנהל על כך משאומתן עם גורמים שונים. בדרך כלל בולטת התעניינות רבה באפשרויות פיתוח נוסף במקום, כפי שניתן ללמוד מפניות של קבוצות משקיעים אחרות בדבר הקמת מלונים נוספים. כן נמצאים בשלב של בדיקה סופית שני מפעלים תעשייתיים, האחד למי שתיה מינרליים והשני לתכשירים ומוצרים ביאוקוסטיים. על כך מתנהל משאומתן עם משקיעים מקומיים. סכום ההשקעות הנדרשות בשני המפעלים נאמד ב־250 אלף ל"י. למען אפשר את פיתוח המקום על הממשלה להעמיד תקציב לשירותי יסוד: 1) כדי לפתור את בעיית אספקת החשמל באזור על ידי חיבור עין-בוקק לרשת החשמל הארצית במקום הוספת יחידות כוח זמניות. 2) כדי לסלול דרכי גישה למכנים שונים מהכביש הראשי לעין-בוקק, שבסלילתו יתחילו השנה. 3) כדי לפתח את חוף הרחצה ומיתקני שירות אחרים, בשיתוף עם חברת התיירות הממשלתית. 4) כדי להקים מבנה לבית-חולים נסיוני (10 מיטות), שביה"ס הפתוח לרפואה מעוניין בו לשם ביצוע מחקרים יסודיים על השפעת המעיינות, מי יס'ה המלח והאקלים המיוחד בעומק של 375 מטר מתחת לפני הים על מחלות שונות. ברור שמחקר כזה עשוי לתת דחיפה גדולה נוספת לפיתוח המקום כמרכז רפואי, להחלמה ונופש. 5) כן מכינים אנו תכנית להקמת מרחצאות מודרניים, דבר שהוא כבר כיום הכרחי, על מנת לשרת את הלקוחות ההולכים ורבים.

זה יהיה תפקידה המרכזי הקרוב של החברה לפיתוח תבל סדום וחוף יס'ה-המלח, שהקימה את המרחצאות. הון החברה יוגדל ובשיתוף עם גורמים אחרים הנוגעים בדבר תתחיל החברה לטפל בהוצאה לפועל של התכנית להקמת מרחצאות מודרניים במקום.

לביצוע כל ההצעות והתכניות הללו לקידום הנקודות החשובות בנגב דרוש לפחות סך 2.5 מיליון לירות בשנה התקציבית הקרובה, ואילו הסכום שהועמד לרשותנו הוא כסך הכל עשירית מהמינימום הדרוש, כלומר רבע מיליון לירות. הפירושים מיותרים.

תפקיד הסקירה, שהשמעתי זה עתה, היה לדווח לבית על פעולות משרד הפיתוח בשנת התקציב החולפת ועל השימוש בכספים שהכנסת עומדת להקציב לנו. בדין-רשון זה צויינה ההתקדמות הרבה שהושגה בכל שטחי פעילותנו. יש בכך סיפוק רב, לא רק לי ולעובדי המשרד, אלא גם — כך אני מקווה — לכנסת כולה. אין אני יכול לסיים את הפרק הזה מבלי להביע מעל במה דמה זאת את תודתי העמוקה לכל העובדים, הטכנאים, המנהלים והמנהלים של חברות הפיתוח, וכן לצוות העובדים הנאמן של משרד הפיתוח. בלי מסירותם, מאמצייהם ושקידתם, לא היינו יכולים להגיע להישגים שהגענו אליהם.

המעורר בדבר הוא, כי הישגי השנה האחרונה אינם בבחינת תופעה מיוחדת או חזיון חדש, אלא הם שלב נוסף בתהליך ההתקדמות הבלטת, הנמשכת זה ארבע או חמש שנים. תהליך רצוף זה של התקדמות בתפוקה, בייצור, ביצוא, ברווח, בהצבר הון וכו', מוכיח כי עלינו על הדרך הנכונה.

עם זאת לא אסתיר מכם, כי לפי מיטב הכרתי והכרתם של כל האחרים להתקדמות האמורה — ההישגים שהגענו

לניצול כל יתר מוצרי הלוחי, כגון תרכובות ברזם, מלחי מגנזיום, מלח שולחני מווקק וכו'. הערך השנתי הכולל של תפוקת המפעלים האלה בתום ביצוע תכנית הרחבה אלה יהיה 51 מיליון ל"י — הכל למעשה ליצוא.

(ב) חברת הפוספאטים: העלאת תכולת תחמוצת הורחן בפוספאט שלנו על ידי שיטות העשרה שונות (הצפה, קליה) עד לאיכות הגבוהה ביותר — 38%, וניצול חלק מפוספאט מועשר זה לייצור סודה-אש, הדרושה בעיקר לתעשיות הזכור-כית, ופוספאט חסר פלואור, שהוא מנון לעופות. בתקציב הפיתוח לשנת 1961/62 הוקצבו כבר למעלה ממיליון ל"י למיתקני הקליה, שתפוקתם תהיה 200 אלף טונות בשנה, בהשקעה משוערת של 6.5 מיליון ל"י. ערך התפוקה הכוללת של החברה יהיה 36 מיליון ל"י לשנה.

(ג) חברת מחצבי ישראל: הכפלת היקף התפוקה במפעל הנחושת בתמנע עד ל-14 אלף טונות בשנה והפיכת חלק מצ"מנט הנחושת לנחושת מתכתית אלקטרוליטית או תרכובותיה (גפרת נחושת); פיתוח מכרות הברזל בדרירמ"ם, לשם הספק עפרה מקומית לקריית-הפלדה בחיפה, וכן ייצור תרכובות שונות המבוססות על מחקרי החברה.

(ד) תשלובת כימית בנגב: המועצה הטכנולוגית המייעצת שליד משרד הפיתוח המליצה על הקמת גוף שיחבן במפורט את הניצול המשולב של תומרי הגלם והמוצרים הראשוניים המופקים על ידי חברות הפיתוח באזורי סוס-אורון, במיוחד בשיים לב לאפשרות השימוש בגזו של ראש-זוהר, בעיקר לשם ייצור דשנים שונים ומורכבים ליצוא. אמצעות אסיה ואפריקה. קיבלנו את התכנית ביסודה והתחלנו בביצוע חלק מן המחקרים הדרושים. התוצאות שנתקבלו בינתיים (מימוש תהליך אמן לייצור תומצת מלח ותחמוצת מגנזיום מכלוריד המגנזיום, שהיא פסולת בתהליך ייצור האשלג), תהליך מעבדות מחצבי ישראל לייצור תומצת זרחית מחומצת מלח ועוד, קירבו אותנו למטרה.

עתה הגננו עוסקים בהקמת צוות מורכב מאנשי החברות, שיקימו במשותף את התשלובת הכימית, לשם תכנון מוקדם של התשלובת. למטרה זאת הוקצו חצי מיליון ל"י, ומעריכים כי התכנון יושלם עד סוף השנה. לפי אומדן ראשוני, סדר-גודל ההשקעות יהיה 50 מיליון ל"י ועם ביצועו יספיק המפעל תעסוקה ישירה לאלף עובדים בערך. מרבית מוצרי התשלובת יהיו מיועדים ליצוא.

(ה) חברת חרסית וחול זך: בו בכו עם סיפוק כל תצרוכת הארץ בחומרי גלם לתעשייה הקרמית, הרפוקטורית, תעשיית הזכוכית ותעשיית אבני שמוט, הוחל בצעדים לקראת ניצול גדול והולך של כל מרבצי חרסית דמוית צור, על ידי העשרתם באמצעות הפרדה מגנטית ו/או קליה — בעיקר ליצוא. תוצרת מפעל ההשבחה תנוצל בחלקה גם לייצור אלומינא ואלומינא-צמנט, שישווק ברובו לחוץ-לארץ.

(ו) תובלה: עם גידול התפוקה הפיזית של מפעלי הפיתוח חייבת חברת מפעלי תובלה להכין עצמה לקראת הבאות. ואכן, כושר התובלה שלה יוגדל השנה ב-20%, ותוך חמש שנים נצטרך להכפילו.

הרחבת כושרה המבצעי של חברת תובלה לא זו בלבד שאינה עומדת בסתירה להמשך מסילת הברזל עד לאורון ואילת, כי אם להיפך — היא משלימה אותה.

(ז) מחקרים: טרם הגענו למיזוי כל האינספורמציה על אוצרות הטבע בנכבי האדמה ודרכי ניצולם ביעילות המכסימלית, ולפיכך עלינו להקדיש במרוכז מאמצים ואמצעים

הלאומי, להגברת היצוא ולקירוב העצמאות הכלכלית של המדינה.

זהו המצב גם היום. גם היום מהווים מפעלי הפיתוח את חוט השדרה לתעסוקה קבועה בנגב הדרומי והבסיס המקיים את מרבית ישובי העירוניים.

למותר לציין, כי תפוקת מפעלי הפיתוח בלבד, המצויים בנגב הדרומי, מגיעה כבר היום ל-450,000 טונות בשנה — אשלג, פוספאטים, ברזם, נחושת, חרסית, חול זכוכית ועוד, שערכם 36 מיליון ל"י. עם הגשמת תכנית החומש של מפעלינו, — וחלק לא קטן מתכנית זאת כבר הוהל בהגשי מתו — תגדל התפוקה הפיזית פי שלושה ותגיע ל-1,350,000 טונות לשנה, כשכמעט כולה מיועדת ליצוא ושערכה המשוער יהיה כ-140 מיליון ל"י. כיום מועסקים במישרין במפעלי פיתוח אלה בנגב הדרומי כ-1,500 עובדים, ואילו בתום תכנית החומש יגיע מספרם, לפי האומדן, ל-4,000 עובדים.

גם התכניות להקמת מפעלי חרושת חשובים בנגב הדרומי — שלא במסגרת חברות הפיתוח ושלא ביזמה ובבעלות ממשלתית — מן ההכרח שיהיו קשורות באוצרות הטבע המצויים במקום. בין תכניות אלה נמצאת התכנית להקמת בית-חרושת למלט ליצוא, שיהיה מבוסס על אבן-גיר וחרסיות כסביבות אילת; בית-חרושת לזכוכית ליצוא, שיהיה מבוסס על חול-זכוכית המצוי באילת, ועל סודה-אש שתופק כמוצר לווי במפעל להעשרת פוספאטים; בית-חרושת לכבלים חשמליים ליצוא, המבוסס על הנחושת של מפעל נוסף להפקת פוספאטים ולדפוריציה שלהם, על פי זכיון שנתי בשטח מסויים לחברה אמריקנית, ועוד כהנה וכהנה.

לא יהיה מן התבונה לפסוח על התפקיד המכריע של אוצרות הטבע בפיתוח הנגב הדרומי ולחשוב כי תכניות רציניות יכולות להתגשם על-ידי בנין שיכונים או על-ידי הקמת מפעלי מלאכה ותעשיות קלות בלבד. משום כך ישנה חשיבות רבה, ואולי מכרעת, לתכניות הפיתוח לחמש השנים הקרובות של חברות משרד הפיתוח הפועלות בנגב הדרומי.

אין אנו שוקטים על השמרים או מסתפקים ביש, תוך ספיחה עצמית על הכתף, אלא שאפים להעמיק ולהרחיב את מסגרת פעולותיהן של חברות הפיתוח. העמקת הפעולות תחבטא כמעבר מייצור כימיקלים בסיסיים להפקת מוצרים מוגמרים לצרכן, וניצול המסגרת הקיימת של הידע, הציוד, הישירותים וצוות העובדים המצוי, לשם תוספת מוצרים ולשם הגברת הניצול המשולב של תומרי הגלם הבסיסיים והאנרגיה הדרושה לעיבודם, המצויים סמוכים זה לזה בנגב הדרומי. כדוגמה להעמקת הייצור — עם קום מוסף גדול יותר ויחס משופר יותר בין מחזור להשקעות — אנו יכולים להצביע על חברת הברזם, המעביה את הדגש מייצור ברזם נקי לייצור ברומידים ותרכובות ברזם אחרות; על חברת מחצבי ישראל, המכננת ויקוק צמנט הנחושת בתמנע והפיכתו לנחושת מתכתית ולמוצרים מוגמרים אחרים, כגון גפרת נחושת. תכניות ההרחבה מקיפות את מרבית החברות, הן חברות הכריה וההעשרה והן חברות המספקות שירותים.

מומחי משרד הפיתוח וחברות הפיתוח הכסופות לו מש-לימים קווי-יסוד מפורטים תכנית פיתוח מפורטת לחמש שנים (1961/62—1965/66), במסגרת תכנית רחבה וכוללת יותר ל-10 שנים. ואלה עיקרי תכנית חמש השנים:

(א) מפעלי ים-המלח ומפעלי ברזם: תוך חמש השנים הבאות אנו מצפים לביצוע תכנית הרחבה, שמטרתה להגיע לתפוקה של 600 אלף טונות אשלג, 10—12 אלף טונות ברזם נקי, 75 אלף טונות מגנזיום, 2000 טונות מגנזיום מתכתי, וכן

בוודאי תכניות חדשות נוספות לאחר שהקיימות יתכעצו. גם אם נניח שקצב ההתקדמות בתקופת החומש השני לא יהיה סוער כבחומש הראשון — ואין כלל בטחון בכך — הרי שיש לצפות להגדלת ההשקעות בחברת החשמל בתקופת החומש השני ב־30% לעומת כלל ההשקעות בתום החומש הראשון, ובשאר החברות ב־80%. כמו כן תגדל התפוקה בחברות המחצבים בתקופת החומש השני ב־90%, עם עליה ניכרת בשיעור רווחיות המפעלים בהשוואה לסוף תקופת החומש הראשון.

הפוטנציאל הגדול והמקובץ הזה של חברות הפיתוח, המתגלה מן המספרים האלה שסוכמו על סמך חישובים זהירים (אם כי היה הכרח להשתמש פה ושמ גם באומדנים, בטרם נבדקו הנתונים המדוייקים), מן הנמנע שלא לראות בו מנוף פיננסי עצום להגשמת מטרות הפיתוח שהצבנו לעצמנו. אכן, ניתן להגיע ליעדים שצויינו לעיל רק במסגרת מאמץ משותף של כל חברות הפיתוח, מסגרת שתאפשר למצות את מלוא הידע, היכולת והנסיון שהצטבר אצלן — ורק על בסיס יכולתן הפיננסית הכוללת.

איש אינו מתעלם מן העובדה, כי גיוס הון להשקעה בסדר-גדול של 545 מיליון ל"י במשך חמש שנים מהווה מש"מ'ה מכובדת למדי. אך אין זו משימה בלתי-אפשרית, אם נדע ללכת בדרך הנכונה ונבנה בתבונה את הכלים הנכונים.

כאן ברצוני לנגוע בשני נסיונות מן הזמן האחרון של גיוס הון לביצוע תכניות פיתוח. הנסיון האחד הוא מוצלח, והשני אינו אלא משהגה חמור.

הנסיון המוצלח נעשה בקשר להרחבת מפעלי ים-המלח. כאן עמדנו בראשית המשא-ומתן מול דרישות, אשר אילו נתקבלו היו מוציאות מידי המדינה את האוצר הלאומי הגדול ביותר שלנו, והוא היה נהפך למקור של רווחים מסחריים בעיקר בשביל זרים, בעוד שפרוורים בלבד היו נשארים בידי המדינה. העמידה התקיפה והכשרון בניהול המשא-ומתן של משלתתנו הביא לכך, שהמפעל נשאר בבעלות ממלכתית-ציבורית ישראלית, כשהמדינה תשמור לעצמה קרוב למחצית הרווחים. מצד שני תינתן אפשרות להפיץ בארץ 27 מיליון ל"י של מניות בין משקיעים ציבוריים ועממיים, וכוונתי לאדם הנצטו המחפש השקעה טובה לחסכונותיו.

נמצא, כי צורת גיוס הון זו יש בה שמירה על הבעלות, הפיקוח והתפקידים הממלכתיים של המפעל, במסגרת מאמצי הפיתוח המשותפים של חברותינו, ומצד שני יש בה גם שיתוף רציני של הון פרטי, וגם הכטחת הלוואות ניכרות בתנאים נוחים.

הנסיון השני — ומותר להגיד כאן את דעתי הפרטית — הוא נסיון הרה סכנות ומזיק לתכניות הפיתוח. כוונתי להח' לטה למכור את מפעל הדשנים למשקיעים פרטיים מארצות הברית, החלטה שאני מקווה כי עוד תהיה נסיגה ממנה.

אין לקבל את הרעיון, המונח ביסוד הטרנסאקציה הזאת, כי תפקידי המדינה בפיתוח הם תפקידי-ביניים בלבד, כלומר, שעליה להקים ולנהל מפעלים רק בראשיתם, כשהם נאבקים עדיין בקשיים ובהפסדים, ואילו ברגע שהם מגיעים לרוח-חיות — יש להעבירם מידי הממשלה לידים פרטיות, וזאת במחירים הנמוכים בהרבה משוויים האמיתי של המפעלים.

לא קטן מזה הוא הנזק בחיזוק הלכיריות, שמפחים אותם במתכוון בין סוג מסויים של משקיעים ציוניים בא"מריקה, כי אין להסכים לשותפות עם ממשלת ישראל במפעלים כלכליים, כי המפעלים הממלכתיים הם כושלים וכי חובה ציונית היא להצילם מידי המדינה. בחשבון סופי

להמשך המחקרים, בתוספת ובמקביל למחקרים המבוצעים על-ידי החברות עצמן.

חשמל: בתכניות העתיד אי-אפשר לפסוח על חברת החשמל, אם כי אין פעולה מכוונת בעיקר לפיתוח הנגב הדרומי, אך היא משמשת מנוף הכוח העיקרי בכל פעולת הפיתוח הנ"ל, ובוודאי עם הרחבתה יגדל וילך חלקה של החברה גם בפיתוח הנגב. תכניות חברת החשמל מבוססות על תוספת של למעלה מ־300 אלף קו"ט חשמל מותקנים לשם סיפוק הדרישה הגדלה והולכת (בשיעור 13%—14% מדי שנה בשנה) לכוח חשמלי, במיוחד בתעשייה. במקרה של חברת החשמל הכרחי תכנון מקיף ל־10 שנים, כי תקופת הקמה של תחנות כוח אורכת שנים מספר. בכונתנו להגיע בשנת 1965/66 לכושר מותקן של יותר מ־700 אלף קו"ט ובסוף 1970/71 ל־1,000 אלף קו"ט לפחות.

השאלה שיש עתה לשאול היא: מה יהיה מצבנו בתום ביצוע כל התכניות הנמצאות בידי חברות הפיתוח ומשרד הפיתוח?

מומחי משרד הפיתוח ניסו לתת תשובה על כך, על-ידי הערכה כלכלית של כל התכניות הללו וצירוף החישובים למאזן נסיוני מקובץ. והנה התמונה הכלכלית-פיננסית המתקבלת לאחר השלמת כל הפרוייקטים בפרק זמן של חמש שנים:

הסכום הכולל של ההשקעות הדרושות במשך חמש שנים לביצוע כל התכניות מגיע ל־545 מיליון ל"י (מתוך זה בפיתוח משק החשמל — 240 מיליון ל"י, ואילו במפעלי יתר החברות המפיקות ומבצעות מחצבים — 305 מיליון ל"י). בתום תקופת הביצוע נגיע אפוא להשקעות כוללות בסך 1125 מיליון ל"י (בוה חברת החשמל — 631 מיליון ל"י, ובשאר החברות — 494 מיליון ל"י). פירוש הדבר, גידול בשיעור 92% בסך כל ההשקעות (מזה בחברת החשמל עליה בהשקעות ב־62%, ובשאר החברות — ב־160% בקירוב).

המחזור הכספי של כל המפעלים יגדל בתום תקופת החומש מ־142 מיליון ל"י השנה ל־319 מיליון ל"י, כלומר, המחזור של חברת החשמל יעלה מ־78 מיליון ל"י ל־143 מיליון ל"י, והמחזור של יתר החברות יקפוץ בשיעור 175% — מ־64 מיליון ל"י ל־176 מיליון ל"י, מזה היצוא כ־45 מיליון דולר.

הרווח הנקי השנתי של כל החברות, כלומר, הרווח שיישאר לחלוקה בין בעלי המניות לאחר שהמפעלים יפרישו את הסכומים הדרושים לפחת מלא, לתשלום ריבית של 7% על כל הלוואות ולתשלום מס הכנסה — יגיע ל־57 מיליון ל"י לשנה, בזה בחברת החשמל 18 מיליון ל"י רווח נקי, ובשאר החברות 39 מיליון ל"י.

הואיל והון המניית בכל החברות הנ"ל נאמד בממוצע ב־25% מן ההון המושקע, נמצא כי הרווח הנקי הניתן לחלוקה בין בעלי המניות יגיע ל־20% מערך המניה ויותר. אכן, זהו רווח נקי שראוי להתכבד בו.

התכנית לחמש שנים אין בה עדיין כדי למצות את כל הפוטנציאל הטכני והכלכלי הטמון בחברות הפיתוח שלנו. גם בחומש השני תמשיך ודאי חברת החשמל בפיתוח משקיה, בד בבד עם התקדמות המשק הישראלי. כן צפויה תכנית להרחבה נוספת של תפוקת האשגל בעוד 300 אלף טונות לשנה (בהשקעה לטונו מופקת, שתהיה נמוכה בהרבה מן ההשקעה שתידרש לביצוע שלב א' של תכנית הרחבת מפעלי ים-המלח). כן יחולו הרחבות המפעלים אחרים ויתגבשו

ישיבה רמ"ט, כ"ה אדר תשכ"א (13 מארס 1961) —
 — חוק התקציב לשנת 1961/62 (בנטוב) —

כן יעביר האוצר לקרן ההשקעות את כל ההלוואות הרשומות לזכותו בחברות הפיתוח ויקבל תמורת זאת איגרות־חוב של הקרן, הנושאות 5% ריבית והניתנות להמרה במניות רגילות של הקרן לאחר עשר שנים.

כתוצאה מכך תרצו הקרן בידיה במשך חמש השנים הקרובות מן הסכומים שנועדו לפתח, לתשלום ריבית על ההשקעות והרווחים של החברות — בנוכחי הריבית של איגרות־החוב שלה — סכום של 250 מיליון ל"י בערך. על חברת־הגג יהיה אפוא לגייס במשך חמש שנים אלה לצורך ביצוע תכנית הפיתוח סכום של עוד 300 מיליון ל"י, מהם 100 מיליון ל"י שהובטחו כבר לפיתוח חברת ים־המלח וחברות־הבת שלה. נמצא אפוא, כי יהיה צורך לגייס ממקר רות שונים עוד כ־200 מיליון ל"י, שהם כ־40 מיליון ל"י לשנה. נראה לנו, כי הדבר ניתן לביצוע בשוק הכספים בישראל ובהוֹלְיֵי־לֶאֶרֶץ, כחלקו על ידי הוצאת איגרות־חוב של קרן ההשקעות, הנושאות 6.5% ריבית והניתנות גם הן להמרה למניות רגילות כעבור חמש שנים, ובחלקו על ידי הלוואות כדוגמת הלוואות הבנק העולמי ונבקים אחרים, שהם כימו לממן את חלק הארי מתכנית פיתוח מפעלי ים־המלח.

בצורה זאת ניתן לצמצם את הכוח הכלכלי־פיננסי המקובץ של כל חברות הפיתוח, כוח שיהיה קטן בהרבה אם נתיירקו לפעולות פיננסיות של כל חברה וחברה לחוד. לפי החישובים שלנו, הדיבידנדה המקובצת של כל החברות תהיה גבוהה למדי, ואילו איגרות־החוב של קרן ההשקעות יהיו נייר־ערך מבוקש מאוד, והואיל ולמחזיקים בו יש כל הסיכוי — לאחר המרתן במניה רגילה בתום חמש שנים — לזכות בדיבידנדה שנתית של לא פחות מ־10%, לעליה מתמדת בערך המניה ולכסתחון מכסימלי, בגלל חלוקת הסיכון בין מספר רב של חברות. נמצא, כי נהיה מסוגלים להציע לשוק הכספים נייר־ערך מושך, ואולי אדיאלי, להשקעת החסכונית של האדם הקטן. מאמין אני, כי הופעת נייר־ערך כזה, העולה על כל מה שאפשר למצוא כיום בשוק, ישמש עידוד מיוחד למאמצי החסכון של האדם הקטן, מאמצים שאינם כיום מרובים, ועלייך כך יתגלה מקור נוסף וגדול של חסכון לאומי למטרות פיתוח.

עלי לציין, כי כשעת גיבוש ההצעות האלה היה לנו ענייני נסיון מוצלח איטלקי בצורת חברת־גג ממלכתית, בפיקוח מיניסטריון מיוחד המטפל במפעלים ממלכתיים וממלכתיים־למחצה, חברות המרכזות בידיה את כל מניות הממשלה במפעלים אלה ודואגת להנהלתם המשקית ולמימון פיתוחם. המוסד הזה קיים זה 25 שנה והנכסים שלו מגיעים על פי מאזנו המקובץ לחמישה מיליארדים דולר. מוסד־גג זה מהווה גורם מכריע בתעשייה ובכלכלה האיטלקית. מעניין לציין, כי צורת מוסד זה התחיל פעולתו ממקצבות האוצר — אך בצורת קרן קבע (revolving fund), ובמשך הזמן ירד לחלוטין משולחן התקציבים של המדינה. לאחר שסכומי התקציב מה־וויס כיום רק 4% מכלל הנכסים שלו, את כל יתר הכספים גייסה חברת־הגג האיטלקית לצורך ההשקעותיה בשוק הכספים, מבלי שתאבד על ידי כך לחברה — ועליה להממשלה — השליטה המלאה על המפעלים המסונפים לחברה.

התנאי להצלחת מפעל ענק משקי־ממלכתי כזה, אם באי־טליה ואם בישראל, הוא בכך שיתן לו ולאחראים על הנהלתו לנהל את המשק הזה לפי שיקולים משקיים־כלכליים ללא התערבות גורמים אחרים.

כידוע, קיימת הלכה שלמה, הטוענת שמפעלים ממלכתיים אינם יכולים להצליח, מכיוון שבעלות ממלכתית פירושה

חיוק הלכירוח אלה מקטין את אפשרויות גיוס ההון הפרטי, שבמקרים שונים יש הכרח שישקע במפעלים ממלכתיים וב־שותפות נאותה עם הממשלה.

ודבר זה הינו אפשרי בהחלט. מספיק אם אביא דוגמת אחדות המוכיחות בעליל כי ניתן להקים מפעלים משותפים עם הון פרטי — ודווקא הן חברות שאינן יהודיות — והרי בסים של שוויון עם הון המניות המתוחכב בידי הממשלה. והרי הדוגמות: שני מפעלים, האחד למגנוזיט והשני לברומידים, עם משקיעי הון מארצות־הברית ואנגליה; החברה להמתקת מיים עם משקיעים מארצות־הברית, ועוד. לא מוסבר מדוע דבר שהוא טוב־לכל המשקיעים הנ"ל — אינו טוב בשביל קבוצת המשקיעים, שקיבלה את הכוח לקנות את דשנים.

אכן, התנאים והמחיר המוצעים בעסקת מכירת דשנים הם כאלה, שאין להעלות על הדעת כי בעל פרטי היה מקבל אותם, אילו רצה למכור את מפעלו. אין פלא בכך אפוא, כי תנאי המכירה עוררו תמהון בקרב הציבור וזכו לביקורת שלילית מצד גורמים כלכליים ופיננסיים בארץ ובהוֹלְיֵי־לֶאֶרֶץ, שאינם תומכים כלל בבעלות ממלכתית על מפעלים.

נוסף על כך, מורגשת התנגדות מצד החקלאים, החוששים בצדק להעלאת מחירי דשנים עם העברת המפעל לידיים פרטיות. כן נתעוררה תסיסה בין הפועלים במפעל. יתר על כן, הוצאת מפעל הדשנים מן המסגרת הכוללת של חברות הפיתוח היא מכה לתכניתנו, באשר הידע הטכנולוגי, ההנדסי והאדמיניסטרטיבי, וכן הנסיון הרב שנצטברו במפעל — כל אלה לא יוכלו עוד לעמוד לרשות המימוש הפיתוח המשותפות לכל חברותינו.

הפילוסופיה הפשטנית הזאת, המלווה את הצעת מכירת דשנים, היא, אמנם, פרי של רצון טוב, אך גם של שיקול דעת בלתי־מספיק, ובעיקר של חוסר ידיעה אינטימית יותר של כל הסיבוכים והקשיים שעסקה זו תביא עליו. העסקה תיצור יותר בעיות מאשר היא תפתור. מכל מקום, אינני יכול להתעלם מן הסכנה הרצינית הקיימת של הסתכנויות שונות לרעת כל הגורמים הנוגעים בעסקה, דבר העלול להזיק יותר מאלה שהועיל למשיכת הון מהוֹלְיֵי־לֶאֶרֶץ. חוששני שהעסקה עלולה ליהפך כשב לפרשה הנראית כולה חזויה בראשיתה והופכת כולה להסוב באחריתה. על כן הנני סבור, כי מן התבונה לסגת בעוד מועד מן העסקה בצורתה הנוכחית, (כשם שכונן היה לסגת בענין מינויו של מר הרון כנציג המשקיעים). מוטב, לדעתי, להתאים את פתרון בעיית ההשקעות הפרטיות בדשנים לנוסח הפתרון שנמצא למפעלי ים־המלח, כלומר עליידי מכירתם של קרוב למחצית המניות למשקיעים פרטיים, באופן שעיקר הבעלות והפיקוח על המפעל יישארו, כמו במפעלי ים־המלח, בידי ההון הממלכתי־ציבורי. ועתה נחזור לתכנית החומש. מה הן הצעותינו לגיוס אותם 545 מיליון ל"י, הדרושים לביצוע תכנית הפיתוח שלנו לתקופה זו?

מקור המימון הראשון הוא הצבר ההון הפנימי של החברות. הנונו מציעים, כי לגבי הצבר זה ינהג האוצר על פי אותו הכלל שהוסכם עליו במשאומתן על המילווה לפיתוח מפעלי ים־המלח, דהיינו, שכל הצבר ההון הפנימי בחמש השנים הקרובות יישאר בידי החברות וכי השקעות הממשלה הרשומות בתורת מילויים ישאו 5% ריבית ולא ייפרדו במשך עשר שנים.

לשם ביצוע הדבר הנונו מציעים להקים חברת־גג המשוֹרֶתפת לכל חברות הפיתוח, בצורת קרן השקעות (Investment Trust), שתחזיק את כל מניות הממשלה בחברות הפיתוח. תמורת מניות אלה יקבל האוצר מספר שווה של מניות הקרן.

— חוק התקציב לשנת 1961/62 (בנוב, לו); איגרת נשיא המדינה אל יושב־ראש הכנסת (לו); הצעות חוק של חברי כנסת (לו, בגין) —

לפני ההכרח של התחרות בשוקי העולם, המדרבן אותן וכוסף עליהן ייעול וכדאיות יותר מכל גורם מספק אחר. אני תקווה, כי הדבר יובן כראוי בשעה שנגיש — לאחר בדיקת מומחים נוספת — את תכניותינו, חישובינו והצעותינו להכרעת הממשלה.

גם לנו במשרד הפיתוח אין מטרת אחרת מאשר לבצע בהצלחה את תכניותינו ברווחיות מלאה, על בסיס פיתוח מלוא יכולת המימון העצמי האצורה בהן, באופן שנוכל לתרום למשימה המרכזית של פיתוח ואכלוס הנגב ולביצור המשק הלאומי, בלי שהדבר יטיל עול כבד מדי על האוצר. בעזרת הבית, ואני מקווה, בעזרת הממשלה הבאה, יגיע משרד הפיתוח למטרה שהציב לעצמו.

היו"ר ק. לוז :

הוויכוח על תקציב משרד הפיתוח יתקיים בישיבה הבאה.

ד. איגרת נשיא המדינה אל יושב־ראש הכנסת

1961, ועד ליום ב', י"ח באדר תשכ"א, 6 במארס 1961, ועד ככלל, ופניתי שוב ביום י"ח באדר תשכ"א, 6 במארס 1961, אל חברי הכנסת דוד בן־גוריון — המועמד שעליו המליצה לפני הסיעה הגדולה בכנסת, ושראיתי בו בעל סיכויים ריאליים להרכבת ממשלה, וביקשתי לעשות מאמץ נוסף לכינון ממשלה יציבה. חברי הכנסת בן־גוריון לא מצא אפשרות לקיים את בקשתי והודיע לי סופית, כי בתנאים הקיימים לא יוכל להרכיב ממשלה, שתינה מאמונה של הכנסת.

במסגרת ההתייעצויות הודיעו לי נציגי רוב הסיעות בכנסת, כי אין סיעותיהן רואות מוצא מהמשבר הממשלתי אלא בבחירות, והובא גם לידיעתי, כי אמנם הונחו על שולחן הכנסת, כשם רוב הסיעות, הצעות חוק לפיזור הכנסת ולקיום בחירות חדשות.

לאור שני מחזורי ההתייעצויות עם נציגי כל הסיעות בכנסת ולאחר שיקול־דעת מקיף, הצעתי לכלל מסקנה, כי בנסיבות הקיימות אין לראות סיכוי סביר כלשהו, שחבר מחברי הכנסת יצליח להרכיב ממשלה שתינה מאמונה של הכנסת.

אינני רואה, אפוא, לפני, בנסיבות הקיימות, אפשרות להמשיך ולהשתמש בסמכותי להטלת התפקיד להרכיב ממשלה חדשה, ואם הכנסת תחליט על פיזור ועל עריכת בחירות חדשות, תמשיך הממשלה הקיימת, בהתאם להוראות חוק המעבר, בתפקידיה עד היכון ממשלה חדשה לאחר הבחירות. מובן מאליו, שאם יש לנו הנסיבות ואראה לפני סיכוי סביר כלשהו להרכבת ממשלה חדשה, שעלולה ליהנות מאמון נה של הכנסת, אחזור להשתמש בסמכותי להטלת התפקיד.

ככבוד רב

(—) יצחק בן־צבי

הכנסת „פוליטיקה“ למשק, אני חולק על הדעה הזאת הכופרת בהנהלה ממלכתית של מפעלים משקיים. הסכנה של הכנסת „פוליטיקה“ אינה נובעת מעצם הבעלות הממלכתית, אלא מנסיונות להחזיר שיקולים בין־מפלגתיים ובין־משרדיים להנהלת המפעלים. חוקה על האנשים שהאחריות המינהלית מוטלת עליהם, שחוש האחריות המשקית יגבר אצלם, באשר המניע העיקרי לפעולתם הוא להוכיח הצלחה כלכלית. סכנות ה„פוליטיקה“ מתחילות להופיע כשגורמים שאין האחריות הישירה למפעלים מוטלת עליהם חובעים לעצמם זכות התערבות והכרעה.

את התורה הזאת עלינו ללמוד היטב. עלינו להניח חופש הכרעה הרבה יותר גדול לממונים ולאחראים על סקטור משקי זה לשקול ולהחליט מה הן הדרכים הטובות ביותר להבטחת הצלחתו; ובמיוחד כשבמקרה שלנו מדובר בחברות, פרט לחברת החשמל, העובדות בעיקר בשביל יצוא והניצבות

היו"ר ק. לוז :

לפני שנעבור לסעיף הבא, אני מתכבד לקרוא את מכתבו של נשיא המדינה :

„ירושלים, כ"ה באדר תשכ"א,

13 במארס 1961

לכבוד

יושב־ראש הכנסת,

ירושלים

מר לוז היקר,

ביום י"ד בשבט תשכ"א, 31 בינואר 1961, הגיש לי ראש הממשלה, מר דוד בן־גוריון, את התפטרותו, שדינה כדון התפטרות הממשלה.

בתוקף סמכותי, לפי חוק המעבר, תש"ט—1949, הזמנתי אלי נציגי סיעות בכנסת יוערכתי התייעצות עם נציגי כל הסיעות, הן שבקואליציה והן שבאופוזיציה. מתוך ההתייעצויות הללו, שערכתי מיום ב', כ" בשבט תשכ"א, 6 בפברואר 1961, עד ליום ג', כ"ח בשבט תשכ"א, 14 בפברואר 1961, נוכחתי לדעת, כי הסיכויים הגדולים ביותר להרכבת ממשלה, שתינה מאמונה של הכנסת, מצויים בידי הסיעה הגדולה בכנסת — מפלגת פועלי ארץ ישראל.

ביום ה', ל' בשבט תשכ"א, 16 בפברואר 1961, פניתי אל חברי הכנסת דוד בן־גוריון, נציג הסיעה הגדולה, והסמכתי תיו לפעול להרכבת ממשלה חדשה, אולם לאחר שהות של מספר ימים, דיינו ביום ג', י"ב באדר תשכ"א, 28 בפברואר 1961, הודיע לי מר בן־גוריון, כי אין הוא רואה אפשרות לקבל על עצמו את התפקיד.

חורתי וקיימתי סדרת התייעצויות נוספת עם נציגי כל הסיעות בכנסת, החל מיום ה', י"ד באדר תשכ"א, 2 במארס

ה. הצעות חוק של חברי כנסת

1. חוק התפזרות הכנסת. תשכ"א — 1961 *

רשות־הדיבור לחברי הכנסת בגין, להנמקת הצעת חוק התפזרות הכנסת, תשכ"א—1961.

מנחם בגין (תנועת החירות):

אדוני היושב־ראש, הכנסת זנה בהתפזרותה כחמישה עשר חודש לאחר היבחרה, לא מחמת משבר ממשלתי. משב

היו"ר ק. לוז :

הכנסת תעבור לסעיף ג' של סדר־היום: הצעות חוק של חברי הכנסת — דיון מוקדם. לכנסת הוגשו שש הצעות חוק מטעם שבע סיעות. אמסור את רשות־הדיבור לנציגי הסיעות, בהתאם למעודי הגשת הצעות היושב־ראש הכנסת.

ישיבה רמ"ט, כ"ה אדר תשכ"א (13 מארס 1961)
— הצעות חוק של חברי כנסת (בגין) —

והראיה — רק לאחר קריאתם הציג את שלוש השאלות הידועות שלו ליועץ המשפטי. ואף-על-פי-כן אמר האיש בפני עם ועדה: „אני הייתי מציע להתחיל בחקירה מחדש” ביודעו כי ועדת החקירה שהוא היה קורא לה — אולי מתוך חוסר ידיעה — „משפטית” ואשר נתמנתה על-פי הוראתו, בראשותו של שופט בית-המשפט העליון, הגיעה למסקנות הבאות: היתה עדות שקר, היתה הדחה למסירתה, היה קשר — לפחות בין שלושה אנשים — למסירת עדות כזב. ביודעו את כל אלה, אומר ראש ממשלה בישראל, שהוא לא היה מציע בכלל לחקור מחדש משום שחמש שנים לפני כן „השניים”, מר אולשן ומר דורי, הגיעו למכוי סתום. אבל לפני חמש שנים לא היו בפני ועדת אולשן ההודעות, העובדות והמסקנות שנתגלו — לפי דעתם של ראש הממשלה ושר האוצר — רק בשנת 1960. הוא מציע איפוא להחזיק את השקר מכוסה אבק ואת האמת מושפלת עד דכא. אך אין זה סוף פסקו.

ועדת החוק והבטחון דנה בפרשה. ראש הממשלה פסל אותה, ומשום כך הוקמה ועדת שרים: כדי להוציא את הענין מידי ועדה, בה יושבת האופוזיציה. הוא לא הצביע בעד הקמתה, הוא לא שלל את הקמתה, הוא לא הודיע שאם היא תקום הוא יגיש את התפטרותו, הוא לא התמסר בשעה שקמה ועדת השרים חקרה, כחנה, הגיעה למסקנה: האדם אשר טען כי אשמת שווא הוטלה בו לא נתן את ההוראה. ואילו ראש הממשלה לאחר מכן, כותב מכתב לשר המשפטים וגם אומר בקיצור נמרץ: עשיתם שגיאה פטאלית, עשיתם — גם שר האוצר, אבל אינני יודע היכן הוא עשה אותה, בחדר או באולם. הוא אומר בקיצור נמרץ: חטאתם בחצאי אמת, עיוותם במשוא פנים, פשעתם בעיוות-דין. הוא איננו מסתפק בכך, הוא דורש ועדת חקירה „משפטית”. מיד אחרי זה הוא מבטיח כי הוא מוותר על הדרשה.

התקיים דיון על הצעתנו להביע אי-אמון לממשלה כזאת שראשה מאשים את חבריה בדברים הנוראים ביותר אשר אורח יכול לעשותם, וכל שכן — מיניסטר. על אף הבטחתו לא לדון עוד בפרשה, הוא מגיש את התפטרותו וחוזר ומאשים את כל חברי הממשלה, אולי זולת שניים או שלושה מהם, שהם עיון, חטאו ופשעו בתצאי אמת, במשוא-פנים ובעיוות-הדין. כולם יחד. מיד לאחר מכן הודיע שהוא מוכן לוותר על ועדת חקירה משפטית, הוא מוכן להרכיב את אותה הממשלה עצמה שהוא פוטר אותה בגלל החטאים הנוראים האלה. מה תימה, רבותי, שהעם שרוי במשבר מוסרי עמוק מאוד הרי זה כאילו הוגשם דמיון ספרו של אורוול. המלים הפשוטות מקבלות משמעות זרה, אבל והיסוכה, צדק והיסוכו. אולי משום כך — בכונה או בלא כונה — השתמש מר שרת בביטוי: The Big Brother.

לאחר כל אלה טוען ראש הממשלה דאחמול שאנשים מנסים לפסול אותו. את מי הוא לא פסל יש לו מושא פסילה קבוע, אבל מעגל הפסילה עבר את כל הכנסת עד אשר הגיע הנה לנאמני הנאמנים: „אם אנשים מסוגו של מר רוזן או קול יהיו בשלטון כעוד חמש-עשרה שנה, יהיה זה אסון למדינה”. לכן, סמלי הדבר כי דווקא בימים אלה מקבל ראש הממשלה מתנה מאוסטרליה — בומרנג.

לו היה ציצרו היום חי, ייתכן והיה אומר — לולא עמד סניט דרומא אלא בכנסת דיהודה: לא רק „Quosque tandam abutere patientia nostra” אלא גם, בשינוי גירסה, היה אומר: „O tempora, o dona!”.

עמוק הוא המשבר המוסרי. ומשום כך דנה הכנסת על התפטרותה ועל קביעת חאריך לבחירות חדשות.

רים ממשלתיים היו לנו לרוב. רובם ככולם נגרמו על-ידי אדם מסוים, אך פעם אחת בלבד נקראו אורחי המדינה לקלפיות בטרם תסתיים כהונתה של הכנסת הקבועה בחוק.

סיבת דינונו היא אחרת. המשבר הוא לכאורה ממשלתי; במהותו ובמשמעותו הוא מוסרי, וזאת לדעת: אין בחיי אומה שום משבר שיהיה חמור ועמוק מן המוסרי. לכך ניתנו לנו הוכחות רבות מני ספור בתולדות העמים, אף בהיסטוריה של דורנו. אביא שלוש מהן בלבד: היה משבר מוסרי בסוף המאה הקודמת בצרפת; היה משבר מוסרי בשנות העשרים בארצות-הברית; היה משבר מוסרי בשנות השלושים בתוך עמנו, כאשר אשמת שווא הקרויה על-פי המסורת העברית המיוחדת עלילת דם, הוטלה באברהם סטבסקי, בצבי רוזנבלט ובאבא אבימאירי, וכאשר המעלילים השתמשו בעדויות כזב, בקשר אבהותה למסירתן, כדי להטיל אותה על אנשים חפים מכל פשע.

על מה המשבר המוסרי בימינו? היה אדם שטען כי הוטלה בו אשמת שווא. אדוני היושב-ראש, משטענה כזו מושמעת, יהי האיש אשר יהיה, חבר ממשלה או מנקה רחובות, שוע או דל, אסיר או בן-חורין, יריב או יידי — קריאה שניה חייבת ללוות את טענתו: ייתן לו הסיכוי להוכיח את צדקתו, תתגלה האמת, ייעש הצדק.

ובימים אלה הופיע אדם שני אשר על אף הקריאה: ייעש צדק, שעברה מקצה הארץ ועד קצה, עשה כמיטב או כרוע יכולתו כדי שהאמת לא תתגלה, כדי שהסיכוי לא יינתן, כדי שהזיכוי לא יהיה. כדי שהצדק לא ייעשה.

הוכחות. שר הבטחון לשעבר אמר בישיבה פומבית של חגיגות עצובה של הוועד הפועל להסתדרות עובדים גדולה, כי כרב במחצית שנת 1955 היו ידועים לממונים על מערכת הבטחון רוב העובדות שנתגלו כביכול בשנת 1960. לשון אחרת: היו ידועים להם, לממונים על מערכת הבטחון, כזבים, קשרים, הדחות, זיופים, ואם אדם ששירת במדינה כשר בטחון מטיח האשמה כזאת, אין זו — בניגוד לדבריו של שר האוצר וראש הממשלה המיועד למניעת בחירות — אימרה מנאום פאתטי בהודמנות דרמטית. את המלים האלה הכין מר לבון בכתב, שקל אותן, קרא אותן בפני עם ועדה. והוא לא רק שר הבטחון לשעבר, הוא גם המזכיר הכללי של הסתדרות עובדים גדולה, והוכח — על-פי החלטת של מפלגה מסוימת שנתקבלה פה אחד — כי המזכיר הכללי הזה הצליח. במשך חמש שנים, להחזיר אחריות ממלכתית בקרב 600 אלף עובדים. הלאחר נכח, יגלה חוסר אחריות ממלכתית כזו, עד אשר יטיל בפני עם ועדה אשמה מסוג כזה?

אלה שהדיחו, אך פיארו, שיבחו והיללו את מר לבון כמזכיר הכללי של ההסתדרות, הם חייבים להשיב על שאלה זו.

אנו לא טענו כי האשמתו מוכחת מלכתחילה. ביקשנו, על-פי הליכי הצדק, לחקור בה. מיאנתם. תיקו. ואולי לא יהיה צורך לחכות עד ש'בוא תשבי ויתרץ הקשויות והבעיות, אולי אין זה ענין לתיקו, אלא לתיקסודי מאד, אשר באחד הימים יפתח.

אך הוכחה אחרת ניתנה. ב-19 באוקטובר 1960, אדוני היושב-ראש, הופיע ראש הממשלה דאחמול בפני מרכז מפלגת תו ואמר: „אני הייתי מציע להתחיל בחקירה מחדש מאחר שאני יודע שהשניים הגיעו למכוי סתום”. יום לפני כן הוא שלח את הממצאים של ועדת כהן ליועץ המשפטי כדי לקבל ממנו תווית-דעת. פירוש הרבר, כי ימים מספר לפני כן הוא החזיק את הממצאים האלה בידו, קרא בהם, ידע אותם,

הבוחרים ייכנס לתקופת 15 ביוני, לכן, אפשר לפי הערכתנו לקיים את הבחירות החל מהמחצית השנייה של חודש יוני, לכל המאוחר מהמחצית הראשונה של חודש יולי. ואנו מציינים לכן את הצעתנו זו.

2. חוק תקופת כהונתה של הכנסת הרביעית וקביעת מועד

בחירות לכנסת החמישית, תשכ"א—1961 *

זה שהיה בו משום עלבון ופגיעה ברגש ההגיונות והצדק, מפלגות אלה פסלו את ראש הממשלה, דעת הקהל פסלה גם את מפלגת השלטון, שלא קם בה הרוח להתקומם נגד משטר של שרירות ושל תכתיב.

אם חסידיו של ראש הממשלה טוענים שאין השעה כשרה לעריכת בחירות, בגלל משפט אייכמן, או בגלל המצב הבינלאומי, וכן בגלל הנימוק החשוב שאין עורכים בחירות כעבור זמן קצר למדי לאחר עריכת הבחירות האחרונות, הרי חזקה על ראש הממשלה ועל ראשי מפלגתו, אשר עמם בוודאי התייעץ בטרם הגיש התפטרותו, כי נימוקים אלה היו ידועים יפה לו ולמפלגתו, כטרם נקט צעד זה, ואם למרות מה שידוע נימוקים אלה, דחפו ראש הממשלה ומפלגתו את המדינה לזרועות משבר ממשלתי, — אל להם להעלות נימוק קים אלה עתה לאחר שעוללו למדינה, כאן ובחוקי־לארץ, את אשר עוללו.

סירובו של הציבור לקבל את תכתיבו של ראש הממשלה ושל מפלגתו — תעודת כבוד היא לדמוקרטיה בישראל. אכן, אין מנוס מן הכלל הנצחי שעמד במבחן הדורות, שסופו של שלטון רצוף וממושך שיסתאב. הזעזוע אשר חלף על המדינה הוכיח באיזו מידה מעריך ומחשיב הציבור את הדמוקרטיה, את החופש ואת ההגיונות. אין אנו יכולים גם להתעלם מן העובדה, כי חל שינוי מרענן בנוף המפלגתי במדינה: במקום האדישות וחוסר האמונה — צמחה עירנות, רבה התסיסה, ובלבות אזרחים נולדה האמונה בכוחה של הדמוקרטיה בישראל לתקן, לשנות ולהתחמש. במקום קללת הפיצול בוקע אור ההתלכדות; במקום שוויון־הגנש מתגלית עירנות.

את לגלגל ההיסטוריה לא ניתן עכשיו להחזיר אחורנית, ובוודאי לא עלידי תכסיסים קואליציוניים, כגון זה של הקמת ממשלה בראשותו של שר האוצר, אשר יכהן זמנית, במשך חודשים מספר עד אשר יירגעו הרוחות, ושר הבטחון המיועד יחזור להיות גם ראש הממשלה. הסדרים אלה אינם מוסיפים כבוד לבעליהם, לא לשר האוצר ולא לשר הבטחון המיועד, ובוודאי לא לפרלמנט הישראלי ולדמוקרטיה. הייתכן להעניק אמון לממשלה, אשר העומד בראשה מצהיר כי אין הוא אלא פרודור, ודרכו יעבור מי שבאמת ראוי לשאת בכתר ראש הממשלה — לטרקלין השלטון? עצם העובדה שהמחוקקים בקרנות השלטון נאחזו בתכסיסים פסול זה מוכיחה, באיזו מידה אכזר להם חוש המציאות והמגע החי והבלתי־אמצעי עם דעת־הקהל, לא הסדר הוא זה, כי אם קנוניה, ומן הראוי שנסירה מסדר־יומנו.

כיום, כפי שהיה הדבר ברור לנו זה כמה זמן, קיים מוצא אחד מן המבדל — מוצא של כבוד — בחירות לכנסת החמישית, ובהקדם האפשרי. שומה עלינו לעשות זאת ללא דיחוי. דעת הקהל, חוש הגיונותו, חרדתו לאורח חיים דמוקרטי — מכתיבים לנו מוצא מכובד זה. אל נכזיב את הציבור, נחזיר לו את המנדט אשר העניק לנו לפני כשנה וחצי, וניתן לו את האפשרות להגיד מחדש את דברו.

בסיום דברי רצוני לומר, אודני היושבי־ראש, שאין אנו יכולים עוד לעמוד על התאריך של 6 ביוני, שהצענו מליכתחילה. אילמלא הסחבת המכוננת אפשר היה לקיים את הבחירות ב־6 ביוני, אולם היום אין זה עוד אפשרי. פנקס

היו"ר ק. לוז:

רשות־הדיבור לחבר־הכנסת אברמוב, שינמק את הצעת חוק תקופת כהונתה של הכנסת הרביעית וקביעת מועד הבחירות לכנסת החמישית.

שניאור זלמן אברמוב (הציונים הכלליים):

אודני היושבי־ראש, כנסת נכבדה. כחודש ימים לפני שראש הממשלה הגיש לנשיא המדינה את התפטרותו הוא ואת התפטרות הממשלה, הבענו בפומבי את דעתנו כי אין מוצא מן המבוך שראש הממשלה ומפלגת השלטון הכניסו לתוכו את המדינה, אלא בדרך עריכת בחירות לכנסת. מאז עברו כשני חודשים וחצי, והתפתחות המאורעות הצדיקה דעתנו זו. שישנה שבועות עברו מאז הגיש ראש הממשלה את התפטרותו, ולא נמצא חבר כנסת אשר עליו יכול היה נשיא המדינה להטיל תפקיד של הרכבת ממשלה. כל הנסיונות הרבים אשר נעשו מאז, הוכיחו כי במסיבות שנוצרו אין קיימת אפשרות להרכיב ממשלה אשר תהיה נהנית מאמונה של הכנסת. עתה התברר לעין כל כי אין מנוס מבחירות, ומן הראוי לקיימן בהקדם האפשרי.

בסיום הוויכוח על הצעת אי־אמון לממשלה אשר התנהל בכנסת לפני כחודש וחצי, הביעה הכנסת אמון לממשלה וכתוצאה מהצבעת אמון זו נאלץ היה ראש הממשלה למחרת היום להגיש לנשיא המדינה את התפטרותו. שכן אותו ויכוח גילה כי שותפי הקואליציה — מחוץ למפא"י — היו מאוחדים ברצונם לקיים את הממשלה במתכונתה — אך לא בהנהגת ראש הממשלה. למעשה התברר באותו ויכוח כי לכנסת — לרוב בכנסת, לא היה אמון בראש הממשלה. באותו ויכוח שיקפה הכנסת את הלך־הרוחות בציבור, הלך־רוח של זעזוע. כי מאז התחלת הפרשה גילתה מפלגת השלטון סימני התרופפות מוסרית והתמוטטות מנהיגותה. ללב הציבור חדרה ההרגשה כי מפלגה זו, שהיתה עמוד־התווך של השלטון, התערעה. מוסדותיה זועזעו, ואין היא יודעת את דרכה ורצונה. ומיד הרגיש הציבור, שמפלגה זו, אשר בבייתה פנימה התרופף המתח הדמוקרטי ובעיניה נחתכות לא עלידי שכנוע כי אם עלידי תכתיב, ספק אם ראוייה היא להמשיך ולעמוד ליד הגה השלטון.

דעת־הקהל הודועה זעזוע משנה משנתברר לה, כי הסיבה לא נימק ראש הממשלה את שעמו להתפטרות, מינוי ועדת־חקירה משפטית — לא היתה אלא אחיזת־עיניים, וכי היא נועדה להשיג תכלית מפלגתית פנימית, אשר דבר אין לה להתפטרות הממשלה. זה היה המקרה הראשון, ונקווה כי יהיה זה גם המקרה האחרון בתולדות המסורת הקונסטיטוציונית שלנו, שראש הממשלה יסה, עלידי הגשת התפטרות ממשלתו, לחסל יריב במפלגתו, ומשבע על סיפוקו, מוכן יהיה לעמוד שוב בראש אותה ממשלה, באותו הרכב ולפי אותה מדיניות, ולזנוח את תביעתו להקמת ועדת־חקירה משפטית, שהיתה העילה הפורמלית להתפטרותו. לא ייפלא איפוא שאפילו מפלגות הקואליציה לא יכלו לבלוע תכסיס

ישיבה רמ"ט. כ"ה אדר תשכ"א (13 מארס 1961)
— הצעות חוק של חברי כנסת (לון, לורנץ, ארן, ארגוב) —

3. חוק הבחירות לכנסת החמישית, תשכ"א—1961 *

כל מנהיג אחר, תהי הצלחתו הזמנית אשר תהיה, הוא רק תופעה חולפת, בבחינת קיקיון דיונה, וסופו כשלון, כשלון חרוץ. כמדומני שלרגל כל מה שקרה לעינינו, אינני צריך לתת אילוסטרציה חיה לדברי אלה.

זלמן ארן (מסא"י):

אני סקרני לדעת מה תנאם כעבור כמה חודשים, לאחר הבחירות, מה יהיה אז תוכן נאומו.

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):

בדיוק מה שהיה במשך עשר שנים, תוכן נאומו לא נשתנה, חבר הכנסת ארן.

מה שחייב לדעת כל מנהיג בתור פרט — חייבת לדעת כל מפלגה, ואפילו הגדולה ביותר, בתור כלל. אין לה להת' ונשא ולהתגרות בערכים נצחיים של עמנו. חטא חטאה המפ' לנה הגדולה בכנסת עליידי התגרותה בערכים נצחיים של התורה, בדרך כלל, ובאופן קונקרטי במועצת גדולי התורה, נושאי דגל התורה, ובאחרונה ברכבות הראשית.

אנו מאמינים שכל זה לא היה יכול להישאר בלי תגמול, מידה כנגד מידה. רצו לפגוע בכבוד התורה; כבוד התורה לא נפגע. כבוד המנהיגים החילוניים נפגע ונפגע.

חטא נוסף שמתנקם הוא, לדעתי, עידוד הכלנתרונים.

מאיר ארגוב (מסא"י):

מה כותבים עליך נטורי קרתא?

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):

זה אינו שייך, אדוני, ושמע את דברי. אני אומר אותם ברצינות, וקצת חשבוני הנפש. אני מוכן לשמוע את תשובתך; גם לכך יש הצעה.

חטא עידוד הכלנתרונים התחיל כירושלים עם כלנתר יחיד, ונמשך בכנסת עליידי כלנתרונים ציבורי, ובהצלחה כמה שנוגע לסייעתנו. אבל התכנית היתה רחבה יותר. ואני חושב שכולנו בלא יוצא מן הכלל נוכל לשמוע לרוחה עכשיו שהכלנתרונים הופסקו, ואני תקווה שלא תהיה כזאת עוד בישראל. הכלנתריסטים למיניהם יצטרכו לדעת שאופורטו ניום לא תמיד משתלם. הם יצטרכו לדעת שאינם מחוסרנים, ולפעמים עליהם לתת דין וחשבון לבוחרים, עוד לפני התאריך אשר בהתאם לחוק הבחירות, בזמן שהבוחרים עדיין לא שכחו, בזמן שעדיין הבוחרים זוכרים את המעילה והבגידה בהם. לדעתנו, גם התופעה של כלנתרונים כפעם הראשונה בתולדות הכנסת משלימה את הצדקה לבחירות. כי אם לפי חוק הבחירות זיוף של קול אחד מבטל בחירות במקרים מסויימים — כל שכן זיוף או מעילה בשלושה מנדטים שלמים. אני מקווה ובטוח שהבחירות שיתקיימו יעקרו את הכלנ' תרונים הציבורי בכל צורתו ומשרשו, אחת ולתמיד.

הצעתנו לקיים את הבחירות בהקדם האפשרי הניתן מבחינה טכנית, ובקשר ליום, לתאריך המדוייק — נוכל לזון ולהתדיין על כך בוועדה. בחירות בהקדם האפשרי דרושות כדי לקצר את זמן המעבר עם כל התהוירובווה שבו.

אנו נציע להגביל את הזמן לניהול תעמולת הבחירות, להגביל את ההוצאות הכססיות בקשר לתעמולה. ראשית, מכיוון שהוצאות בלתי-מגובלות מסלסות את האמת. קונים קולות באופן ישיר ובאופן בלתי ישיר עליידי תעמולה לא-

היור' ק. לון:

רשות-הדיבור לחבר-הכנסת לורנץ, להנמקת הצעת חוק הבחירות לכנסת החמישית.

שלמה לורנץ (אגודת ישראל):

אדוני היושבי-ראש, כנסת נכבדה. לומר לנמק מדוע יש צורך בפיזור הכנסת ובבחירות חדשות. עובדה היא שכל סיעות הכנסת, מי ברצון ומי שלא ברצון, הציגו הצעת חוק בדבר פיזור הכנסת ובחירות חדשות. המציאות מראה, כי למרות שמיטב הכוחות והמוחות של הממשלה, של הכנסת ושל ראשי המפלגות, הוסיקעו בזמן האחרון בנסיון להקים ממשלה, בכל זאת כל מאמציהם עלו בתוהו. הם השקיעו ככך את כל כוחותיהם. בהזניחם את כל שאר הענינים. אפילו הרצון וההסכמה להקים ממשלה של שעת-דחק, עם טלאי על גבי טלאי, עם כל מיני קומבינציות ומיניווציות, אשר הצד השווה שבהן הוא — קנוניה והטעיית דעת הציבור, אפילו הקמת ממשלה-לא-ממשלה כזו לא הצליחה. ואם עובדה היא, שאין ממשלה ואין מצליחים להקים ממשלה, ממילא האפשרות היחידה היא לפנות לבוחר.

האמת היא שדעת הקהל היא המעכבת והמכשילה הקמת ממשלה. כי המפלגות ונציגיהן בכנסת היו מוותרים ברצון על טרדה זו של הליכה לבחירות עם כל הכרוך בכך. נציגי מפלגות אלה שהעדיפו לשבת בממשלה בתנאים הקשים והבלתי-מכובדים ביותר בשבילם, אצלם לא חל כל שינוי. למה אתמול רצו בכל לבם, או נכון יותר: בכל יצרם, לשבת בממשלה, והיום אינם רוצים בכך בשום פנים ואופן? — הם לא מאטו בכסאות ובטוכות ההנאה של הישיבה בממשלה. ואם הם, השותפים של אתמול, מסרבים היום, הרי זה מפני שהם מתחשבים בדעת הקהל. נציגי הסיעות יודעים ומרגישים, שהקהל — הקהל שלהם — איננו רוצה ולא יסכים להקמת ממשלה בלתי-טבעית. ממשלה שבה אין לשותפים אמון זה בזה, ממשלה אשר תכריח בעבר ולעתיד, הואשמו בהאשמות הכבדות ביותר. נציגי המפלגה יודעים, שאף אם יסכימו להרכבת ממשלה, הרי שלציבור לא יהיה אמון בממשלה כזו. ומכאן המסקנה ההיגיונית והיחידה שעלינו לפנות לבוחר.

הפרשה וכל ההתפתחות שבאה בעקבותיה, הביאה לפחות לדבר אחד חיובי — להתחשבות בדעת הקהל. אלה שזולזו בכך נוכחו לדעת, שדעת הציבור חזקה יותר מכל יחיד או יחידים, בלא יוצא מן הכלל.

ההתחשבות בדעת הציבור מחייבת לא להתעלם מרצון הציבור ולא להטעות אותו עליידי כל מיני קנוניות, אלא לפנות אליו בכנות, כדי שיגיד את דברו ויכריע לפי הבנתו לאחר כל הסערה האחרונה של החודשים האחרונים, בהם עורער אמון הציבור במנהיגים הנערצים ביותר, שעוד אתמול היו אלילים ממש. לאחר ערעור יסודי וכללי כזה לא ייתכן להחזיר את האמון בלא בחירות, ומי יודע אם אפשר יהיה להחזירו לאחר הבחירות.

אין רצוני לחטט בפצעים ובצערם של אחרים. אבל אנו מאמינים שרק יד ה', יד ההשגחה העליונה עשתה את כל המהפכה הזאת שנתחוללה במדינה בתקופה כה קצרה. לדעתנו ולפי דרכנו — ההשגחה באה לסקוח עיניים, להראות שמנהיגים אמיתיים, מנהיגים נצחיים, מנהיגים לדורות ולדוגמה, אינם יכולים להיות אלא מנהיגים אשר ינקו ושואבים מן המקור הנצחי של עמנו — מתורתנו הקדושה.

* נוסחות.

חוקה לערר בחירות חדשות — לא יעשו משהו מן הצד, משהו מאחורי הקלעים, לביטול הבחירות. כי אז מוטב היה ומכובד, אדוני היושב־ראש, אילו היינו דוחים את הדיון הזה עוד למספר ימים, עד שייסימו את המשא־ומתן. כפי שדחינו את הדיון במשך יותר מחודש ימים. אני תקווה שאחרי שהכנסת תעביר סה אחד את הצעת החוק של כל הסיעות לוועדה — הבחירות יתקיימו באמת.

4 חוק התפוזרות הכנסת ובחירות לכנסת. תשכ"א—1961 *

משה סנה (מקי"י):

אבל אתה הלא מיוצא פולין, ואתה יודע שהדיקטטור של פולין לא היה ראש ממשלה אלא היה רק שר בטחון, במשך תשע שנים, ואיש אינו זוכר אפילו את שמותיהם של ראשי הממשלה מאז. ידוע וזכור, שהשליט הרודן משנת 1926 ועד 1935 היה בפולין פילסודסקי, אך קראו לו לא שר־הבטחון אלא „הגורם המכריע“. ובכן, רבותי, מה תיתן לכם ומה תוסיף לכם לשון רמיה ?

אני רוצה להוסיף ולומר: הכוונה אינה רק לסילוק האישיות של בן־גוריון. המשבר אינו משבר אישי־מוסרי, כפי שתאירו חברי־הכנסת. בן־גוריון איננו מסכים אתו. המשבר הוא משבר כל־צדדי, זהו משבר של השלטון, זהו משבר של מדיניות השלטון, זהו משבר של המשענת הציבורית של השלטון.

השלטון הזה לא היה שלטון של דמוקרטיה אלא שלטון של דיקטטורה אישית־צבאית, והשתלשלות הפרשה רק גילתה זאת, היא רק נסכה אור על המצב שהיה קיים מקודם.

כמו־כן העסק־ביש — זה שקרה בימי לבון — לא היה מקרה בודד, לא היה יוצא מן הכלל. שרשרת של עסקי ביש, של הרפתקאות צבאית, אשר השיא שלה היה מיבצע סיני — אוסיינת ולשטנו של בן־גוריון. המדיניות שלו הייתה — התחברות לכוחות השחור של הריאקציה הבינלאומית עד לשפל ההתחברות עם שליטי בון, עד לפגישת הפיגול ב־ול־דורף עשתורת“.

המשטר הוא משטר של אפליה עדתית, אשר אין לכסות עליה עד־ידי מיניו שר דתות מעדות המזרח. הסמל שלו הוא ואדיס־אל־ב. המשטר הוא משטר של דיכוי האוכלוסיה הערבית, ובתחתית התהום — זועת כפר קאסם. ועל זה יש לתת את הדין.

השלטון הזה הוא שלטון של חוק לעירוד השתוללות ההון המונופוליסטי, חוק לעידוד רדיפת הבצע, שהצד השני שלו הוא חוק לדלול הפועלים, לדלול ההתיישבות העובדת, לדלול האינטליגנציה, לדלול בעלי־המלאכה, לדלול כל השכב בות העצמיות; חוק ייסור העם כבוט של יוקר ובעקרבם של מסים. השלטון הזה הוא שלטון אשר דישן את הקרקע לשחיתות עד למעשי הקצינים הבכירים — עדי השקר, מוזיפי התעודות, מעלילי־השווא. ולכן — הענין אינו רק אישי־מוסרי, זהו משבר של השלטון כולו.

ויש תכלית לבחירות. הן דרושות כדי שיבוא מפנה בשלטון ומפנה במדיניות של ישראל, מפנה שיביטח את שלוש שות העיקרים, אשר לכל אחד מהם, ולכולם יחד, התנכר בן־גוריון, והם: שמירת הדמוקרטיה, שמירת השלום ושמירת הזכויות של העם העובד. לשם כך דרושות בחירות חדשות.

יחסית, בכוח של כסף ושנית — הפעם במיוחד אין הצדקה לתעמולה מופרזת, מכיוון שאנו עומדים רק שנה וחצי או שנתיים אחרי הבחירות הקודמות. נתמך בכל הצעה בענין זה, ובעצמנו נגיש הצעת חוק מתאימה.

לבסוף, אדוני היושב־ראש, אני רוצה להאמין שלא נרצה לגרום בניין נוסף לכנסת, ואחרי שהכנסת תעביר לוועדה סה אחד את הצעת החוק של כל הסיעות לפיזור הכנסת ולעריכת בחירות — דבר שהנהו לפחות אקט של המלצה

היור"ר ק. לוז:

הצעת חוק להתפוזרות הכנסת ובחירות לכנסת — רשות־הדיבור לחברי־הכנסת סנה.

משה סנה (מקי"י):

הסיעה הקומוניסטית מציעה שהכנסת תחליט להתפזר ולקיים את הבחירות לכנסת החמישית במועד מוקדם ככל האפשר, כפי שייקבע בוועדה.

בחירות חדשות אינן „אסון לאומי“. הן נעשות הכרח דמוקרטי אם מתחולל שינוי בדעתו של העם ואין השינוי הזה יכול לבוא לידי מימוש על־ידי הפרלמנט בהרכבו הישן. וכך הוא המצב כעת.

האדם שלט ש במדינת ישראל כל שלוש־עשרה שנות קיומה — סר חינו, הובאש ריחו. זהו השינוי. בנובמבר 1959 היה לבן־גוריון רוב מובטח בכנסת. 100 מתוך 120 חברי כנסת היו נכונים להצטרף לקואליציה שלו. כתוצאה מעשיית מהמשא־ומתן הוקמה ממשלה בראשותו, שנשענה על 89 מתוך 120 חברי כנסת. כעת אין בישראל אף מפלגה אחת אשר — בהנמקה זו או אחרת — תהיה מוכנה להיכנס לממשלה בראשותו של בן־גוריון. וגם מסא"י, העומדת על מועמדותו — אין זה סוד שרבים בתוכה מתנגדים לבן־גוריון ומתפללים להסתלקותו.

ובכן, בן־גוריון ירד מוחלט למיעוט מוחלט. זהו שינוי „כלשהו“. והוא חל לא רק בכנסת — פחות בכנסת מאשר בעם. בעם קמה תנועה המונית להגנת הדמוקרטיה מפני הדיקטטורה האישית של בן־גוריון, קמה התעוררות שלא הייתה כמוה בתולדות מדינת ישראל החדשה.

והשינוי הזה שהתחולל בעם, השתקפותו הנאמנה בראי של הדמוקרטיה הפרלמנטרית היא: ממשלה בלי בן־גוריון. אילו היה זה אפשרי בכנסת הזאת, בכנסת הרביעית, ואם זה עדיין אפשרי בכנסת הרביעית — מה טוב. ולא — תעשה זאת הכנסת החמישית.

הבחירות הן הכרח הדמוקרטיה מפני שיש לבחון מחדש את רצונו של העם. לכן את הבחירות אין לעקוף ואין להערים עליהן בתחבולות שונות ולהתחכם בהמצאות חד־שות לבקרים, כיצד למנוע אותן. למשל, ממשלה עם ידידיו־לוי אשכול כראש הממשלה ורוד בן־גוריון כשר הבטחון — האם זה דבר רציני? האם זה אומר שצריך במשך כמה חודשים לקרוא לשלטון־יחיד בישראל לא בשם „משרד ראש־הממשלה“ אלא בשם „משרד בטחון“? האומנם על־ידי שינוי שם אפשר להציל גוסס?

יוחנן בדר (תנועת החירות):

אשכול עלול לקבל את הראשות בריצינות...

ישיבה רמ"ט, כ"ה אדר תשכ"א (13 מארס 1961)
— הצעות חוק של חברי כנסת (לוח, נירירפאלקס, רובין) —

5. חוק הבחירות לכנסת החמישית, תשכ"א—1961

התקופה עד התכנס הכנסת החמישית לאחר בחירתה. כן מניחים את שיקום תאריך הבחירות ימונע במידת-מה הוצאות מופרזות ומיותרות לתעמולת הבחירות. אשתמש בהודמנות זו כדי לפנות לכל הגורמים ולהציע להם ללכת באותה דרך, בה הלכה הכנסת השלישית לפני הבחירות לכנסת הרביעית, ולנסות בדרך חוק להטיל הגבלות נוספות על הוצאות הבחירות בבחירות לכנסת החמישית.

אנחנו מציעים את התאריך של 11 ביולי, מתוך ידיעה שבמצב אשר נוצר, הדבר הבריא הדרוש מתוך אחריות ממי לכתית הוא, לקצר ככל האפשר את תקופת-הבנייה. נתנגד לנסיונות שנעשו ונעשים חוץ אמחלות שונות להעתיק את תאריך הבחירות לזמן רחוק מדי. להוות תאריך הבחירות אין כל הצדקה עניינית מבחינת האפשרות להכין את הבחירות ולארגן באופן הוגן ומסודר.

אדוני היושב-ראש, הבחירות נעשו בלתי-נמועות לאחר ההתקפות חסרות התקדים של כבוד ראש הממשלה נגד חברי לממשלה. הבחירות נעשו בלתי-נמועות לאחר שהרוב במפלגת פועלי ארץ ישראל סירב לתת יד להקמת ממשלה במתכונת הקודמת, אם גם לא בראשות האיש אשר כיהן עד עתה כראש הממשלה. רוב זה במפא"י סירב לתת את ידו לממשלה שתקום במתכונתה הקודמת, על מנת שתבצע באופן נאמן את קווי היסוד לפיהם קמה הממשלה אשר מכהנת עתה.

חברי הכנסת הנכבדים, שומעים את בוכן האחרון די בורים רבים על אחריות ממלכתית. לצערנו, יש לומר שאלה אשר הרבו ומרבים לדבר על אחריות ממלכתית, בודדים וגופים, או נכון יותר: בידד וגוף, לא הוכיחו הפעם את יכולתם לעלות לדרגה של אחריות ממלכתית מעל לצרכים אישיים וסיעתיים.

שמענו מדי פעם בפעם: בחירות הן אסון. אין את שותפים להערכה זאת. אנחנו חושבים שבחירות במשטר דמוקרטי לפני תום מועד הכהונה החוקית של גוף נבחר, של פרלמנט, של כנסת, הוא דבר שאין לשיש לקראתו; אבל בתנאים נתונים ייתכן שזוהו הכרח כל יגונה. על כל פנים מתפלא אני, כאשר אני שומע וקורא לפעמים על הנוק, אשר בחירות מוקדמות תגרומונה — כביכול — למדינת ישראל, בפנים ובחץ. מתפלא אני על הדיבורים האלה ועל שפיכת הרמעות מפאת העובדה שהמדינה צריכה ללכת לבחירות. משונים הם בעיני הקולומים על "האסון", כביכול, שיש בבחירות.

חברי הכנסת, דיבורים מסוג זה מעוררים בי את ההרגשה כאילו יש מידה לא קטנה של צביעות בקרב בעלי דיבורים אלה. האם חשבו בעלי הדיבורים האלה על "האסון" שבבחיירות, כביכול, האם הרבו להרהר באחריות ממלכתית, כאשר העסיקו את הציבור במשך חודשים באופן טיפולם ב"פרשה"? איפה היתה האחריות הממלכתית, ואיפה היתה הראגה לענייני המדינה בפנים ובחץ, כאשר ראש הממשלה נתן ציונים לחבריו בממשלה? איפה היתה דאגתו של ראש הממשלה הנכבד לשמה הטוב של המדינה, לבל ייגרם לה נזק, כאשר הוא פירסם את הציבור הידוע אשר נשא את הכותרת — "האמת קודמת לכל"?

חברי הכנסת, דיבורים אלה על בחירות ו"אסון", ועל אחריות ממלכתית, כשהם באים מצד זה, אין בהם כדי לעשות

הי"ר ק. לוח:

הצעת חוק משותפת לחברי-הכנסת ניר ורובין. רשות הדיבור לחברי-הכנסת ניר.

נחום נירירפאלקס (אחדות העבודה — פועלי ציון):

כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה. בשלושים בינואר השנה דחתה הכנסת ברוב גדול את הצעת אי-האמון לממשלה שהיג" שה עלי-ידי שתי מפלגות אופוזיציוניות. למחרת היום מצא ראש הממשלה לנכון להגיש את התפטרותו לגישא המדינה, דבר הגורר את התפטרותה של הממשלה כולה. במכתבו לגישא המדינה פסל ראש הממשלה את הממשלה שהוא עמד בראשה, ואת חבריה, והאשימה כפוגעת באשיות הדמוקרטיה, בצדק ובחוק. עוד קודם לכן האשים ראש הממשלה את חבריו בממשלה כנוהגים במשוא-פנים, בעיות-דין ובחצאי אמת.

ראש הממשלה בדבריו ובהתנהגותו פגע בכבוד הממשלה שהוא עמד בראשה וניסה להשפילה בעיני העם, ללא כל הצדקה מוסרית או אחרת, אלא אך ורק מתוך חשבונותיו עם מפלגות ומגמות הדרחה מתפקידו בהסתדרות של מי שכיהן בעבר כשר הבטחון, והוא זוכה מאשמה כבדה שניסו לטפול עליו.

ראש הממשלה בהתנהגותו איבד כל סמכות מוסרית להרכיב ממשלה חדשה מבלי לשאול את פי העם.

אחור שמפא"י אינה מוכנה להציע חבר אחר מחבריה שירכיב את הממשלה במתכונתה הקודמת, כשבמרכזה שלוש מפלגות הפועלים — לא נותר מוצא אלא בחירות.

במצב שנוצר עם המשבר המדיני והמוסרי החמור אשר המדינה הוטלה לתוכו עלי-ידי ראש הממשלה ועלי-ידי מפלגתו, הרי המוצא הדמוקרטי והטור הוא בפניה אל העם ובקיום בחירות לכנסת החמישית.

הגשנו הצעת חוק פרטית, אשר לפיה היינו רוצים להגביל את ההוצאות ואת הזמן לתעמולת הבחירות, ואני מקווה שזה רצון כל חברי הכנסת, אשר יתמכו בהצעת חוק זו.

בהתחשב עם כך שהכנסת קיבלה תיקון לחוק פנקס הבחורים, אשר לפיו פנקס הבחורים יהיה מוכן רק 15 ביולי, ודרושים מספר ימים כדי לבצע כל מיני צעדים פורמליים, אנחנו חושבים שהתאריך המוקדם ביותר — וחושבני שכולנו מעוניינים כי הוא יהיה מוקדם ככל האפשר — הוא 11 ביולי.

אנחנו מציעים להעביר את כל החוקים לוועדת החוקה, חוק ומשפט, אשר בה, אני מקווה, יהיה הסכם כללי על תאריך הבחירות.

הי"ר ק. לוח:

לאותה הצעה רשות-הדיבור לחברי-הכנסת רובין.

חנן רובין (מ"ם):

כבוד היושב-ראש, חברי הכנסת הנכבדים. בשם סיעת מ"ם הנני מתכבד להביא לפני הכנסת את הצעתנו לערוך את הבחירות לכנסת החמישית ב"11 ביולי 1961. לדעתנו, תאריך זה של 11 ביולי הוא התאריך האפשרי המוקדם ביותר, כאשר רוצים להבטיח קיום הוגן ומסודר של בחירות. אנחנו מציינים עם את התאריך המוקדם ביותר האפשרי לדעתנו, מתוך הנחה שרצוי ככל האפשר לקצר את מלחמת הבחירות ולקצר את

בראשותו של מר בן-גוריון, — לאחר שכל זה נתברר, אין מנוס מפני בחירות, ועתה ידבר הבוחר. זהו הפתרון היחיד אשר קיים במשטר פרלמנטרי, ומוטב להקדים את הפתרון בחודש. מאשר לגשת אליו באיחור של שלושה חודשים. מוטב להשלים עם העובדה הזאת שנלך לבחירות, מאשר להעתיק את מעוזן עלינו תכסיסי שהיה שונים.

מפ"ם, מתוך שיקולים אלה, מציעה את התאריך — 11 ביולי כיום הבחירות לכנסת החמישית.

6. חוק מועד הבחירות לכנסת החמישית, תשכ"א—1961 (°)

היו"ר ק. לוז :

רשות-הדיבור לחבר-הכנסת בר-רב-האי, להנמקת הצעת חוק מועד הבחירות לכנסת החמישית.

דוד בר-רב-האי (מפא"י) :

אזוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. לו אדם מן הצד היה מקשיב לשש ההצעות הרצופות —

יצחק גולן (המפלגה הפרוגרסיבית) :
מקשיבים, מקשיבים.

דוד בר-רב-האי (מפא"י) :

— של חברי כנסת שונים, הצעות הנגמרות כולן באקורד טובי אחיד ומאוחד — בקריאה לבחירות, — היה בלא כל ספק מתמלא הערצה לאחדות הדעות השולטת בבית הוה. ועלי לומר לכם בגלוי כי כאשר הגיע תורי עכשיו, כמציע האחרון, להופיע בהצעה צנועה של מפא"י, להכריז על בחירות, חשבתי בלבי : מה אני הולך לחדש. הרי הכל רוצים בחירות. אולם אין זה מקרה רגיל שמפלגה אשר רק לפני שנה וחצי זכתה להצלחה כזאת בבחירות, וחזרה לבית הזה כסיעה הגדולה ביותר המשאירה מאחריה רחוק רחוק את כל יתר הסיעות. ראה את עצמה נאלצת לחדש את האמון אשר היא קיבלה רק לפני שנה וחצי, לפנות שוב לאותו הבוחר, אשר כולכם דיברתם בשבחו היום ואשר ממנו אתם מצפים לגאולה. חבר-הכנסת לורנץ אפילו גייס לעזרתו את ההשגחה העליונה; וחבר-הכנסת סנה, הנאמן ליסודות הדמוקרטיה, שר שיר תשבחות לבחירות כאמצעי יחיד לחיים דמוקרטיים תקינים; וחבר-הכנסת בנין רפרף על דפי ההיסטוריה וחיפש דוגמות של משברים מוסריים בצרפת בסוף המאה הקודמת ובתחילת המאה הזאת; וחבר-הכנסת אברמוב לא יכול היה להשתחרר מנימה לירית, וראה כבר את האור הבוקר מאחורי המשבר הזה.

איוו תמונה נהדרת ? איך כל הבית מתלהב מהצעת מפא"י ללכת לבחירות, מפא"י אשר הכניסה לבית הזה את הנדוניה הגדולה ביותר, והאומרת : הבה נשוב ונבדוק את דעתו של הבוחר.

יוחנן בדר (תנועת החירות) :
יש לכם ברירה ?

דוד בר-רב-האי (מפא"י) :

חבר-הכנסת בדר, חכה, אתך יש לי עוד חשבון. תיכף אעשה אתך חשבון. אל תמהר. מפלגת פועלי ארץ ישראל, אשר בידיה — אתם אמרתם זאת, אמר זאת חבר-הכנסת רובין, אמר חבר-הכנסת ניר — בידיה היו אלטרנטיבות שונות —

ישראל כרייהודה (אחדות העבודה — פועלי ציון) :
חבר-הכנסת בר-רב-האי, לו ...

דוד בר-רב-האי (מפא"י) :

— היא לא כהרה באלטרנטיבות אחרות. היא ראתה רק דרך אחת : לפנות לבוחר.

חבר-הכנסת בדר, נשארתי חייב לך איוו דבר עוד מה בחירות האחרונות.

יוחנן בדר (תנועת החירות) :

יופי. עכשיו אתה חוזר להיסטוריה.

דוד בר-רב-האי (מפא"י) :

חבר-הכנסת בדר, האם אתה זוכר היטב את השבועות האחרונים עלייך שולחן הנשיאות של ועדת הבחירות המרכזית — איך היית אומר יום יום, כיחס אלי : הנה, חבר-הכנסת בר-רב-האי, שעוד חמישה ימים מייצג פה את המפלגה השלטת. עוד ארבעה ימים, עוד יומיים נשארו לו לשלטון. אתה זוכר ? אתה זוכר ? אבל אני זוכר גם את הלילה של ה-4 בנובמבר, את סיכומי הקולות, ואז ראתה את התוצאות.

לכן, חבר-הכנסת בדר, אינני יודע אם נשכח עכשיו שוב יחד עלייך השולחן הזה, אבל — אל יתהלל חוגר כמפתח. אל תלכו בתרועה כזאת. יש בעם הזה אינסטינקט בריא. הוא יודע, המפלגה שלי לא הכזיבה את הבוחר על היום הזה.

לכן, לא אכנס פה בוויכוח עם הערות-ביניים ועקיצות שונות של המנמקים את ההצעות לסדר היום. אין זו במה לשם כך. עוד חזון למועד. עוד יש חדשים לפנינו, ונמצא במות שמהן נעשה את החשבונוט מעל לאפיזודה זו או אחרת — אפיזודה מוצלחת או לא-מוצלחת. החשבון של מפלגת פועלי ארץ ישראל הוא חשבון הרבה יותר מקיף, הרבה יותר גדול, הרבה יותר רחב. לא פה נעשה את החשבון הזה.

אנחנו מציעים — וזה, כמובן, משהו משונה מאד, הסדר פרלמנטרי. מפא"י הייתה הראשונה שטענה שיהיה צורך בבחירות.

יוחנן בדר (תנועת החירות) :

מה? חוזר על זאת. חוזר על זאת שלוש פעמים, אז תהיה זו אמת.

דוד בר-רב-האי (מפא"י) :

היא הופיעה פה האחרונה. אבל ההפרש הוא בזה, שמפא"י גם היום איננה חושבת שלא היו שום דרכים אחרות.

ישיבה רמ"ט, כ"ה אדר תשכ"א (13 מארס 1961)

— הצעות חוק של חברי כנסת (ברדיב'האי, לוז, הררי, שוסטק); חוק שיפוט המשמעת (משפט חוזר) (לו, ורהפטיג) —

ובכן, נצביע.

הצבעה

ההצעה להעביר את הצעות החוק לוועדת החוקה, חוק ומשפט, לדיון מוקדם, נתקבלה.

היו"ר ק. לוז :

הודעה לחבר הכנסת הררי, בשם הנמנים.

יוזר הררי (המפלגה הפרוגרסיבית) :

כבוד היושב ראש, כנסת נכבדה. המפלגה הפרוגרסיבית נמנעה מהצבעה על ההצעה להעביר לוועדה את כל ששת החוקים, מכיוון שהיא סבורה שהממשלה שבו נתונה המדינה היא ללא צורך, ללא תכלית וללא הצדקה. לא היא הביאה את המדינה למצב הזה ולא היא חייבת לחלץ את המדינה ממצב זה. אנחנו סבורים שבחירות אחת לשנה וחצי, משבשות את הדמוקרטיה במדינה.

(קריאה : היתה דמוקרטיה ?)

איננו מתחטים על שום צעד שעשוי בימי כהונתה של הכנסת הזאת, ואנחנו, כל מה שעשינו — עשינו באחריות רבה ובשיקול רב.

אליעזר שוסטק (תנועת החירות) :
חוץ מהמכתב של רוזן.

יוזר הררי (המפלגה הפרוגרסיבית) :
המכתב של רוזן, זה לא „אנחנו“, אדוני חבר הכנסת שוסטק.

(קריאה : אוהו !)

איננו חוששים מבחירות ואיננו ששים להן. כל אלה שהגישו חוקים — ישאו באחריות להגשת החוקים כלפי העם. המפלגות הגדולות, המתימרות כל השנים שהן הן הנושאות בעול המדינה, ינסו הן להוציא את המדינה עליי חוקים אלה מאותו מבוך שהכניסו אותה לתוכו. לכן נמנעו מהצבעה.

ו. חוק שיפוט המשמעת (משפט חוזר), תשכ"א — 1961 *

(קריאה שניה וקריאה שלישית)

היו"ר ק. לוז :

אנו עוברים לסעיף ו' של סדר־היום: חוק שיפוט המש"מ (משפט חוזר), תשכ"א—1961, קריאה שניה ושלישית. רשות־הדיבור ליושב־ראש ועדת החוקה, חוק ומשפט.

זרח ורהפטיג (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט) :

ברשות היושב־ראש, מורי ורבותי. העקרון של משפט חוזר בענין פלילי, משתגלל עובדות חדשות או ראיות וזרות שיש בהן כדי לשנות את תוצאות המשפט לטובת הנידון ולא לחובתו — הוא עקרון עתיק של דין התורה. על הפסוק בשמות, פרשת משפטים, כג, ז (אני קורא רק חלק ממנו): „ונקי וצדיק אל תהרוג“ — אומרת הברייתא, מובאת בסני הדרין ל"ג, ע"ב: „תנו רבנן, מניין ליוצא מבית־דין חייב, ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות, מניין שמחזירין אותו ? תלמוד לומר : נקי אל תהרוג. ומניין ליוצא מבית־דין זכאי, ואמר אחד : יש לי ללמד עליו חובה, מניין שאין מחזירין אותו? — תלמוד לומר : צדיק אל תהרוג. וכפי שמפרש רש"י: מי שהוצדק — אל תהרוג. מי שיצא צדיק — אין מביאים עובדות חדשות נגדו כדי להביאו לידי משפט חוזר.

העקרון הזה אומץ עליידי הכנסת בחוקים שנתקבלו

(„דברי הכנסת“, חוב' ד', עמ' 213; נספחות.

ככנסת, לראשונה בחוק השיפוט הצבאי, תש"ו, סעיף 445: משפט חוזר לטובת הנידון. ואחר־כן אומץ אותו עקרון בחוק בתי־המשפט, תש"ו, סעיף 9: משפט חוזר.

עכשיו אנו באים להציע לכנסת בקריאה שניה ושלישית לאמץ אותו עקרון גם בחוק שיפוט המשמעת. שיפוט המש"מ מעת הוא כיום שיפוט מסועף מאד, כפי שאתם רואים בתוספת המצורפת להצעת חוק שיפוט המשמעת. כבר יש חמישה־עשר חוקים, בהם קיים שיפוט משמעת, ולכן יש צורך להרחיב את העקרון הזה גם לשיפוט המשמעתי, שכבר יש לו כיום ערך רב.

אני מציע, בשם ועדת החוקה, חוק ומשפט, לקבל את חוק שיפוט המשמעת (משפט חוזר). יש פה שתי הסתייגויות, ואענה עליהן.

היו"ר ק. לוז :

לסעיף 1 אין הסתייגויות. נצביע.

הצבעה

סעיף 1 בנוסח הוועדה נתקבל.

שונה לסעיף 2, אני רוצה להוסיף ולומר: לא יכולנו לקבל את התיקון המוצע, האומר שיש לחייב את רשות המשמעת לדיון חוזר. אם חברה הכנסת קושניר בדוק את הצעתו היטב, ימצא שזו לא תהיה הוראה נכונה. מדוע? — מפני שמישהו צריך להכריע כי אמנם העובדות החדשות והראיות החדשות שנתגלו, יש בהן יסוד להניח כי היו עלולות להשפיע על המשפט. ומי צריך להכריע? — רשות המשמעת. או יש כבר שיקול-דעת לרשות המשמעת, שיקול-דעת ראשוני, ודין לא משפטי. לפני שהשאת מחליטה אם צריך לקיים דיון חוזר או לא, היא צריכה להחליט אם הראיות והעובדות החדשות שנתגלו, היה בהן יסוד להניח שהיו עלולות להשפיע על תוצאות המשפט.

יוצא שממילא מוכרחים לתת לרשות המשמעת שיקול-דעת. היא צריכה כבר להכריע, זה תלוי בה. מה נוסף אם כניס את התיקון המוצע עליידי חברה הכנסת קושניר? — זה יוסיף רק שיקול-דעת על שיקול-דעת. בשעה שהיא שוקלת את העובדות, היא רשאית להחליט אם יש מקום לקיים דיון חוזר, או לא. לא חייבת הרבה עליידי החוספת של המלה "תורה". מכיוון שלפני כן היא צריכה להחליט אם יש יסוד להניח או לא, ואז ממילא הדבר תלוי בשיקול-דעתה.

ויש עוד נימוק. אנחנו מקיימים פה אחידות של מונחים, אחידות חוקית. המשפט החוזר מופיע עד עכשיו בשני זווים, ועכשיו יופיע בחוק השלישי. הבה נבדוק את הענין בשני החוקים הקיימים. כונתי בראש וראשונה לחוק שיפוט צבאי, סעיף 445, שם נאמר: „בכל אחד מן המקרים המנויים להלן, רשאי נשיא בית-הדין הצבאי לערעורים להורות על עריכת משפט חוזר למי שניתן לו פסק-דין, וכו'". נאמר שם בפירושו: „רשאי נשיא בית-הדין” ולא „יורה”. אותו הדבר בחוק בתי משפט, סעיף 9, המדבר אף הוא על משפט חוזר, שם נאמר „נשיא בית-הדין העליון או ממלא מקומו הקבוע, רשאי להורות כי בית-הדין העליון, או בית-הדין המחוזי שייקבע לכך, יקיים משפט חוזר בענין פלילי שנפסק בו סופית וכו'”. בשני המקרים נאמר בפירושו: „רשאי”, ואיננו רואה מה טעם, דווקא בחוק השלישי, שמכניסים בו את אותו העקרון, להכניס מונח חדש דווקא, שעלול להשפיע על האינטרפרטציה בסטיקה של בתי-המשפט, כאילו יש כאן כוונת שונות.

הענינים שבחוק שיפוט צבאי ובחוק בתי-המשפט הם הרבה יותר חמורים מאשר בשיפוט משמעת. מדוע יהיה כתוב שם „רשאי”, אבל שולשה — „יורה”? או שתציע באחד הימים לתקן זאת בכל שפת המשפט, ואז אספר ליה לזון כדבר. אבל אין כל טעם לעשות הפליה זו בחוק קל יותר דווקא, ואילו בשני החוקים החמורים יותר, דווקא שם להשאיר את המצב כפי שהוא. להשאיר את המלה: „רשאי”.

אני רוצה לומר, כי אין להניח כי רשות המשמעת, ככל רשות משמעת, אם באמת יהיו למניה עובדות הנותנות מקום להניח שהן היו עלולות להשפיע על תוצאות פסק-הדין, לא תשתמש בשיקול-דעתה המלא. אנחנו מסמיכים רשות זו לפעול לפי מיטב שיקול דעתה. משום כך אני חושב שאין מקום לתיקון זה דווקא בחוק זה.

אשר לתיקון השני המוצע עליידי חברה הכנסת קושניר לסעיף 6, גם פה הוא רוצה לחייב את רשות המשמעת להורות על התורת הפקיד לתפקידו, ולא להשאיר ענין זה לשיקול-דעתה של רשות המשמעת. לא יכולנו לקבל הצעת תיקון זו, משני נימוקים. ראשית, לא תמיד ניתן הדבר. לא תמיד אפשר להחזיר את האדם לאותו תפקיד, כי בינתיים ייתכן שהתפקיד הזה כבר תפוס, ואז קשור הדבר בביצוע

היו"ר ק. לזו:

לסעיף 2 הסתייגות לחברה הכנסת קושניר, שינמק את שתי הסתייגותיו יחד: „לסעיפים 6 ו'”.

יוסף קושניר (מפ"ם):

אדוני היושבי-ראש, כנסת נכבדה. כבר אמר יושבי-ראש ועדת החוקה, חוק ומשפט, שהחוק הזה של משפט חוזר בא למעשה לתקן עוולות, ולפעמים, ומהנסיבות שנתגלו ליחד והאמת נתגלתה לאחר מכן. לכן נדמה לי שאם לא נקבל את ההסתייגות שאני מציע בשני סעיפים, ושמהותן אחת — לא נעשה את מלאכתנו שלמה.

סעיף 2 קובע את התנאים בהן רשות המשמעת דנה במשפט חוזר, ומונה כמה מקרים שאבחר מהם את הדראטי ביותר: „על אותו מעשה נידון ביתנים אדם אחד לפני בית משפט, כבידיון, או רשות המשמעת, ומהנסיבות שנתגלו במשפטו של אותו אדם אחר נראה כי מי שנידון לראשונה בשל אותו מעשה לא ביצע אותו”. זאת אומרת: יש ודאות מלאה שאדם חף מפשע הואשם כדבר. הדבר מסתבר גם מן הדוגמות הקודמות והמוכרות בסעיף (1) ו'2). גם שם מדובר על עובדות חדשות או ראיות חדשות שעשויות לבדן או ביחד עם החומר שהיה לפני רשות המשמעת לראשונה, לשנות את תוצאות המשפט.

על כן אני שואל: האם במקרים אלה שהם למעשה ודאיים ולמעלה מכל ספק, כשנידון אדם חף מפשע — זכאים ורשאים אנו להעמיד בספק את קיום המשפט החוזר? האם אנו רשאים למסור לשיקול-דעתה של רשות המשמעת להעמיד אותו במשפט חוזר? או אנו חייבים לאפשר את הדבר הזה לאותו אדם שצדקתו נתגלתה?

משום כך גם בסעיף 2 וגם בסעיף 6 אני סבור — והצעתו זאת בוועדת החוקה, חוק ומשפט — שרשות המשמעת במקרים אלה איננה רק רשאית להורות, אלא היא תורה, היא חייבת זאת כלפי האדם שנעשה לו העוול.

זה ביחס לסעיף 2, וביחס לסעיף 6: למעשה, הרי והמדובר הוא שכבר נקבע שאותו אדם שהאשימו אותו כמה שהאשימו, השפילו את כבודו, שללו את זכויותיו, וטלו את התפקיד ממנו — הוא חף מפשע. האם זוהי רק רשות להחזיר לאדם זה את זכויותיו, וענין של שיקול-דעת, או שזוהי חובה להחזיר לו את זכויותיו? אמר שר המשפטים בקריאת-ביניים, בשעה שהרצה על חוק זה בכנסת, וכבר או הסתייגתי מסעיף זה: „ואם אותו אדם לא ירצה לחזור לאותו תפקיד ששימש בו”? וענית לו על כך: ניתן את הכריעה הזאת לאותו אדם. האדם רשאי לרצות או לא לרצות. אבל לא בידו להגיד לו: או שחזירי לך את התפקיד ואת כבודך שחולל למרות שאינך אשם כלל, על לא עוול בכפך, או לא. אנו חייבים כלפי אותו אדם שגרמנו לו עוול, להחזיר לו את זכויותיו.

משום כך גם בסעיף 2 וגם בסעיף 6 אני מציע כי לא תהיה זו רשות אלא חובה, ואני מבין זאת במלים: במקום „רשאית להורות” יהיה כתוב „תורה”. „תורה רשות המשמעת להורות” יהיה „תורה רשות המשמעת”. והיינו, שחוזר לאותו אדם שנשפט על לא עוול את הזכויות שנגזלו ממנו. אינני בטוח אם גם או נוכל להחזיר לו תמורה בעד סאת היסורים והסבל שעברו עליו. אבל זאת לפחות אנו חייבים כלפיו.

זרח ורהפטיג (יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט):
 ברשות היושבי-ראש, מורי ורבותי. אבקש לדחות את ההסתייגות של חברה הכנסת קושניר. אשר להסתייגותו הרא-

אתה עלול להשפיע לפעמים על עצם פסק־הדין. וזה לא טוב. עלידי כך אתה עושה עוול לאותו עובד, כי עלידי כך אתה מכריח לכאורה את רשות המשמעת, במקום להוציא פסק־דין מוכה עם המלצה להעבירו לתפקיד אחר, מקביל או לא־מקביל, אתה תשפיע עליה לתת פסק־דין מרשיע, כי היא סבורה שבהחזרתו לאותו תפקיד יש משום סכנה לציבור.

משום כך אני חושב שהשארית הענין לשיקול־דעתה של רשות המשמעת, בנידון זה, בסעיף 6, היא לטובת הנאשם, לטובת העובד, ולא לרעתו. לכן אני מציע לדחות את ההצעה.

הי"ר ק. לוז :

נעבור להצבעה.

הצבעה

התיקון של חבר־הכנסת י. קושניר לסעיף 2 לא נתקבל.

סעיף 2 בנוסח הוועדה נתקבל.

סעיפים 3, 4, 5, בנוסח הוועדה נתקבלו.

התיקון של חבר־הכנסת י. קושניר לסעיף 6 לא נתקבל.

סעיף 6 בנוסח הוועדה נתקבל.

סעיפים 7 ו־8 בנוסח הוועדה נתקבלו.

התוספת לחוק בנוסח הוועדה נתקבלה.

הי"ר ק. לוז :

אני מעמיד להצבעה את הצעת החוק עם התוספת בקריאה שלישית.

הצבעה

חוק שיפוט המשמעת (משפט חוזר), תשכ"א—1961, נתקבל.

שינויים שאינם ניתנים עוד לביצוע. במקרה כזה תוכל רשות המשמעת, או המשרד המתאים, לתת לאדם תפקיד אחר, לעתים אפילו תפקיד חשוב יותר וטוב יותר, אבל אי־אפשר להחזירו תמיד לאותו תפקיד, כי בינתיים נכנס גורם נוסף של זכויות אדם שליש.

מובן כי אי־אפשר לדרוש ממשרד ממשלתי או מכל הרשויות שנמצאו בתמישה־עשר החוקים הללו, שהם יתכו בסידורי האדמיניסטרציה שלהם עד שאי־פעם יבוא זמן וגנדי בבשתחן כי לא יתגלו עובדות נוספות או ראיות חדשות ולנדי משפט חוזר. אם אמנם כך יהיה, הרי בכלל חיסלת את האפשרות לבצע שנויים באדמיניסטרציה, שינויים הנחוצים עקב פסק־דין של כיתידין משמעת. כי ברור שעובדות חדשות וראיות חדשות יכולות להתגלות משך כל הזמן, עד אין סוף. אין אנו קובעים מועד, וגם לא קבענו מועד. ואם לא קבענו זמן, הרי אנהנו מוכרחים לבצע פעם את השינויים הנובעים מפסק־דין זה.

אם תטיל חובה להחזיר את האדם לאותו תפקיד, אתה שולל מן הרשות ההיא את האפשרות לבצע את השינויים הנחוצים. תמיד תרחף סכנה שמא יתגלו אי־פעם עובדות חדשות או ראיות חדשות, ובמקרה כזה — לפי הצעתך — צריך לשמור על התפקיד הזה בשביל אותו אדם שהורחק, ובינתיים לא יוכל שום איש אחר למלא את התפקיד.

מלבד זאת יש להביא בחשבון שיש מקרים שפסק־הדין של רשות המשמעת מוכה את האדם, אבל יחד עם זה היא באה לידי מסקנה שהאדם הזה אינו מתאים לתפקיד זה. מקרה כזה יכול לקרות. אם אינך מחייב להחזיר את האדם המורחק לאותו תפקיד, רשות המשמעת יכולה לזכות את האדם, אבל יחד עם זה להמליץ על העברתו לתפקיד אחר, ולא לתפקיד זה. מאידך גיסא, אם אתה תכניס פה דווקא בדין חוזר את ההוראה להחזירו לאותו תפקיד, אתה עלול להעמיד את רשות המשמעת בפני מצב קשה מאד. כי לפעמים היא רוצה לזכות את האדם, כאשר היא סבורה כי יש צורך לזכותו, אבל משוכנעת שאינו מתאים לאותו תפקיד. ויוצא, שאם אתה מחייב את רשות המשמעת להורות על החזרתו לאותו תפקיד,

ז. חוק יום הזכרון לשואה ולגבורה (תיקון), תשכ"א — 1961 *

(קריאה ראשונה)

פחות מעשרים שנה עברה מהשואה המחרידה, וכיצד אפשר שהביטוי יהא כה שיגרתי על האסון הנורא שקרה לנו?

זנים בחוק התייחדות עם זכר השואה שהמיטו הנאצים ועוריהם על העם היהודי, דיברו כאן גם על חשבון־הנפש שמחייב את האומה לאור הפורענות שירדה עליה. הנני אחד מאלה שחיו את התחלת הוועה, שראה אותה בעיניו, מהנשא־רים לפליטה, אחד מעיר ושניים ממשפחה, ועודני זוכר, שאדם קרוב אלי אמר לי עם התחלת השואה, אחד מאלה שנשרפו בין המיליונים, האם אחרי כל הוועה הזאת לא ילמדו העם לקח והכל יישאר כפי שהיה מקודם?

אנו מתכוונים עכשיו למשפט אייכמן, אשר יחיה וירענן בקרבנו שוב את הזכרונות המחרידים של הימים השחורים והאפלים ההם, והמשפט הזה יוכיח לנו כיצד היטלר התחיל לראשונה בנסיגנות שונים לבחון מה תהיה תגובת האנושות

הי"ר ק. לוז :

אנו עוברים לסעיף כ"א של סדר־היום — המשך הדין על חוק יום הזכרון לשואה ולגבורה (תיקון), תשכ"א—1961, קריאה ראשונה. רשות־הדיבור לחבר־הכנסת הרב לוי.

יצחק מאיר לוי (אגודת ישראל):

כבוד הישיב־ראש, כנסת נכבדה. חוק יום הזכרון לשואה, המוצע לפנינו בכנסת, כמה דל, חיוור ויבש הוא לעומת הטרגדיה הגדולה והשואה האיומה שפקדה את עמנו ושלא הייתה כמותה בכל דברי ימינו.

כלום שתי הדקות של דומיה תהיינה המבע אשר יביע את רגשות הוועה שלנו על רצח שישה מיליון יהודים קדושים וטהורים, לידים ובני־נוער שנספו בשואה המחרידה? כלום יתמצה כל הזכרון בצורה כזו, ללא כל תוכן יהודי מקורי של אזכרת נשמות מיליוני הקדושים? רק תקופה של

בוֹן־הַנֶּשֶׁשׁ שֶׁל הָאוֹמָה, מְדוּעַ לֹא יִהְיֶה חֹק זֶה חֹק יְהוּדִי מְקוּרֵי שֶׁל הַתֵּיחָדוּת עִם זֵכֶר הַנִּשְׁמוֹת כִּפִּי הַנְּהוּג בְּיִשְׂרָאֵל כִּכֵּל הַדּוֹרוֹת בְּלִימּוּד מִשְׁנִיּוֹת בְּכַת־כְּנִסְיּוֹת וְאִמִּירַת קִדִּישׁ וְאוֹזְכְּרָה אֶל מֵלֵא רַחֲמִים לְנִשְׁמוֹת הַקְּדוּשִׁים וְהַתְּעוֹרְרוֹת אִמִּירֵי תִּית לְהַתְּקַרְבוֹת לְאֲבֵינוֹ שְׁבַשְׁמִים, שֶׁהִמוּנֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל יִשׁוּבוּ לְמִקּוֹר מַחְצַבְתָּם לְשִׁמִּירַת הַתּוֹרָה וְעִרְכֵי הַיְהוּדוּת.

חוק שבלוני חילוני כזה אינו מבטא בשום פנים את האבל האמיתי על השואה המחרידה ואף לא את צורת ההתייחסות דת ההולמת את זכר הקדושים.

חוק יום זכרון להתייחדות עם זכר השואה, שאנו דנים בו בפרוס משפט אייכמן, צריך להיות חדור הווי, נוסח וסגנון יהודי מקורי אמיתי — וזה חסר בחוק הזה.

היו"ר ק. לוז:

הישיבה הבאה של הכנסת בשעה 20.00. ישיבה זו נעולה.

והעולם כולו להשמדת יהודים, ואחרי שנוכח כי דם יהודי הפקר — ביצע את מוזימתו האיומה.

חשבוננו עם העולם והאנושות הוא חשבון ארוך למדי. העולם עמד מנגד על דמנו, ומשפט אייכמן יוכיח זאת באופן בולט.

שכלנו האנושי מוגבל מכדי לתסוס ולהשיג כל מה שקרה, אולם אחת אנו יודעים, שהיטלר הוא סמל העמלק של תקופתנו, ובנאציונים מרוכזים כל הרע, השקר והאכזריות, הטומאה והחשכות, ואילו בעם היהודי המייצג את עם ה', בו מרוכזים כל הטהרה והקדושה, האור והאמת, ומדרך הרע לשנוא את הטוב כמו שהחושך אינו יכול לסבול את האור — היה זה איפוא גם מאבק היסטורי בין הטוב ובין הרע, בין האמת ובין השקר.

ואם הכנסת עומדת לקבל חוק יום הזכרון לשואה ולקבוע יום אחד בשנה להתייחדות עם זכר הקדושים ולחש-

הישיבה ננעלה בשעה 18.55.